

ՎԱԳԻՍԻՐ ՀՈՎԱԵԾՅԱՆ	
ՊԱՐՏԱՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱԳՔՅՈՒՐ	2
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ՍԱԼԻԿ ԹԵԼՈՒՆՅ	
ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐՈՒՄ	6
ԳՈՌ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ	
ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	12
<i>ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО</i>	
АНДРАНИК БЕДЖАՅԱՆ	
ОСОБЕННОСТИ МИРОВОГО ОПЫТА РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ПРИМИРИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕДУР	20
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	
ՎԱՅԵ ՀՈՎԶԱՆԵՒՍՅԱՆ	
ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱԿՏԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ԷԱԿԱՆ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՋԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	26
ՏԻԳՐԱՆ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ	
ՆՈՐ ԵՐԵՎԱՆ ԵԿԱԾ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԸ ՎԵՐԱՆԱՅՈՂ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	34
ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ՍԵՐԺԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ	
ՊԱՇՏՈՆԵԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՉԱՐԱՇԱՀԵԼԸ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ	39
ԱՆԳՐԱՆԻԿ ՄԱՅՆԱԿԱՆՅԱՆ	
ՇԱՐԺԱՈՒԹԻ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿԻ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐԸ ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄՈՒՄ	46
ԱՆԳՐԱՆԻԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ	
ՀԱՆՑԱՆՔ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԻՆ ԲՈՆԵԼԻՄ ՎՆԱՍ ՊԱՏՃԱՈՒԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ	52
ՈՌՉԱ ԱՐՐԱՆՅԱՆ	
ՊԱՏԻԺԸ ԿՐԵԼՈՒՅ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ, ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԸ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	58
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	
ԱՐՍԵՆ ՍԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ	
ՔՐԵԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄԸ ԿԱՍԵՑՆԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ	66
ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	
ԱՆԺԵԼԻԿԱ ԱՅՎԱԶՅԱՆ	
ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ԱՈՒՏՈՒՑՐԵՍԻՎ ՎԱՐՔԻ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐԻ ՄԱՍԻՆ	72
ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ՎԱՀՐԱՍ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ	
ԿՈՐՊՈՐԱՑԻԱՅԻ ՄԱՍՆԱԿՅԻ (ԲԱԺՆԵՏԻՐՈՋ) ԲԱՑԱՐՁԱԿ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ	76
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ	
ՀՀ ՎՃՈՒՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ	88
RESUME	104

Վլադիմիր ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԼՂՀ Գերագույն դատարանի դատավոր

ՊԱՐՏԱՎԻ ԺՈՂՈՎԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՂԲՅՈՒՐ

«Զորավոր է այն ազգը, որը գորավոր ընտանիք ունի»:
ՄՈՒՐԱՅԱՆ

Որևէ կասկած լինել չի կարող, որ հին հայ իրավունքի գրավոր հնագույն ժողովածուի՝ Աղվենի ժողովում հաստատված Վ ա չ ա գ ա ն Բ արեպաշտի Կ անոնական

կան Սահմանադրությամբ», «Սահմանադրության կանոնները» եզրույթները:¹

Դեռ ավելին, Աղվանից եպիսկոպոսների և իշխանների՝ Հայոց Եղիա կաթողիկոսին տված ուխտագրի տակ ստորագրողները (704) մի առանձին հպարտությամբ շեշտել են. «Արդ՝ նրանք, որոնք Աստծո երկյուղով մեր Սահմանադրության կանոնները կկատարեն, սուրբ երրորդության ու Աստծու բոլոր ուղղափառ ծառաներից կօրհնվեն»: Իսկ Աղվանքի կաթողիկոս Տեր Սիմոնի (705-706) կողմից հաստատված կանոնների այն դրույթները, որոնք վերաբերում են ժառանգության հարցերին, լրիվությամբ կրում են Վաչագան արքայի Կանոնական Սահմանադրության դրոշմը:²

Սահմանադրության դրույթները, թագավորի մահվանից հետո (510), VI-VIII դարերում ճիշտ ու անշեղ կիրառվել են Հայոց Արևելից կողմանքում: Չնայած այդ մասին հայոց պատմագրության մեջ շատ քիչ տվյալներ կան, բայց եղածներն էլ վկայում են, որ արցախյան հողում ծնված և հայերեն լեզվով խոսող իրավական մտքի այդ խոշոր հուշարձանը բազում տարիներ ապահովել է երկրի հարաբերական խաղաղությունը: Այսպես, «Պատմություն Աղվանից աշխարհի» երկի հեղինակ Մովսես Կաղանկատվացին, նկարագրելով VI-VII դարերում Հայաղվանքում տեղի ունեցած իրադարձությունները, նշում է, որ Պարտավ քաղաքում նստող մեծ իշխանի պալատում «արդար դատաստանը և անկաշառ իրավունքը» շնորհում էին բոլորին: Անդրադառնալով եկեղեցական ժողովների կողմից ընդունված փաստաթղթերի հիմնավորվածությանը և հոգևոր հայրերի գրագրություններին, պատմիչը մի շարք անգամ օգտագործում է «ըստ կանոնական Սահմանադրության», «կանոնա-

չին հայ իրավունքի աղբյուրների թվում կարևոր տեղ է զբաղեցնում կանոնական կամ եկեղեցական իրավունքը, որի ներքո նկատի են ունենում առանձին հոգևոր անձանց կողմից հորինված կամ նրանց վերագրվող կանոնները, ինչպես նաև եկեղեցական ժողովներում ընդունված այն օրենքների կամ կանոնների համակցությունը, որը վերաբերում է ինչպես եկեղեցու կազմակերպման կառուցվածքին, այնպես էլ արդարադատության իրականացման բնագավառներին:

Փաստորեն, կանոնական իրավունքը՝ սովորույթի տրամաբանական շարունակությունն է և ստեղծվում է նրա հենքի վրա՝ դրանով իսկ ստանալով օրենքի ուժ և պարտադիր կարգով կիրառում հասարակական կյանքում: Այդ տեսակետից հետաքրքրություն են ներկայացնում

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

365թ. Աշտիշատի, 444թ. Շահապիվանի, 555թ. և 648թ. Դվինի, 768թ. Պարտավի, 1243թ. Սսի և 1270թ. Չագավանի եկեղեցական ժողովների կանոնները: Ավերորդ չէ նշել, որ VIII դարում Պարտավ քաղաքում հայոց Հայրապետների գլխավորությամբ տեղի է ունեցել եկեղեցական 3 ժողով, որոնցից Բ ժողովում ընդունված կանոնները կարգավորել են նաև աշխարհիկ հարաբերություններ:

Նախքան Պարտավի եկեղեցական Բ ժողովում ընդունված կանոններին անդրադառնալը՝ թռուցիկ ակնարկ կատարենք մի քաղաքի, որը մի քանի հարյուրամյակ եղել է Արցախ-Ուտիքյան հաշխարհի մայրաքաղաքը և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու Աղվանից թեմի կաթողիկոսական աթոռանիստ կենտրոնը:

Մեծ Հայքի տասներկուերորդ նահանգը՝ Ուտյաց աշխարհը, տարածված է եղել հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևելյան լեռնային շրջաններում և Կուր գետի աջափնյա հարթավայրում՝ զբաղեցնելով Ադստև գետից մինչև Կուրի և Երասխի միախառնման վայրը՝ թիկունքում ունենալով Արցախամուր աշխարհը: Այդ նահանգի Ուտի-Առանձնակ գավառի ստորին մասում՝ Տրտու (Թարթառ) գետի ձախ ափին, տարածված է եղել Հայոց Աղվանքի՝ Արցախ և Ուտիք նահանգների Պարտավ (արաբերեն և թուրքերեն՝ Բարդա) հինավուրց մայրաքաղաքը, որի ընդարձակ ավերակները գտնվում են Արցախի Հանրապետության հյուսիս-արևելյան սահմանների գծից դեպի արևելք մի քանի կիլոմետր հեռավորության վրա՝ ներկայիս Ադրբեջանի Հանրապետության Բարդայի շրջանի Բարդա վարչական շրջկենտրոնի մոտակայքում: Հայկական աղբյուրների համաձայն՝ Պարտավ քաղաքը հիմնադրվել է 461-462թթ.՝ Հայոց Արևելից կողմանց Վաչե քազավորի կողմից՝ պարսից Պերոզ արքայի հանձնարարությամբ: Սկզբնական շրջանում քաղաքը կրում էր Պերոզապատ կամ Պերոզ Կավատ անունը:

Կաղանկատվացին Պարտավն անվանում է «մայրաքաղաք», «մեծ քաղաք», «խոշոր քաղաք», «գերահռչակ քաղաք», իսկ պատմիչ Եղիշեն՝ «մեծ շահատան»:³

Շուրջ չորս դար քաղաքը եղել է զուտ հայկական՝ իր հայ բնակչությամբ, հայ հայրապետներով, հայ իշխաններով և միայն VIII դարում՝ արաբների կողմից նվաճվելուց հետո, քաղաքում արմատավորվել է իսլամական տարրը: «Թագավորական ճանապարհների մասին» գրքում արաբ պատմիչ Ալ-Իսթահրին նշում է, որ Պարտավի բնակիչները ծագումով հայեր են, և որ Պարտավից մինչև Դվին ճանապարհն անցնում է հայերի հողերով:⁴ Արաբների տիրապետության օրոք Պարտավը ձեռք էր բերել վարչական կենտրոնի համբավ և Դվինից հետո համարվում էր Կովկասի 2-րդ մայրաքաղաքը:

Արցախում ծավալված ազգային ազատագրական շարժման շրջանում Պարտավը՝ հարակից տարածքով, դեռևս հայաբնակ էր, որի մասին վկայում է 1723թ. Պետրոս Մեծին հասցեագրված Ներսես կաթողիկոսի նամակը, որից նկատելի է, որ Արցախի ամուր լեռներում տեղակայված մի քանի հազար զորք ունեցող՝ տղմախներից (զորանոց) մեկի զորավարը Եսային է, «որ է Պարտավու երկրեն և երկրորդն Սարգիսն Չարապերթոս երկրեն, որ յառաջագոյն են ի ցեղաց իշխանաց»... Իսկ Աղվանից կաթողիկոս Եսայի Հասան-Ջալալյանցը, նկարագրելով հոների արշավանքը դեպի Լարաբադ, Չարաբերդի և Բարդայի երկրները համարում է «որպես մերոյս»:⁵

Պարտավ քաղաքի և նրա շրջակա գյուղերի հայ բնակչությունը տեղահանվեց Լարաբադյան շարժման տարիներին:

Հայ հեքիաթագրության լավագույն նմուշներից մեկի՝ մեծանուն գրող և մանկավարժ Ղազարոս Աղայանի «Անահիտ» հեքիաթի հիմնական դեպքերը տեղի են ունենում հենց Պարտավ քաղաքում: Ճիշտ է, հեքիաթը մնում է հեքիաթ,

բայց փաստ է, որ ներկայիս Բարդա քաղաքի եզրամասում գտնվող հորդաբուխ աղբյուրին ազերի հարևաններն Անահիտ բուլաղ (Անահիտի աղբյուր) են անվանում: Պարտավ քաղաքն ունեցել է բազմաթիվ եկեղեցիներ, վանքեր և տաճարներ, որոնցից նշանավոր են եղել Սուրբ Գրիգոր եկեղեցին, Սուրբ Աստվածածին վանքը և Գեղազարդած տաճարը: Հին քաղաքից մնացած հետքերը տեսանելի են եղել նաև ոչ հեռու անցյալում: Քաղաքի կանգուն եկեղեցիներից մեկն ազերի-թուրքերը շատ հասարակ ձևով վերածել են մզկիթի՝ եկեղեցու գլխին կանգնեցնելով երկու միմարեթ, որպեսզի տեսնողները չկարծեն, թե դա հայի եկեղեցի է: Որքան էլ ջնջել են ներսի պատերի արձանագրությունները և սրբապատկերները, եկեղեցու դրսի պատերին հայերեն արձանագրություններ են հայտնաբերվել, իսկ մոտ 40 տարի առաջ հին քաղաքատեղիում կատարած պեղումների ընթացքում հայտնաբերված հայկական եկեղեցին աղբբեջանցիները ներկայացրել են որպես աղվանական:⁶

Աղվանից աշխարհի եկեղեցին միշտ էլ համարվել է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու մի թևը, իսկ Աղվանից կաթողիկոսությունը, որը հիմնվել է 551 թվականին՝ ներառելով արևելյան Անդրկովկասի բոլոր թեմերը, միշտ էլ գտնվել է հայոց եկեղեցու ծոցում, եղել հայալեզու, հայադավան և հայաձես, ճանաչել հայոց եկեղեցու գահերեցությունը և ի հոգևորս՝ ենթակա նրան:

Սասանյան Պարսկաստանի կործանումից հետո (642) արաբները նվաճեցին նաև Անդրկովկասի երկրները: Շատ ցեղեր, այդ թվում՝ Անդրկուրյան Աղվանքի բնիկ ցեղերը, կուլ գնացին իսլամի վարդապետությանը: Նորաթուխ կրոնի հաղթարշավը կանգնեցնելու նպատակով Բյուզանդիան ևս քայլեր էր կատարում քաղկեդոնությունը Հայաղվանքում տարածելու համար: Նույն նպատակներն էր հետապնդում նաև հարևան Վրաստանը: Պետականության բացակայության

պայմաններում հայոց եկեղեցին հնարավորինս պայքարում էր օտար ազդեցությունների դեմ, իր հավատացյալների մեջ խրախուսում ազգայինը, հայ լուսավորչական հավատը ծառայեցնելով ազգի ազատության և հարատևության հրամայականին: Այդ նպատակով 704թ. Պարտավ քաղաքում կայացավ Հայ-աղվանական Ա ժողովը, որտեղ Աղվանից եպիսկոպոսներն ու իշխանները Հայոց Եղիա կաթողիկոսին երդմնաթուղթ են տվել Հայոց և Աղվանից միաբանությանը և ուխտին հաստատ մնալու մասին: Միոն Ա Բավոնեցին (767-775), հայրապետական աթոռ բարձրանալուց հետո, ձեռնամուխ եղավ բարձիթող վիճակում գտնվող եկեղեցական կանոններն ի մի բերելուն: Դա պայմանավորված էր նաև նրանով, որ արաբական լծի պատճառով Հայոց և Աղվանից եկեղեցիներում առաջացել էին ծիսական և կենցաղային հակասությունների մի շարք խնդիրներ: Նման հարցերում պարզություն մտցնելու նպատակով գումարված ժողովը տեղի ունեցավ ոչ թե հայոց կաթողիկոսի աթոռանիստում, այլ Հայոց Արևելից կողմանց հոգևոր այրերի նստավայրում՝ Պարտավում: Պատմագրության մեջ Պարտավի եկեղեցական Բ ժողովի գումարման հավանական տարեթիվ է համարվում 768 թվականը: Ժողովն ընդունել է 24 կանոն, որոնց հիմնական մասը վերաբերում է եկեղեցական կարգուկանոնին, եկեղեցականների իրավունքներին և պարտականություններին, հարկերը հավաքելուն, և հասույթները տնօրինելուն և նմանատիպ այլ խնդիրների, իսկ Ժ (10), ԺԱ (11), ԺԳ (13) և ԺԶ (16) կանոնները՝ ամուսնաընտանեկան իրավունքի հարցերին:

Պարտավի Բ ժողովի կանոններն առաջօր աշխարհաբար թարգմանված կամ առանձին գրքույկով հրատարակված չեն: Դրանք գրաբար լեզվով մտցված են «Կանոնագիրք Հայոց»-ի աշխատության Ա հատորում՝ «Կանոնք Միոնի Հայոց կաթողիկոսի Գլուխք ԻԳ» վեր-

տառությամբ, իսկ գիտական հրատարակությունը՝ նույն աշխատության Բ հատորում:⁷ Պարտավի ժողովի կանոնները «Կանոնագիրք Հայոց»-ում դրված են Վաչագան արքայի Կանոնական Սահմանադրությունից առաջ, որը ժամանակագրորեն սխալ պետք է համարել:

Կանոնախմբի նախադրությունում Սիոն կաթողիկոսը հետևյալ կերպ է բացատրում, թե ինչ շարժառիթներով է ժողովը գումարվել Պարտավում, այլ ոչ թե Դվինում: «Ես, Սիոն, ողորմությամբ Աստուծո յայնկոպոսապետ հայոց, հիշելով Մեծն Պողոսի խոսքը, թե տարին մի անգամ պիտի ժողովել և քննել մեր գործերը, ես էլ մտածեցի ժողով անել, հաստատել սուրբ հայրերի ավանդած օրինադրությունները, իսկ թերին միացնել միաբան ժողովով: Բայց որովհետև բոլոր եպիսկոպոսները չկարողացան բռնակալ իշխանների խափանման պատճառով (խոսքն արաբական ոստիկանների մասին է - Վ. Հ.) գալ մեզ մոտ, ուստի ուղարկեցին իրենց համաձայնությունը, իսկ որոնք կարողացան գալ, սրանք են (նշվում է ներկայացած եպիսկոպոսների, իշխանների և նախարարների անունները): Այնուհետև Սիոն կաթողիկոսը բացատրում է, որ բարբարոսների աչքից հեռու մնալու պատճառով ժողովը գումարվեց Պարտավում, ուր ժողովին մասնակից եղան Աղվանից կաթողիկոս Դավիթը և Աղվանից աշխարհի տերերը (թվարկում է

անունները):

Մենք հեռու ենք Պարտավի Բ ժողովի կանոնների մասին վերջնական խոսք ասելու մտադրությունից, ուստի այս հոդվածի սահմաններում կրավարավենք միայն այն կանոնների քննարկմամբ, որոնք իրավական բնույթ են կրում՝ կարգավորելով ամուսնաընտանեկան հարաբերություններ: Իսկ դրանք, ինչպես նշեցինք, չորսն են՝ Ժ, ԺԱ, ԺԳ և ԺԶ կանոնները:

Ժ(10) կանոնը քահանաներին պարտավորեցնում է, որ երկրորդ անգամ ամուսնացողները (երկակի պսակ) չլեզվեն ապաշխարության կարգից և նման հանդեսներին ներկա գտնվելու դեպքում, քահանաները չափավոր լինեն խմիչքներ օգտագործելու հարցում, հակառակ դեպքում՝ կարգալույծ կարվեն («Երկրորդ ամուսնացելոցն մի՛ թողացուսցէ ի կարգէ ապաշխարութեան, ինքն պարկեշտաբար արբցէ, ապա եթէ ի գեղին արբեցութեան գտցի՛ լուծցի»): Այս կանոնի էությունը ճիշտ ըմբռնելու համար փորձենք պարզել, թե կանոնի մեջ բարձրացված հարցը նախկինում ինչպես է կարգավորվել և ինչ լուծումներ է ունեցել, քանի որ ամեն մի պատմական դարաշրջանում ամուսնաընտանեկան հարաբերություններ ենթարկվել են լուրջ փոփոխությունների և կրել տվյալ դարաշրջանի իրավունքի բնորոշ գծերը:

Շարունակելի

1. **Մովսես Կաղանկատվացի** Պատմություն Աղվանից աշխարհի, գրաբարից աշխարհաբար թարգմանությունը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Վարազ Առաքելյանի. Երևան, 1969, էջ 142, 228, 235, 262 (այսուհետ՝ Կաղանկատվացի):
 2. **Կաղանկատվացի**, էջ 65-67, 238-241:
 3. **Կաղանկատվացի**, էջ 31, 140, 156, 166, 180, 206, 231, 235, Եղիշե, Վարդանի և Հայոց պատերազմի մասին, Երևան, 1989, էջ 155, 425 (այսուհետ՝ Եղիշե):
 4. **Կարալով Հ.Ա.** Сведения арабских писателей О Кавказе, Армении и Азербайджане, выпуск XXIX, Тифлис, 1901, с. 33.
 5. ԼՂՀ դատական իշխանություն, իրավա-

կան-տեղեկատվական-վերլուծական հանդես, N2(6), 2012թ., էջ 57: Աղուանից կաթողիկոս Տ. Եսայի Հասան-Ջալալեանց, Պատմութիւն համառօտ Աղուանից երկրի, Ստեփանակերտ, 2007, էջ 59:
 6. **Քարխաղարյան Մ.** Արցախ, Ստեփանակերտ, 1995, էջ 19-21, (այսուհետ՝ Արցախ):
Կարապետյան Ս. Памятники армянской культуры в зоне Нагорного Карабаха, Ереван, 2000, с. 215. Ս.Սարգսյան, Անարիակ-Պարտավ-Բարդա, Ստեփանակերտ, 2009, էջ 4-19:
Դեյուշև Ք. Христианство в Кавказской Албании, Баку, 1984, с. 15, 88.

Մալիկ ԹԵԼՈՒՆՅ

ԵՊՀ իրավագիտության դոկտորանտ,
իրավագետ, պատմական գիտությունների թեկնածու,
Գորիսի պետական համալսարանի պատմության
և իրավագիտության ամբիոնի վարիչ

**ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ
ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՀԱՅ ԴԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐՈՒՄ**

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ինչպես հայտնի է, ելնելով իրենց կարևորությունից դատավարության և դատարանակազմության մի շարք սկզբունքներ, որպես կանոն դառնում են իրավական հռչակումներ և ամրագրվում պետությունների **հիմնական օրենքներում**: Օրինակ՝ 1787 թվականի ԱՄՆ Սահմանադրությունը հռչակում է հանցագործությունների վերաբերյալ բոլոր գործերի (բացառությամբ իմպիչմենտի կարգով քննվողների) **երդվյալների դատարանով** քննելու սկզբունքը¹: Նախկին ԽՍՀՄ-ն ՀԽՍՀ Սահմանադրությունները սահմանադրորեն հռչակում էին դատավորների անկախության, դատավարությանը ժողովրդական ատենակալների մասնակցության, դատավորների ընտրովիության և այլ սկզբունքներ²: Դատավարության կարևորագույն սկզբունքները, այդ թվում՝ վերը նշվածներն իրենց արտացոլումն են գտել ժամանակակից թե՛ սոցիալիստական և թե՛ կապիտալիստական երկրների հիմնական օրենքներում³: Ուշագրավ է, որ ստեղծման իսկ սկզբից՝ 1917-1918 թվականներին ընդունված դատարանի մասին 1-3 դեկրետներով և հետագա իրավական ակտերով խորհրդային իշխանությունը հռչակեց դատավարության և դատարանակազմության այնպիսի կարևոր սկզբունքներ, ինչպիսիք են՝ դատավորների ընտրովիությունը, կոլեգիալությունը՝ ժողատենակալների կամ երդվյալների մասնակցությամբ, իրենց չարդարաց-

րած դատավորների վաղաժամկետ հետ կանչումը և այլն⁴:

Դատավարության մի շարք կարևորագույն սկզբունքներ իրենց ակունքներն ունենին դեռևս հայ հին և միջնադարյան իրավունքում: Մասնավորապես՝ արդեն Մխիթար Գոշն իր Դատաստանագրքում (1184թ.) քննության էր առնում դատավարության կոլեգիալության՝ **երդվյալների մասնակցությամբ** գործերի քննության հնարավորության հարցը, ընդամից, հետաքրքիր դատողություններ անելով ատենակալների թվի մասին: Ներկայիս անգլոսամերիկյան համակարգի մեծ և փոքր ժյուրիների, մասնավորապես՝ 12 երդվյալների ինստիտուտի ծագումը հիմնականում վերագրվում է Անգլիային, որտեղ այդ ինստիտուտը դեռևս XIII-XIV դարերում հանդես է եկել որպես կայուն դատավարական ինստիտուտ⁵: Ֆրանսիայում և Գերմանիայում երդվյալների ինստիտուտը մտցվեց XIX դարի կեսերին, Ռուսաստանում՝ 1864 թվականին⁶: Եվ ահա, Մխիթար Գոշը դեռևս 12-րդ դարում քննարկելով այդ հարցը, մերժում է 12 երդվյալների ինստիտուտը՝ նպատակահարմար համարելով երկու ատենակալների մասնակցությունը դատավարությանը: Պատճառաբանությունը տրվում է Դատաստանագրքում, որից և մեջբերում ենք. «Պարտ և պատշաճ իսկ է ժամ դատաստանի դատատրաց երկուս կամ երիս ունել արս փորձս, յորոց եւ իցէ կարգաց,

վկայա ուզել նոցա լինել դատաստանի, զի որպէս ոսոխացն հաւատարմանն բանք վկայիք, սոյնպէս եւ դատատրաց առանց կարծեաց լիցի դատաստանն վկայիք: Չայս սովորութիւնն հռովմայեցիք կալան յառաջնունն՝ արս երթանասուն եւ երկու ընտրեալս միշտ քննութեան պարապեցուցանել դատաստանի եւ այլոց, զի անվթար եւ յառաջ դատեալքն ի նոցանէ իցեն: Եւ երթանասուն եւ երկուս ըստ լեզուաց ընտրեն ազգաց, իբրու այն, եթէ զամենայն ազգաց ունեն զիմաստութիւնն նոքաք: Իսկ այժմ երկրոտասան, ըստ թուոյն երկրոտասան առաքելոցն, կացուցանեն զդատատրս՝ ոչ միայն ընտրել զիրաւացին եւ անսխալ ունել զարդարն, այլ եւ բազմացն վկայութեամբ ճշգրտել զատեան դատաստանի: Յոյնք զերիս կացուցանեն դատատրս, նմանապիս եւ Վիրք, ուսեալ ինոցունց, ըստ թուոյ Երրորդութեանն եւ կամ ըստ վկայիցն թուոյ: Չոր և մեզ զկարելիս զերիսն ընտրելի է, զի ի դատելոց ժամանակի եպիսկոպոսն, զի նա է դատատր, զերկուսն կամ զերիսն առ ինքեան կայցի ոչ միայն վկայ, այլ եւ նոքանք կրթիլ ու հմտանալ յամենայն ժամանակի⁷: Գոչը զուս «տեխնիկական» նկատառումով չի ընդունում 12 կամ ավելի երդվյալների ինստիտուտը, դրա փոխարեն առաջադրում է երկու ատենակալների ինստիտուտը, ընդ որում՝ Գոչն անթույլատրելի է համարում միանձնյա դատավարությունը, քանի որ բազմաթիվ՝ մեկից ավելի անձանց մասնակցությամբ ավելի հավաստի տեղեկություն ձեռք բերելն առավել հավանական է և այն հնարավորություն է տալիս խուսափել սխալներից: **Բացի այդ, երկու ատենակալները դատաքննության արդյունքները հաստատող յուրահատուկ վկայներ են:** Ըստ որում, Գոչը համաձայն է, որ ատենակալները լինեն 12 կամ ավելի, բայց քանի որ ժամանակի և տեղի առումով դժվար է մեծ թվով անձինք, մասնավորապէս իմաստուն՝ կրթված այրեր գտնելը, ուստի նպատակահարմար է համարում մեկ դատավորի և երկու ատենակալների կամ որ նույնն է՝ երեք դատավորների կազմով գործերի քննությունը վարելը:

Ճշմարտությունը պարզելու, սխալներից խուսափելու, օրենքի խախտումը կամայականությունը, չարաշահումները կանխելու համար անհրաժեշտ է կոլեգիալություն, մասնավորապէս՝ ատենակալների (ժողատենակալներ, երդվյալներ) մասնակցություն դատավարությանը: Նախախորհրդային շրջանի հայտնի դատավարագետ, պրոֆեսոր Ռոզինը դրան ավելացնում էր նաև ժողովրդի՝ հասարակության վատահոյությունը դատարանի նկատմամբ: Ժողովրդից ընտրված երդվյալների մասնակցությունը դատավարությանը, այն կարևորագույն պայմանն է, որի վրա, ըստ Ռոզինի, խարսխված է դատարանի ուժը, հեղինակությունը, ժողովրդի փաստական վատահոյությունը պետական՝ դատական իշխանության նկատմամբ⁸:

Յավոք, այս պարզ, բայց և կենսականորեն կարևոր հանգամանքները զարմանալիորեն անտեսվել են ՀՀ 1995-99 թվականներից գործողության մեջ դրված օրենսդրությամբ:

Հիշատակելի է նաև, որ 1765 թվականին ստեղծված Աստրախանի հայոց դատաստանագիրքը ևս հետևելով հայ իրավունքում արդեն իսկ ընդունված կոլեգիալության սկզբունքին, սահմանում է. «Թի դատատրաց պարտ լինի կատարեալ, զի մինն և երկուսն բազմիցս կարեն սխալիլ, վասն որոյ դատատրք պարտին լինիլ անձինք երեք, որք և իցեն ընտրեցեալք նոքա ի մեջ բազմաց վկայեայք գոլ արժանիք դատարականի պատույ և կարօքը կրել զմանրութիւն դատաստանական պարտաւորութեան»⁹ (ընդգծումները մերն են – Ս.Թ.):

Երդվյալների ինստիտուտն իր հաստատուն տեղն է գրավում հայ իրավունքի մեկ այլ նշանավոր հուշարձանում՝ XVIII դարի 70-80-ական թվականներին ստեղծված «Ռոգայթ փառաց»-ում, որի համաձայն, բացի դատարանի նախագահից, դատավարական կազմը բաղկացած է 94 անձանցից, որոնցից 70-ն իրականացնում են «Մեծ Ժյուրիի», 24-ը՝ «Փոքր Ժյուրիի» գործառույթ: 94 անձանցից 70-ը, որոնք կոչվում են «որոնողք», պետք է քննեն և պարզեն հան-

Սահմանադրական իրավունք

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

8

ցագործության կատարման մեջ կասկածվողի մեղքը ու լուծեն նրան դատի տալու հարցը, իսկ 24-ը, որոնք կոչվում են «դատողը», պետք է որոշեն դատապարտման պատժի հարցը¹⁰: Ընդ որում, «Փոքր ժյուրիի» 24 դատավորներից 12-ն ընտրվում են մեղադրյալների կողմից¹¹: Նկատենք նաև, որ ըստ «Որոգայթ փառացի»՝ բոլոր ատյանների դատավորները՝ ստորիններից մինչև գերագույն, **ընտրվի են**: Դրանք վիճակահանությանը **ընտրվում են** Հայոց տանը՝ պաշտամենտում՝ **անմիջապես ժողովրդի կողմից ընտրված** պատգամավորներից (փոխանորդներից) և ընտրողների վստահությունը չարդարացնելու, հանցագործություն կատարելու դեպքում, կարող են **վաղաժամկետ հետ կանչվել**¹²: **Մեղադրյալի պաշտպանական իրավունքն** ապահովելու համար «Որոգայթ փառացի»-ը նախատեսում է պաշտպանի (ատենաբանի) ինստիտուտը: Պաշտպանը մասնակցում է թե՛ նախաքննությանը և թե՛ դատաքննությանը¹³:

«Որոգայթ»-ում ամրագրված դատական համակարգի առավելությունն այն է, որ այն հիմնականում **ապահովում է դատավորների անկախությունը**: Դատավորները կախում չունեն գործադիր իշխանությունից (ինչպես ՀՀ դատավորները, ըստ գործող ՀՀ Սահմանադրության և օրենսդրական մյուս ակտերի): Նրանք ընտրվի են և անգամ բարձրագույն օրենսդիր մարմնից կախված չեն, ընտրվում են 3 տարի ժամանակով և կարող են հետ կանչվել միայն հանցագործություն կատարելու դեպքում:

* * *

ԽՍՀՄ-ի գոյության վերջին տարիներին առաջադրվեց նաև դատավարության, արդարադատության հետագա դեմոկրատացման գործընթացի անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես՝ դատարանակազմության մասին ԽՍՀ Միության և միութենական հանրապետությունների քրեական դատավարության հիմունքներում (ընդունված 13.11.1989թ.) և «ԽՍՀ Միության և մի-

ութենական հանրապետությունների քրեական դատավարության հիմունքներում» փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 10.04.1990 թվականի օրենքով սահմանվեց երդվյալների ինստիտուտը՝ (ժողատենակալների ընդլայնված կոլեգիա) երդվյալների մասնակցությունն այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, որոնցով նախատեսվում է մահապատիժ կամ ազատազրկում 10 տարուց ավելի ժամանակով¹⁴: Ընդլայնվեցին նաև կասկածյալի և մեղադրյալի պաշտպանական իրավունքի սահմանները: ՀՀ 1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունված Սահմանադրությունը (91-րդ հոդված) ԽՍՀՄ օրենսդրությունից փոխ առավ երդվյալների մասնակցության հնարավորությունը նախատեսող նորմը, որը, սակայն, ոչ միայն իր իրավական և գործնական իրացումը չգտավ, այլև քրեական և քաղաքացիական բոլոր գործերով բացառվեց նաև նախկին՝ ԽՍՀՄ օրենսդրությամբ գործող երկու ժողատենակալների դատավարությանը մասնակցության հնարավորությունը: Դրա հետ միասին, թե՛ Սահմանադրությամբ և թե՛ Սահմանադրության հիման վրա ընդունված մյուս օրենսդրական ակտերով ամրագրվեց գործադիր իշխանության կողմից բոլոր ատյանների դատավորների նշանակման և ազատման սկզբունքը: Դատավորների «անկախության» և «միայն օրենքին ենթարկվելու» սկզբունքին զուգահեռ գործելու նման «շեղում» նկատվում է նաև սահմանադրական արդարադատության իրականացման հարցում: Այս և մի շարք այլ հանգամանքներ վկայում են, մեր կարծիքով, որ ամբողջ պետական համակարգի առումով օրինականության, իրավունքի գերակայության ապահովումը բացառված է: Եթե հաշվի առնենք նաև, որ ըստ գործող Սահմանադրության, ոչ մի բարձրագույն պաշտոնատար անձ (ինչպես նաև պատգամավոր) չի կարող **վաղաժամկետ հետ կանչվել**, որ նրանցից ոչ մեկը պատասխանատու չէ ժողովրդի կամ ընտրողի առջև, ուստի, միանգամայն բնական է, որ դատավարական՝ դատական համա-

Սահմանադրական իրավունք

կարգի ժողովրդավարացումը հնարավոր է միայն ամբողջ պետական-սահմանադրական համակարգի իրավական և փաստական փոփոխման՝ **նորի ստեղծման միջոցով**:

Մեր կարծիքով, **նոր Սահմանադրությամբ (օրենսդրությամբ) անհրաժեշտ է սահմանել առաջին ատյանի բոլոր դատավորների որոշակի ժամկետով (5, 10 տարի) անմիջապես ժողովրդի կողմից ընտրվելու և օրենքով նախատեսված հիմքերով վաղաժամկետ հետ կանչելու սկզբունքը**: Այդ նորմը կարելի է սահմանել հետևյալ կերպ. «Առաջին ատյանի դատարանների դատավորներն ընտրվում են անմիջապես ժողովրդի կողմից, ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա. գաղտնի քվեարկությամբ 5 տարի (10 տարի) ժամկետով և օրենքով նախատեսված կարգով կարող են ետ կանչվել նաև քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով»:

Դատական իշխանության մասում անհրաժեշտ է սահմանել նորմ (համաձայնեցնելով առնչվող մյուս նորմերի հետ) ատենակալների մասնակցության վերաբերյալ՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «Առաջին ատյանի դատավորները երկուսի (12) մասնակցությամբ քննում են այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, որոնցով որպես պատիժ նախատեսվում է մահապատիժ*, ցմահ ազատազրկում կամ ազատազրկում 10 տարուց ավելի ժամկետով: Մյուս քրեական գործերը, այդ թվում՝ կալանավորման թույլտվության վերաբերյալ հարցերը, քննվում են դատավորների և երկու ժողովրդական ատենակալների կազմով: Դատավորների կողմից միանձնյա կատարվող գործողությունները (խուզարկության թույլտվություն, վարչական իրավախախտումներ և այլն) նախատեսված են օրենսդրական մյուս ակտերով»: Կալանավորման թույլտվության հարցի քննարկումը և ատենակալների մասնակցությամբ լուծելու անհրաժեշտությունն ինքնանպատակ չէ: Եթե նախկինում դա իրագործում էր միանձնյա դա-

տախազը, ապա այժմ դա իրականացնում է **միանձնյա** դատավորը: Ժողովրդավարական ոչ մի նոր երաշխիք չի ստեղծվել: Հարցի լուծումը երկու **ընտրովի** ժողատենակալների մասնակցությամբ հնարավոր սխալները և չարաշահումները կանխելու գործում կարող է լինել որպես լուրջ երաշխիք: Ավելի քան երկու տասնյակ տարիներ դատախազի և դատախազի օգնականի կարգավիճակով մասնակցելով քրեական և քաղաքացիական գործերի դատաքննությանը, հանդավել ենք, որ իր թերություններով, նախորդ շրջանի մի շարք հայտնի ձևակառույցներով հանդերձ, ատենակալների մասնակցությունն այնուամենայնիվ, կարևոր **«զսպող»** նշանակություն ունի և լրացուցիչ երաշխիք է քաղաքացիների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության գործերում: Մեր կարծիքով, երկու ժողատենակալների մասնակցության հնարավորությունն անհրաժեշտ է նախատեսել նաև պետության գույքային շահերը, պետական և ազգային անվտանգության շահերը շոշափող քաղաքացիական գործերով: Ըստ որում, այդ բնույթի գործերով ճիշտ կլինեք նաև դատախազի պարտադիր մասնակցության ընդունումը:

* * *

Մեր կողմից տևական ժամանակ կատարվող ուսումնասիրություններն ակնառու կերպով ցույց են տալիս, որ մեր ժողովրդի մտածելակերպին ու կենսակերպին (թերևս ոչ միայն մեր), մեր հասարակարգին՝ պատմական վաղնջենական ժամանակներից սկսած հատուկ է եղել միտումը դեպի **անմիջական** դեմոկրատիան և պետության՝ պետական հասարակության հիմքերը խարխլվել են նաև, գուցե և հիմնականում, այն պատճառով, որ այդ սկզբունքը՝ ավելի շուտ ազգային-պատմական զարգացման այդ օրինաչափության անտեսումն այս կամ այն չափով, ի վերջո, առաջացրել է **խզում**, ապա նաև **խորթացում** պետության ու հասարակության միջև: Մրա մասին վկայությունները, մասնավորապես՝ մտահոգություններն արտացոլող,

Սահմանադրական իրավունք

բազմաթիվ են մեր պատմագիրների և այլ մտածողների՝ **Մ. Խորենացու, Փ. Բուզանդի, Գ. Տաթևացու, Հ. Սարկավազի, Մ. Գոշի, Մ. Բաղրամյանի, Շ. Շահամիրյանի, Մ. Նալբանդյանի, Հ. Սվաճյանի** և մյուսների մոտ: Ցանկացած հասարակարգի, առավել ևս պետական, հատուկ են սոցիալական հակասություններ, սակայն երբ դրանց լուծմանը մասնակցում է **ամբողջ**, ըստ հնարավորին, հասարակությունը, ապա դրանք կամ հաջողությամբ լուծվում են, կամ նկատելիորեն մեղմանում, եթե պահպանվում է անմիջական դեմոկրատիայի՝ ժողովրդաիշխանության սկզբունքը, առավել ևս երբ այն **ավելի է զարգացվում և իրական** դառնում: 19-րդ դարի հայ ակամավոր մտածող, ի դեպ բուրժուական լիբերալ դեմոկրատական հայացքներ ունեցող, **Ստեփան Նազարյանը** (1812-1879) 18-րդ դարի ֆրանսիական հեղափոխության՝ արյունոտ իրադարձություններով գուգորդված, պատճառների շարքում ի շարք այլ հանգամանքների հատուկ ընդգծում էր **անմիջական** դեմոկրատիայի խախտումը, պետության և հասարակության միջև կապի տևական խզումը¹⁵:

Վերցնենք մեր այսօրվա պետական հասարակարգը: Գաղտնիք չէ, որ նրան ներհատուկ են լուրջ կոնֆլիկտներ: Գուցե և աշխարհաքաղաքական իրողությունների անխուսափելի ազդեցությամբ մենք պատճենել և շարունակում ենք պատճենել արդեն ավելի քան 500 տարվա պատմություն ունեցող (ըստ էության հոգեվարքի և ոչ թե ծաղկման, զարգացման փուլում գտնվող) բուրժուաշուկայական կամ բուրժուադեմոկրատական կարգերը՝ անտեսելով ոչ միայն սուկ նախընթաց ավելի քան 70 տարվա (որը նաև շատ ուսանելի կողմեր ունեն), այլև մեր ամբողջ նախընթաց զարգացման առանձնահատկությունները՝ պատմաիրավական փորձը, այդ թվում՝ անմիջական դեմոկրատիայի առումով պետական իշխանության կազմակերպման ու իրականացման բոլոր բնագավառների վերաբերմամբ: Արդյունքը՝ գույքային աննորմալ բևեռացում, բնակչության կեսից ավելիի աղքատ վիճակ, սոցիալական հուսահատության

քրեածին և հակաբարոյական մթնոլորտի խորացում **նոր** երանգներով (զանգվածային արտագաղթ, զանգվածային մարմնավաճառություն, թմրամոլություն, մարդկային բնական ու բանական կապերի և սոցիալական միաբանության անկում և այլն)¹⁶: Այդ և բազմաթիվ այլ բացասական երևույթներ վերացնելու կամ մեղմելու, վտանգավոր չափով առաջ ընթացող ու խորացող սոցիալական ներհակությունները լուծելու և ապագա հնարավոր սոցիալական պայթյունները կանխելու համար անհրաժեշտ է **ամբողջ** հասարակության (կամ առավելագույն չափով) **իրավական** ու **իրական** մասնակցությունը պետական իշխանության՝ նրա բոլոր թևերի՝ օրենսդիր, գործադիր, դատական, **կազմակերպման** ու **իրականացմանը**: Հենց այդ համատեքստում էլ մենք տեսնում ենք նաև իշխանության կարևորագույն թևի՝ դատական իշխանության կազմակերպման ու գործունեության կատարելագործումը: Սինչդեռ չնայած մեր բոլոր ընտրությունները՝ ըստ պաշտոնական-վիճակագրական տվյալների ցույց են տալիս, իսկ 2005թ. նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեն առավել քան «համոզիչ» ձևով, որ ընտրողները գնալով ավելի մեծ քանակով՝ թվով են մասնակցում (2/3-ից ավելի) ընտրություններին և հանրաքվեներին, քան իրավական չափորոշիչներն են, հակառակ դրան, պետական համակարգը գնում է դեպի այդ թվի սահմանափակման: Օրինակ՝ եթե 5.7.95թ. Սահմանադրություն 113 հ. համաձայն՝ Հանրաքվեի դրված նախագծի ընդունման համար անհրաժեշտ է, որ կողմ քվեարկեն ընտրական ցուցակներում ընդգրկված քաղաքացիների ոչ պակաս 1/3-ը, ապա 2005թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխությունները (հա. 113) 1/3-ը դարձել է մեկ քառորդ: Ստացվում է, որ ժողովուրդը **«միահանուռ»** քվեարկել է իր իսկ իրավունքների սահմանափակման կողմ՝ անմիջական դեմոկրատիայի սահմանափակման համար: Կամ 10 տարի **Սահմանադրության** 91-րդ հոդվածը զգալի, իսկ նոյեմբերի 27-ի նախագծով այն պարզապես վերացվեց, փոխանակ նախորդ 10 տարիների ընթաց-

քում քայլեր արվեին նյութական միջոցներ չպահանջող այդ հոդվածը իրացնելու...

Ընչտ է, մենք ի սկզբանե պատճենել և այսօր էլ շարունակում ենք պատճենել այլ երկրների նաև օրենսդրությունը՝ հիմնական օրենքներից սկսած: Բայց ինչո՞ւ չենք պատճենում գոնե դրականը, էլ չեմ ասում դրան միացնելով մեր դրականը, իսկ մեր դրականը՝ առաջին հերթին անմիջական դեմոկրատիայի առումով, միայն մերը չէ, դա նաև Հին Արևելքի, Հին Հունաստանի, Հռոմի, ամբողջ մարդկության պատմական տևական զարգացման ընթացքում ձեռք բերված դրականն է: Օրինակ՝ Հին Հունաստանի բավական դեմոկրատական դատական համակարգը (երվյալներ, Հելիեյա և այլն), անգլո-ամերիկյան երդվյալների ինստիտուտը և այլն: Կամ ո՞րն է նախադեպային ինստիտուտի նկատմամբ մոլեռանդ սիրահարվածության օրյեկտիվ հիմքը. չէ՞ որ այդ ինստիտուտը ու ձևավորված ելրուպական պետությունների և նրանց ու ձևավորված իրավական մտքի հետևանք է՝ այն բնորոշում է իրավական մտքի, իրավական մշակույթի ցածր աստիճան: Մինչդեռ մենք ունենք զարգացած իրավական միտք, պատմաիրավական փորձ, ըստ որում, գրավոր աղբյուրներով և պետք է մտածենք մեր օրենսդրությունը կատարելագործելու (ոչ թե պատճենելու և դեպի նախնադար կամ միջնադարյան **նախադեպային** պրակտիկա գնալու) մասին:

Հաճախ ժողովրդի մոտ ձայներ են հնչում, թե օրենքները չեն կիրառվում, դատա-

վորները վատ են և այլն: Անշուշտ, վատ լինելու համար բոլորովին պարտադիր չէ դատավոր, կամ իրավապահ այլ մարմնի աշխատող լինելը, իսկ օրենքները կարող են և լինել լավ ու չկիրառվել, սակայն մեծ հաշվով խնդիրը դա չէ: Խնդիրը, մեր համոզմամբ, **ամբողջ** պետաիրավական **համակարգի** որակավորման փոփոխությունն է այնպիսի համակարգի, որը կլինի իրավական՝ կրնդունվի **ամբողջ** ժողովրդի **իրական** կամքով: Օրինակ՝ մասնապատիժը ցմահ ազատագրվմամբ փոխարինելը, անշուշտ, նվազեցնում է դատական սխալի ծանր հետևանքները, բայց մի՞թե ակնհայտ չէ, որ դրա հետ մեկտեղ միանձնյա դատավարությունը՝ դատավորությունը, ևս **մեծացնում** է նման սխալների հնարավորությունը: Կամ եթե երկրի օրենքը, ըստ էության, անթաքույց պաշտպանում է այնպիսի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական-պետաիրավական կարգ, որում հասարակության մեծ մասի՝ աղքատ կամ գույքային անբավարար աստիճանի վրա կանգնած և մի փոքր՝ ունևոր խավի միջև առաջանում են անդունդներ, ապա այդպիսի կարգերում ընդունված օրենքը վերջին հաշվով չի կարող իրավական **իրական** ժողովրդախիշիանական լինել: Նման պայմաններում, լավ ու վատ դատավորի առկայությունը, հազիվ թե, վճռորոշ նշանակություն ունենա... նույնը կարող ենք ասել իշխանության ցանկացած թևի և ամբողջ իշխանության վերաբերյալ:

1. The Constitution of United States of America. With Explanatory Notes, 1987, p. 37, 46-47. **Мишин А.А., Власихин А.А.** Конституция США, Политико-правовой комментарий, изд. «Международные отношения». М., 1985, с. 222, 254.
 2. ՍՍՀՄ Սահմանադրություն, Երևան, 1979 (գլուխ 20), ՀՍՍՀ Սահմանադրություն, Երևան, 1987 (գլուխ 8), ՀԽՍՀ 1937թ. Սահմանադրություն, Երևան 1937 (գլուխ 7) և այլն:
 3. Конституции социалистических государств, Т. 1, изд. «Юридическая литература». М., 1987, с. 116, 154, 178-179, 226, т. II. М., 1987, с. 48, 72, 102. Конституции зарубежных государств, изд. БЕК. М., 1999 (глава 7), ՀՀ Սահմանադրություն, Երևան, 1997 (գլուխ 6) և այլն:
 4. **Թովմասյան Մ.Թ., Պիվազյան Հ.Մ., Արարյան Բ.Ա.** Գատարան և արդարադատությունը ՍՍՀՄ-ում, Երևան, 1975, էջ 68-75, **Պիվազյան Հ.Մ.** Գատարանի կազմակերպումը և զարգացումը Սովետական Հայաստանում, Երևանի համալսարանի հրատ., Երևան, 1981, էջ 346-350 և այլն:
 5. **Розинь Н.Н.** Уголовное судопроизводство, изд. «Право», С. Петербург, 1914, с. 112-136. **Արշակյան Ա.Բ.** Արտասահմանյան երկրների պետության և իրավունքի պատմություն, հ. 1, «Նաիրի» հրատ., Երևան, 1997, էջ 160:
 6. **Розинь Н.Н.**, там же, с. 116.
 7. **Միքայել Գռչ** Գիրք դատաստանի, աշխատավորներն են Խորով թողույուն, Երևան, 1975, էջ 10, 291: **Միքայել Գռչի**, Գատաստանագիրք հայոց, իրավաբանական հետազոտություններ հանդերձ ծանոթություններ, Վահան Ծ. վարդապետի Բատաստանաց, ի տպարան ի Սրբոյ կարողիկ էջմիածնի,

Վաղարշապատ, 1880, էջ 30:
 8. **Розинь Н.Н.**, там же, с. 106-108.
 9. Գատաստանագիրք Ասորիսանի հայոց, Աշխատավորներն են **Ֆ.Գ. Պողոսյանի**, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1967, էջ 235:
 10. «Որոգայք փաստ», Թիֆլիս, 1913, էջ 396, 397:
 11. Նույն տեղում, էջ 396:
 12. **Թեյմուրջ Մ.Մ.** Հայ ազգային-ազատագրական շարժումը XVIII դարի երկրորդ կեսին և իրավաբարդական միտքը, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., Երևան, 1995:
 13. **Թեյմուրջ Մ.Մ.** «Գատախագր» և «Ատենարան» հասկացությունները հայ իրավունքում: Գատախագր և փաստաբանը որպես կոդեք: «Գիտություն և իրավունք», 1999, N 3 /6/, էջ 27-35:
 14. ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների համագումարի և ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի տեղեկագիր, 18 ապրիլի, 1990, թիվ 16, էջ 26:
 * Եթե այդպիսի պատիժ նախատեսվի:
 15. **«Հրախառնայր»**, 1858, Տետրակ 4, էջ 262-290, Տետրակ N 7, էջ 13-39 և հտ.:
 16. Հայաստանի Հանրապետություն «Աղբյուրային հարահարման ռազմավարական ծրագիր», «ԱՆՏԱԲԵՍ» հրատ., Երևան, 2003, էջ 24-25, 37 և հտ: **Խոջարիկյան Վ.Ե.** Հայաստանի բնակչության վերարտադրությունը և տեղաշարժերը XIX-XX դարերում և XXI դարի շեմին, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., **Թեյմուրջ Մ.Մ.** Սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ. այո՞, թե՞ ոչ, «Հրազդան» հրատ., Երևան, 2003, նույնի Կայա կոնստիտուցիա нужна народу? «Օրենք և իրավունք», 2002, թիվ 6 (44) և ուրիշ:

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն
 11

ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Փախստականների իրավունքների օրենսդրական ամրագրումը դեռևս չի նշանակում դրանց պաշտպանության արդյունավետություն: Փախստականների իրավունքների պաշտպանությունը պետք է ապահովվի և երաշխավորվի թե՛ միջազգային, թե՛ ներպետական մեխանիզմներով:

Փախստականների իրավունքների պաշտպանության միջազգային-իրավական մեխանիզմը հանդիսանում է մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մեխանիզմի մի մասը և գործում է երկու ուղղություններով՝ կոնվենցիաներ և հռչակագրեր մշակելով, որոնք ամրագրում են փախստականների իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պարտավորությունները, և միջազգային մարմինների հսկողական գործունեությամբ՝ ուղղված նրան, որ պետությունները պահպանեն մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում ստանձնած պարտավորությունները:

Առաջին ուղղվածությունը բնորոշվում է որպես իրավաստեղծական, որը դրսևորվում է ունիվերսալ և տարածաշրջանային մակարդակներում փախստականի կարգավիճակի միջազգային-իրավական կարգավորմամբ, և երկրորդ՝ փախստականների իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմինների կազմակերպարարական գործունեությամբ:

Բացի այդ, փախստականների իրավունքների միջազգային պաշտպանությունն ունի մի շարք առանձնահատկություններ՝ պայմանավորված փախստականի կարգավիճակի յուրահատկությամբ: Նախ նրա ճանաչման գործում

մեծ դերակատարություն ունի պետությունը: Միջազգային փաստաթղթերն ուղղորդում են պետություններին մշակել կոնվենցիոն դրույթներին համապատասխան օրենսդրություն, ինչպես նաև մշակում կամ էլ հստակեցնում են այն չափանիշները և սկզբունքները, որոնցով պետությունները պետք է առաջնորդվեն: Երկրորդ՝ փախստականները զրկված են իրենց պետության պաշտպանությունից, ինչն ուժեղացնում է փախստականների իրավունքների միջազգային պաշտպանության կարևորությունը և պատճառ է հանդիսանում, որ ընդլայնվեն այն միջազգային մարմինների լիազորությունները, որոնք օգնություն և աջակցություն են ցուցաբերում փախստականներին:

Փախստականների պաշտպանությունն իրականացնող միջազգային մարմինների շարքում կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը:

ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Կանոնադրության 1-ին կետի համաձայն՝ նրա լիազորությունների մեջ է մտնում «միջազգային պաշտպանության տրամադրումը» և փախստականների խնդիրների լուծման «երկարաժամկետ որոշումներ կայացնելը»՝ նրանց կամավոր հայրենադարձման կամ այլ երկրներում ինտեգրման միջոցով:

ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակն իրավասու է ՄԱԿ-ի հովանու ներքո ապահովել փախստականների միջազգային պաշտպանությունը հետևյալ ճանապարհներով՝

ա) աջակցել փախստականների պաշտպանությանն ուղղված միջազգային կոնվենցիաների ընդունմանը և վավերացմանը, և հսկողություն իրականացնել այդ կոնվենցիաների դրույթների պահպանման նկատմամբ:

բ) աջակցել (կառավարությունների հետ հատուկ համաձայնագրեր կնքելու ճանապարհով) այն միջոցների իրականացմանը, որոնք ուղղված են փախստականների վիճակը թեթևացնելուն և պաշտպանության կարիք ունեցող փախստականների քանակի նվազեցմանը:

գ) աջակցել կառավարական և մասնավոր ջանքերին՝ ուղղված փախստականների կամավոր վերադարձին կամ նրանց ինտեգրմանը նոր երկրներում:

դ) միջոցներ ձեռնարկել հեշտացնելու փախստականների մուտքը տարբեր երկրների տարածքներ:

ե) նպաստել նրան, որ փախստականները հնարավորություն ունենան տեղափոխել այն գույքը, որն անհրաժեշտ է նրանց բնակեցման համար:

զ) տեղեկություններ ստանալ կառավարություններից իրենց երկրում առկա փախստականների քանակի, ինչպես նաև վերջիններիս վերաբերող օրենքների և որոշումների մասին:

է) հաստատել առավել սերտ կապեր այն մասնավոր կազմակերպությունների հետ, որոնք զբաղվում են փախստականների հարցերով:

ը) համաձայնեցնել փախստականների հարցերով զբաղվող մասնավոր կազմակերպությունների ջանքերը:¹

Բացի այդ, ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը ՄԱԿ-ի Գերագույն ասամբլեայի թույլտվությամբ կարող է իրականացնել գործառույթներ՝ կապված փախստականների հայրենադարձության և բնակեցման հետ, ինչպես նաև համաձայն ՄԱԿ-ի «Անքաղաքացիության կրճատման մասին» 1961 թվականի կոնվենցիայի՝ որոշակի գործառույթներ

իրականացնել քաղաքացիություն չունեցող անձանց օգնելու համար:

Այն պետություններում, որոնք չեն միացել «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիային (այսուհետ՝ 1951 թվականի Կոնվենցիա) և 1967 թվականի Արձանագրությանը, ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակն իրականացնում է իր մանդատը՝ հատուկ առաքելությունների ճանապարհով: Մասնավորապես՝ խորհուրդներ է տալիս պետությունների միգրացիոն մարմիններին առ այն, որ համապատասխան ազգային օրենսդրությունն ընդգրկի ապաստան հայցողների և փախստականների միջազգայնորեն ամրագրված իրավունքները, ինչպես նաև հսկողություն է իրականացնում այդ իրավունքների իրականացման նկատմամբ:

ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի մյուս կանոնադրային խնդիրն է՝ փախստականների խնդիրների առնչությամբ երկարաժամկետ որոշումներ կայացնելը:

Փախստականների նկատմամբ կիրառվող նման քաղաքականությունն իր մեջ ներառում է ինչպես կանխիչ միջոցներ, այնպես էլ այնպիսի միջոցներ, որոնք ուղղված են իրավիճակը բարելավելուն: Փախստականների մասսայական հոսքը կարելի է կանխել փախստականների ծագման երկրում մարդու իրավունքների հարգման ճանապարհով: Իրավիճակի բարելավմանն ուղղված միջոցները, ի թիվս այլոց, ներառում են նաև կամավոր հայրենադարձությունը, իսկ եթե հայրենադարձությունը հնարավոր չէ, ապա ընդունող պետության մեջ հպատակագրումը կամ վերաբնակեցումը երրորդ երկրներ:

Չնայած ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը հանդիսանում է ՄԱԿ-ի միակ հաստատությունը, որի խնդիրն է փախստականների պաշտպանությունը, այնու-

Սահմանադրական իրավունք

ամենայնիվ վերջինիս հետ համագործակցում են նաև ՄԱԿ-ի համակարգի այլ կազմակերպություններ: Գրանցից են՝ ՄԱԿ-ի Մանկական հիմնադրամը (Յունիսեֆ),² Միգրացիայի միջազգային կազմակերպությունը,³ Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեն⁴ և այլն:

Այնուամենայնիվ հարկ է նշել, որ ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի մանդատի հետ կապված առկա են որոշ խնդիրներ:

Այդ խնդիրներից առաջինն այն է, որ ներկայումս ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը փախստականներից զատ օգնություն է ցույց տալիս նաև այլ կատեգորիայի անձանց, որոնք ընկած չեն վերջինիս մանդատի տակ: Այսինքն՝ առկա է հակասություն ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Կանոնադրության բովանդակության և դրա պրակտիկայում կիրառման միջև:

Գտնում ենք, որ այս խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ է փոփոխություններ կատարել ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Կանոնադրության մեջ, ըստ որի՝ կընդարձակվի այն անձանց շրջանակը, որոնք պետք է գտնվեն նրա մանդատի տակ և կներառվեն անձանց բոլոր կատեգորիաները, որոնց ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը ներկայումս ցուցաբերում է օգնություն:

ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի մանդատի հետ կապված ևս մեկ խնդիր է «փախստական» հասկացության միասնական ունիվերսալ սահմանման բացակայությունը: Մի քանի կատեգորիայի («մանդատային» և «կոնվենցիոնալ») փախստականների առկայությունը խոչընդոտում է ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակին արդյունավետ իրականացնել

իր գործունեությունը: Արդյունքում բազմաթիվ միգրանտներ գրկված են լինում իրենց իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունից:

Այսպիսով, ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը, փախստականների միջազգային պաշտպանության համակարգի գործունեությունն արդյունավետ դարձնելու համար, ստիպված է օգտագործել «փախստական» հասկացության ընդլայնված սահմանում՝ դրա մեջ ներառելով անձանց, որոնք չեն համապատասխանում իր Կանոնադրության չափանիշներին:

Չնայած որոշ պետություններ փորձում են ինքնուրույն լուծել այս խնդիրը, տրամադրելով որոշակի իրավունքներ՝ կապված մուտքի և ապրելու հետ, այն անձանց, ովքեր հիմնավոր պատճառներ ունեն լքելու իրենց քաղաքացիության երկիրը այնտեղ տիրող քաղաքական իրավիճակի կամ վտանգի պատճառով, բայց չեն բավարարում ո՛չ ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Կանոնադրության, ո՛չ 1951 թվականի Կոնվենցիայում և ո՛չ էլ 1967 թվականի Արձանագրության մեջ պարունակվող «փախստական» հասկացության սահմանումների չափանիշներին: Այս անձանց իրավական կարգավիճակը սովորաբար քիչ նպաստավոր է, քան փախստականների կարգավիճակը: Օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետությունում փախստականի կարգավիճակից զատ տրամադրվում է ժամանակավոր կամ քաղաքական ապաստան:

Հաշվի առնելով պետությունների դրական գործունեությունը՝ այնուամենայնիվ անհրաժեշտ է նշված բացը լրացնելու համար փոփոխություններ կատարել հիմնական միջազգային փաստաթղթերում և առաջին հերթին ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Կանոնադրության մեջ:

Հարկ է նշել, որ փախստականների

իրավունքների պաշտպանության հարցում էական դեր է խաղում նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի հսկողական մեխանիզմը: Դա պայմանավորված է նրանով, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) որոշումները նախադեպային նշանակություն ունեն նշված կոնվենցիայի անդամ բոլոր պետությունների համար:

Այսպես՝ չնայած «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան (այսուհետ՝ Եվրոպական կոնվենցիա) չի պարունակում հատուկ նորմեր, որոնք պաշտպանում են փախստականների, այնուամենայնիվ Եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան ձևավորվել է այնպես, որ որոշ նորմեր սկսեցին մեկնաբանվել որպես արգելող՝ կապված օտարերկրացիների Եվրոպական կոնվենցիայի անդամ պետությունների տարածքից վտարելու հետ:

Եվրոպական դատարանը բոլոր այն որոշումներում, որոնք վերաբերում են ապաստանի իրավունքին, նշում է, որ ո՛չ Եվրոպական կոնվենցիայում, ո՛չ վերջինիս Արձանագրություններում ամրագրված չէ ապաստանի իրավունքը, ուստի ապաստան տրամադրելու հարցերը չեն վերաբերում իր իրավասությանը: Սակայն Եվրոպական դատարանը միաժամանակ ընդունում է, որ անձին վտարելը կարող է խախտել Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը,⁵ այն դեպքերում, երբ լուրջ հիմքեր կան կարծելու, որ անձը վտարվելու դեպքում կկանգնի Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով սահմանված վերաբերմունքի ենթարկվելու վտանգի առջև: Նման հանգամանքներում Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը ենթադրում է պետությանը չվտարել անձին այն երկիր, որտեղ վերջինս կարժանանա հողվածում նշված վերաբերմունքի:⁶

Փախստականների պաշտպանության

համար հատուկ նշանակություն ունեն Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերը, որոնցում նախատեսված է յուրաքանչյուր անձի պաշտպանությունը պետական կամայականություններից՝ կապված վտարելու մտադրությամբ ձերբակալելու հետ, ինչպես նաև իրավունքը վիճարկելու մասն ձերբակալման օրինականությունը դատական կարգով և պահանջել ազատ արձակել:

Փախստականների վտարման հարց բարձրացվելու դեպքում վերջիններիս համար ոչ պակաս նշանակություն ունի Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը:⁷

Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով սահմանված իրավական պաշտպանության միջոցը պետք է լինի մատչելի, այսինքն՝ դիմումատուի բողոքի կապակցությամբ պետք է կայացվի որոշում, այն էլ արդյունավետ, այսինքն՝ իրավասու մարմինը պետք է բողոքն ուսումնասիրի ոչ թե ձևականորեն, այլ ըստ էության, և նա պետք է օժտված լինի վիճարկվող որոշումը վերացնելու իրավասությամբ:⁸

Այնուամենայնիվ փախստականների պաշտպանությունը նախևառաջ պետությունների պարտականությունն է: Այն պետությունները, որոնք ստորագրել են 1951 թվականի Կոնվենցիան, իրավաբանորեն պարտավոր են պաշտպանել փախստականներին՝ համաձայն այն պայմանների, որոնք շարադրված են Կոնվենցիայում: Նրանցից պահանջվում է պահպանել 1951 թվականի Կոնվենցիայում նշված պայմանները՝ առանց խտրականության դրսևորելու անձի ռասայի, դավանանքի կամ ծագման երկրի նկատմամբ, ինչպես նաև հարգել պաշտպանության հիմնարար սկզբունքները՝ չվտարելու կամ չվերադարձնելու սկզբունքները:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ շատ հազվադեպ է լինում, որ փախստականներն ունենում են բավարար ժամանակ ուղեգնացության փաստաթղթեր նախապատրաստելու կամ վիզա ստանալու համար, ուստի 1951 թվականի Կոնվենցիան ստորագրած պետություն-

Սահմանադրական իրավունք

ները չպետք է պատժամիջոցներ կիրառեն վերջիններիս նկատմամբ՝ ապօրինի մուտքի կամ ներկայության կապակցությամբ՝ պայմանով, որ փախստականներն առանց ձգձգման կներկայանան իշխանություններին և կմատնանշեն իրենց ապօրինի մուտքի կամ գտնվելու հիմնավոր պատճառները:

Փախստականի կարգավիճակի ճանաչման հարցում վճռորոշ դերը պատկանում է պետությանը: Հետևաբար պետությունը պետք է մշակի այնպիսի միջոցառումների համակարգ, որոնք կերաշխավորեն ապաստան հայցող անձանց պաշտպանությունը՝ ապաստանի երկիր ժամանելուց մինչև նրա կարգավիճակը որոշելը, որն էլ հանդիսանում է պաշտպանության երկիրը:

Փախստականների պաշտպանությունը երաշխավորելու համար պետությունը պարտավոր է մշակել և կիրառել փախստականի կարգավիճակի ճանաչման արդարացի ընթացակարգեր:

Այդուհանդերձ, ապաստանի երկրում փախստականի իրավունքների պաշտպանության հիմնական ձևն է իր խախտված իրավունքները վերականգնելու հայցով դատարան դիմելու իրավունքը: Փախստականների համար այս իրավունքն ունի կենսական նշանակություն, հատկապես այն դեպքերում, երբ լուծվում է նրանց վտարման հարցը:

ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և

անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք:

Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

«Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 57-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապաստան հայցողները և փախստականներն իրավունք ունեն դատական կարգով բողոքարկելու ապաստանի հայցի կամ փախստականի ճանաչման առնչությամբ հարուցված ապաստանի ընթացակարգի, ինչպես նաև «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված վարչական այլ ընթացակարգերի հետևանքով ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության միզոցային պետական ծառայության (այսուհետ՝ Լիազոր մարմին) կայացրած ցանկացած բացասական որոշում՝ դրա մասին տեղեկանալու օրվանից սկսած 30 օրվա ընթացքում:

Դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացումը հիմնված է տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքի վրա, որն անձի օրենքով տրված հնարավորությունն է սեփական հայեցողությամբ տնօրինելու իր նյութական ու դատավարական իրավունքները և դրանց պաշտպանության եղանակները, այսինքն՝ անձն ինքն է որոշում իր իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար դիմել, թե չդիմել դատարան, իրականացնել, թե չիրականացնել իր դատական պաշտպանության իրավունքը, ինքնուրույն որոշել հարուցված հայցով իր պա-

Սահմանադրական իրավունք

հանջների առարկան, ծավալը և այլն:

Անձն իր դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքն իրացնելիս, ինչպես նաև դատարաններն արդարադատություն իրականացնելիս պետք է առաջնորդվեն տվյալ դատական պաշտպանության ձևի համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Հանրային իրավահարաբերություններում իրավունքների դատական պաշտպանությունն իրականացվում է վարչական դատավարության կարգով՝ որպես հանրային իրավահարաբերություններում իրավունքների դատական պաշտպանության ձև:

ՀՀ վարչական դատարանում, ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանում և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական և նորմատիվ ակտերի, գործողությունների կամ անգործության դեմ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման կարգը, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դեմ վարչական մարմինների և պաշտոնատար անձանց հայցադիմումների քննության կարգը սահմանում է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը:

Վերոգրյալից հետևում է, որ ՀՀ օրենսդրությունը փախստականների նկատմամբ կայացված ցանկացած բացասական որոշում ՀՀ վարչական դատարան (այնուհետև՝ ՀՀ վարչական վերաքննիչ և ՀՀ վճռաբեկ դատարաններ) բողոքարկելու իրավունք:

Փախստականների մասնակցությամբ 2009-2013թթ. ընթացքում քննված վարչական գործերի ուսումնասիրությամբ մենք վեր ենք հանել որոշ պատճառներ, որոնք հիմք են հանդիսացել ներկայացված հայցերը մերժելու համար: Այդ պատճառները հիմնականում

պայմանավորված են փախստականների իրավական գիտելիքների ցածր աստիճանով:

1) Հաճախ փախստականների կողմից ներկայացված հայցերի մերժման պատճառ է հանդիսանում այն, որ վերջիններս դատարան դիմելուց ներկայացնում են ոչ ճիշտ հայցի տեսակ:

Օրենսդիրը հստակ սահմանել է վարչական դատավարության կարգով դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման եղանակը՝ վարչական գործ հարուցելու կարգը՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սպառնիչ ցանկով սահմանելով այն բոլոր հայցատեսակները, որոնց հիման վրա կարող են հարուցվել վարչական գործեր, ընդ որում, հայցերի ըստ տեսակների տարանջատումը պայմանավորելով հայցվորի կողմից տնօրինչականության սկզբունքի հիման վրա հայցով ներկայացվող պահանջով, որպիսի պահանջի՝ հայցի առարկայի, շրջանակներով դատարանը կաշկանդված է գործը քննելիս և վեճն ըստ էության լուծելիս:

Մինչդեռ հաճախ փախստականները, վիճարկելով իրենց նկատմամբ Լիազոր մարմնի կողմից կայացված վարչական ակտի հիմքում դրված հանգամանքների հավաստիությունը, կամ կիրառված նորմերի սխալ կիրառելիությունը կամ մեկնաբանությունը, դիմում են դատարան վարչական ակտը ոչ թե անվավեր ճանաչելու, այլ առոչինչ ճանաչելու պահանջով, որի արդյունքում նրանց կողմից ներկայացված հայցերը մերժվում են:

Այսպես՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առոչինչ է այն վարչական ակտը, որում առկա են, մասնավորապես՝ հետևյալ ակնառու կոպիտ սխալները՝

ա) ակտից հստակ չի երևում կամ միանշանակ պարզ չէ, թե որ վարչական մարմինն է դա ընդունել:

բ) ակտն ընդունել է ոչ իրավասու

Սահմանադրական իրավունք

վարչական մարմինը.

գ) ակտից պարզ չէ, թե դա որոշակիորեն ում է հասցեագրված, կամ հայտնի չէ, թե ինչ հարց է կարգավորում.

դ) ակտով դրա հասցեատիրոջ վրա դրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն, կամ նրան տրամադրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետի համաձայն՝ անվավեր է առաջին չհանդիսացող այն ոչ իրավաչափ վարչական ակտը, որն ընդունվել է օրենքի խախտմամբ, այդ թվում՝ օրենքի սխալ մեկնաբանման հետևանքով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, իր 25.06.2010թ. թիվ ՎԳ/3905/05/09 վարչական գործով անդրադառնալով վարչական ակտի առաջին լինելու հարցին, նշել է. «(...) Վարչական ակտի առաջին լինելու համար էական և անհրաժեշտ պայման է անձի վրա ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն դնելը, կամ անձին ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք տրամադրելը: Այսինքն՝ անձի վրա դրվող պարտականությունը կամ անձին տրամադրվող իրավունքը պարտադիր կերպով պետք է լինի ակնհայտ ոչ իրավաչափ: Հետևաբար վարչական ակտով անձի վրա նույնիսկ «ոչ իրավաչափ» պարտականություն դնելը, կամ անձին «ոչ իրավաչափ իրավունք» տրամադրելը, որը կարող է պարզվել այդ վարչական ակտի վիճարկման վարույթում, դեռևս բավարար չէ վարչական ակտն առաջին ղիտելու համար: Այսինքն՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վարչական ակտի առաջին լինելը հաստատված համարելու համար անհրաժեշտ է, որ դրանով տրամադրված իրավունքը կամ դրված պարտականությունն առերևույթ ոչ իրավաչափ լինի, իսկ բոլոր այն դեպքերում, երբ վիճարկվում է վարչական ակտի հիմքում դրված հանգամանքների հավաստիությունը, կամ կիրառված նորմերի սխալ

կիրառելիությունը կամ մեկնաբանությունը, ապա նման վարչական ակտը չի կարող դիտվել առաջին: (Տե՛ս ԼԼԻԿ Հովհաննիսյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԳ/3905/05/09 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.06.2010 թվականի որոշումը):

Վերագրյալից հետևում է, որ ՀՀ վարչական դատարանը, արձանագրելով, որ Լիազոր մարմնի կողմից կայացված վարչական ակտերը չեն համապատասխանում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված վարչական ակտն առաջին լինելու հիմքերին, մերժում է փախստականների կողմից մատնանշված պահանջներով ներկայացված հայցերը, քանի որ դատարանը գործը քննելիս և վեճն ըստ էության լուծելիս կաշկանդված է հայցվորի ներկայացրած պահանջի՝ հայցի առարկայի, շրջանակներով:

Այսինքն՝ փախստականներն ըստ էության վիճարկելով իրենց նկատմամբ կայացված վարչական ակտի հիմքում դրված հանգամանքների հավաստիությունը, կամ կիրառված նորմերի սխալ կիրառելիությունը կամ մեկնաբանությունը (վիճարկման հայց), սակայն ներկայացնելով վարչական ակտն առաջին ճանաչելու պահանջ, չեն հասնում իրենց նպատակին:

2) Ապաստան հայցողները բողոքարկում են Լիազոր մարմնի գրությունները հասցեագրված իրենց, որոնք վարչական ակտ չեն հանդիսանում:

Օրինակ՝ ապաստան հայցողները վիճարկում են ապաստան տրամադրելու համար կրկնական դիմումին ի պատասխան գրությունը, որը, ըստ նրանց, հանդիսանում է վարչական ակտ:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական ակտն արտաքին ներգործություն ունեցող այն որոշումը, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական

իրավական ակտն է, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և ուղղված է անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:

Նշված նորմի վերլուծությունից բխում է, որ վարչական ակտին բնորոշ հատկանիշ է արտաքին ներգործությունը, որոշակի անձանց վերաբերելը (անհատական ակտ), հանրային իրավունքի բնագավառին առնչվելը, անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն ուղղված լինելը: Արտաքին ներգործության ներքո նկատի է առնվում այն, որ վարչական ակտը պետք է առնչվի այն անձին, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում վարչական ակտ ընդունած վարչական մարմնի հետ: Վարչական ակտը բնորոշվում է անհատական ակտ լինելու հանգամանքով, քանի որ այն վերաբերում է որոշակի անձանց և ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր: Վարչական ակտը բնորոշվում է նաև հանրային իրավունքի բնագավառին առնչվելու հանգամանքով, ինչը նշանակում է, որ այն պետք է լինի վարչական մարմնի կողմից և վարչական (հանրային) իրավունքի բնագավառում որոշակի հարցի լուծման նպատակով ընդունված ակտ:

Առաջնորդվելով վերը նշված նորմով՝ ՀՀ վարչական դատարանը մերժում է ապաստան հայցողների վիճարկման հայցերը,

նշելով, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ապաստան տրամադրելու համար ապաստան հայցողի կրկնական դիմումին ի պատասխան Լիազոր մարմնի հետևյալ բովանդակությամբ. «Ներկայացված դիմումը քննարկման ենթակա չէ, քանի որ այն չի պարունակում տեղեկություններ նախորդ դիմումի վերաբերյալ որոշում կայացնելուց հետո ի հայտ եկած նոր իրադարձությունների և փաստերի վերաբերյալ» գրությունը չի համապատասխանում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված չափանիշներին, և հետևաբար վարչական ակտ չի հանդիսանում:

Այսպիսով, ՀՀ վարչական դատարանը, արձանագրելով որ հայցվորների կողմից ներկայացվել է իր բնույթով վիճարկման հայց, որով փաստորեն բացակայում է տվյալ հայցի առարկայի պարտադիր բաղադրիչ մասը կազմող՝ վիճարկվող վարչական ակտը, մերժում է ներկայացված հայցերը:

Վերոգրյալից հետևում է, որ փախստականները հաճախ զրկվում են իրենց իրավունքները վերականգնելու հնարավորությունից, քանի որ ճիշտ չեն ձևակերպում իրենց պահանջը՝ ուղղված դատարանին:

Ամփոփելով, ցանկանում ենք նշել, որ միջազգային կազմակերպությունները և առանձին պետությունները միայն միասին աշխատելու, միմյանց ուժեղ կողմերը լրացնելու ճանապարհով կարող են փախստականներին տրամադրել արդյունավետ պաշտպանություն, որի կարիքը նրանք այդքան ունեն:

1. ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Կանոնադրության (ընդունված ՄԱԿ-ի Գերագույն ասամբլեայի 1950 թվականի դեկտեմբերի 14-ի 428 (V) բանաձևով) 2-րդ գլխի 8-րդ կետը:
2. Յունիսեֆը ստեղծվել է 1946 թվականին ՄԱԿ-ի կողմից: Այն ոչ միայն օգնություն է ցուցաբերում կառավարություններին այնպիսի ծրագրերով, որոնք ուղղված են երեխաների առողջացմանը, կերակրմանը, կրթմանը, այլև մեծ դերակատարություն ունի անուղեկից անչափահասներին պաշտպանելու և ընտանիքի միավորմանն աջակցելու գործում:
3. Կազմակերպությունը հիմնվել է 1951 թվականին և աջակցում է փախստականների, ինչպես նաև միջազգային միգրացիայի բնագավառում օգնության կարիք ունեցող անձանց տեղափոխմանը:
4. Հումանիտար կազմակերպություն է, որը գործում է ամբողջ աշխարհում և օգնություն է ցուցաբերում պատերազմի և ներքին հակամարտությունների զոհերին և փորձում է սահմանափակել զինված բռնությունները:
5. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմանի կամ պատժի:

6. Ստեղծված ընդհանր Միացյալ Թագավորության, 1989 թվականի հուլիսի 7-ի վճիռը, զանգատ թիվ 14038/88, Ախմեդը բնորոշ Ավստրիայի, 1996 թվականի դեկտեմբերի 17-ի վճիռը, զանգատ թիվ 25964/94, Չախալը բնորոշ Միացյալ Թագավորության, 1996 թվականի նոյեմբերի 15-ի վճիռը, զանգատ թիվ 22414/93 և այլն:
7. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, ում՝ նշված Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք, նույնիսկ, եթե նման խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք:
8. *Лобов М. Б.* Вопросы применения Европейской конвенции по правам человека/ Сборник докладов. М., 2001, с. 83.

Андраник БЕДЖАНЯН

*Магистрант 2-ого курса факультета гражданского права
и арбитражного судопроизводства
Санкт-Петербургского государственного
экономического университета*

ОСОБЕННОСТИ МИРОВОГО ОПЫТА РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ПРИМИРИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕДУР

Ряд государств уже «отважались» принять законы о посредничестве. Так, уже в 2002г. это сделала Венгрия, в 2003г. - Хорватия, в 2005г. - Канада и Никарагуа, а в нынешнем году - Словения. На принципах, заложенных в Основывается и единообразное законодательство о медиации США, принятое в нескольких штатах. Законы о медиации приняты и в ряде других стран.

Одним из наиболее комплексных законов о медиации является австрийский закон «О посредничестве по гражданским делам», вступивший в силу 1 мая 2004г. Он устанавливает квалификационные требования посредникам, включая механизм их соблюдения, а также систему мер по обеспечению подготовки профессиональных медиаторов. С этой целью создан Консультационный совет по посредничеству, возглавляемый министром юстиции. В нем также содержится множество иных важных положений, в том числе устанавливающих обязательное страхование профессиональной ответственности медиатора.

В декабре 2004г. закон о медиации принят в Болгарии, и он получил высокую оценку международных экспертов. Принят закон о медиации и в

Польше, причем он предусматривает и такую ее разновидность, как медиация «по направлению суда» («court-referred mediation»). Речь идет о праве суда с согласия сторон назначать лицо, уполномоченное проводить примирительную процедуру. Такое лицо не может выносить обязательное решение, а лишь содействует сторонам в выработке условий мирового соглашения. Есть все основания полагать, что в ближайшие годы мы увидим бурное развитие правовых механизмов развития примирительных процедур в Европе. В соответствии с принятой 21 мая нынешнего года Директивой 2008/52/ЕС Европейского парламента и Совета «О некоторых аспектах медиации в гражданских и торговых делах», государства-члены ЕС обязаны обеспечить законодательную поддержку посредничеству не позднее чем к 21 мая 2011г.

Примирительные процедуры «по направлению суда» известны практике ряда стран: широко распространены они в Англии и Уэльсе, а также в США и во Франции. Да и в ближайших к России странах со сходными правовыми системами такая практика имеется. В Хозяйственном процессуальном кодексе Белоруссии вот уже более четырех лет содержится специаль-

ная глава о посредничестве. В белорусских хозяйственных судах имеются специально уполномоченные лица из числа сотрудников судебного аппарата, которые наряду со своей основной функцией выступают в качестве посредников. По словам председателя Хозяйственного суда Брестской области С.М. Кулака, в Республике Беларусь на сегодняшний день уже проведено более 70 примирительных процедур с участием назначенного судом посредника. Как правило, они привели к достижению сторонами мирового соглашения, которое утверждалось судом и снабжалось при необходимости исполнительной силой.

Французский опыт ценен, в частности, потому что он был воспринят российским правом XIX - нач. XX вв., причем его изучали и на него ссылались многие дореволюционные российские исследователи.

В средневековой Франции примирительная процедура была главным способом урегулирования споров.¹ В городах, а особенно в деревнях, широко применялось посредничество. Процедура была полностью устной. В роли посредников могли выступать представители духовенства (в деревнях - приходские священники), дворяне, нотабли.² По мере того, как значение государства в общественной жизни усиливалось, и когда оно осуществляло "правовое окультуривание" населения, практика посредничества изменялась. В XVIII в. посредничество стало предварительной процедурой перед обращением в суд. Оно имело самую широкую сферу применения. В частности, мировое соглашение при содействии третьих лиц достигалось по спорам из причинения ущерба, насильственным правонарушениям (одна треть дел по тяж-

ким преступлениям урегулировалась в городах мировым соглашением).

В нотариальных реестрах департаментов Овернь и Лангедока были найдены тексты процессуальных мировых соглашений (accords privés), составленных в XVIII в. Ими можно было урегулировать даже дело об убийстве, когда деревенская община, находя, что убийство имеет уважительную причину, желала избежать вмешательства суда и способствовала примирению семей.

Роль посредничества в урегулировании споров была исключительно важна. "Посредничество представляло собой не придаток юстиции, а самостоятельный, гибкий, разноплановый способ урегулирования конфликтов, не менее эффективный, чем судебная система".³

Существенное влияние на развитие института примирения сторон судебного спора оказала Великая французская Революция.

Идея активного участия суда в окончании дела миром была издавна известна во многих странах, граничащих с Францией. Так, судьи, имеющие функции примирителей, существовали во многих городах Бельгии и Эльзаса.

К середине XVIII в. Голландии широко применялся институт судей-примирителей (faisers de paix). Когда Вольтер посетил Голландию и ознакомился с их деятельностью, он был потрясен мастерством судей-примирителей и эффективностью процедуры. В 1745 г. он изложил свои впечатления в письме, оказавшем существенное влияние на конституционное собрание. Члены Конституционного собрания (при выработке текста Конституции 1791 г.) абсолютизировали ценность мира и согласия между гражданами и рассматривали вынесе-

Гражданское право

УФПД 2013 4 (166)

ҚАЗАҚСТАН
Республикасының

22

ние обязательного решения третьим лицом как нежелательное и крайнее средство, применение которого следует стремиться свести к нулю. Они исходили из того, что предпочтение при урегулировании споров должно отдаваться примирительным процедурам, особенно в деревнях, где, как полагали члены Конституционного собрания, живут самые неспорченные люди, привыкшие жить по правде, в гармонии с природой, которых нужно было во что бы то ни стало отгородить от чуждой им судебной процедуры. Разработчики Конституции поставили перед собой цель отсрочить как можно дальше тот момент, когда будут исчерпаны возможности примирительной процедуры, и лицо обратится в суд за защитой своих прав. Широко обсуждался вопрос, можно ли наделять одно и то же лицо функциями примирителя и судьи. Результатом деятельности конституционного собрания в области судебной реформы явилось учреждение института мировых судов, главной задачей которых было примирение сторон, а дополнительной - разрешение незначительных имущественных споров.⁴ Только после прохождения примирительной процедуры у мирового судьи, в случае ее неудачи, можно было обращаться с иском в суд. Мировой судья выдавал акт о проведении примирения или неявке истца. Только с ним можно было подавать исковое заявление. Процедура судебного примирения была закреплена в ч. 2 ГПК, вступившего в силу в 1807г.

Интересно обратить внимание на то, что закон запрещал юристам участвовать в примирении в качестве представителей или консультантов сторон. Считалось, что юристы лишь мешают достижению мира между сторонами. Такая логика понятна: при

примирении спор урегулируется в соответствии с интересами сторон, а не их правами, и, кроме того, юристов подозревали (порой небеспочвенно) в материальной заинтересованности в продолжении спора и длительном судебном разбирательстве, т.к. оно увеличивало размер их вознаграждения.

В ходе своей деятельности Конституционное собрание стало отдавать предпочтение более радикальному подходу, согласно которому роль примирения, краеугольного камня здания нового правосудия, не ограничивалась мировыми судами. Оно должно было применяться во всех судах. Считалось необходимым “деформализовать те споры, разрешение которых должно ускользнуть от государства: семейные (“интимные”) споры, а также споры имущественного характера с незначительным предметом”.⁵ Была разграничена компетенция арбитражных, мировых, семейных судов, примирительных бюро.

Семейные споры включали споры между любыми членами семьи. Они должны были разрешаться арбитрами-примирителями (титул 10 Закона 1790г. “О судебной системе”). Закон предписывал спорящим сторонам обращаться прежде всего к родственникам (по возможности - к родителям), при их отсутствии - к общим друзьям, а при невозможности этого - к соседям.

В течение первых десяти лет своей деятельности мировые судьи выполняли функцию примирителей с огромным старанием, стремясь, в соответствии с замыслом законодателя, чтобы как можно больше дел прекращалось мировым соглашением.

Вероятно, первым по времени и одним из наиболее убежденных противников обязательной примирительной процедуры был известный анг-

лийский юрист и философ Иеремиа Бентам. В частности, он утверждал, что примирителю непременно придется выслушивать стороны, вникать во все обстоятельства дела, что приведет к затягиванию процесса и фактически к двойному судебному разбирательству. Бентам выделял следующие исключительные случаи, когда мировое соглашение уместно: - когда издержки судебного разбирательства превышают ценность ее предмета, а право истца не имеет твердого основания; - когда тяжба возникает между родственниками или соседями.

“Вне этих случаев,”- полагал он, - “мировое соглашение представляет собой отказ в правосудии, а государство должно даровать тяжущимся полное правосудие, а не правосудие наполовину”. Он полагал, что если стороны желают примириться, они достигнут этого и без судьи, и что поэтому примирительная функция судьи излишня.⁶

С этим ученым можно согласиться в том, что примирительные процедуры не должны быть по общему правилу обязательными, а при принятии судом или иными органами мер к примирению сторон на последних не должно оказываться давление.

В дальнейшем мировая юстиция справлялась со своей задачей достаточно успешно. Так, в 1845г. 50% дел оканчивалось примирением, в 1872г. - 36 %.⁷ В 1910 г. мировым соглашением, достигнутым в мировых судах, оканчивались 3/4 споров, или около 1500 дел в год.⁸

До 1865г. в различных регионах Италии действовали разные законодательства: местные, французские (с 1804г. гражданско-правовой оборот регулировал кодекс Наполеона) и австрийские. Объединение страны и формирование единого рынка в 60е

гг. XIX в. вызвало необходимость кодификации гражданского права. Первый общенациональный гражданский кодекс был принят 25 июня 1865г. Он основывался главным образом на римском праве (в большей степени, чем кодекс Наполеона, который также учитывал, в частности, германские правовые обычаи) и адаптировал его к требованиям правового оборота XIX в. Один из разделов ГК Италии 1865г. посвящен мировому соглашению. Это раздел XII книги 3 “О способах приобретения и передачи собственности и других прав на вещи”. Раздел состоял из 13 статей (в действующем ГК Италии мировому соглашению посвящены 12 статей). Содержание понятия мирового соглашения не отличалось от ныне действующего в итальянском праве: под ним понимался договор, которым стороны, отдавая, обещая или удерживая каждая что-либо 131, прекращали или предупреждали спор (ст. 1764). Регулирование мирового соглашения в ГК Италии 1865г. имело следующие отличия от такового в действующем в настоящее время ГК Италии 1942г.: в ГК 1942г. (далее – “новый ГК”) появилось прямое указание на то, что стороны могут создавать, изменять или прекращать также и отношения, выходящие за пределы спора; по новому ГК мировое соглашение должно быть доказано в письменной форме. ГК 1865 г. не устанавливал требований к форме мирового соглашения; по новому ГК мировое соглашение оспоримо, если одна из сторон знала о необоснованности своего притязания. ГК 1865г. не содержал такой нормы; по новому ГК мировое соглашение, основанное на недействительном правовом титуле, ином, чем договор, является оспоримым (а не ничтожным, как в ГК 1865г.), причем

Гражданское право

только стороной, которая не знала о недействительности правового титула; по новому ГК, если мировое соглашение содержит новацию, то его неисполнение не является основанием для его расторжения.

Таким образом, при составлении нового ГК Италии были учтены как положения старого, так и правила, необходимость которых выявила длительная практика его применения.

Следует обратить внимание на то, что положения ГК Италии 1865г., относящиеся к мировому соглашению (как и близкие по содержанию соответствующие положения ГК Франции 1804г.), были в значительной степени восприняты в Проекте Гражданского уложения Российской империи.

Современный этап развития примирительных процедур характеризуется рядом особенностей, связанных с научно-технической революцией, ростом численности населения и, как следствие, усложнением общественных отношений.

Действительно, массовое производство, информационный взрыв, развитие связи и транспорта, глобальная взаимозависимость, проживание миллионов людей на ограниченном пространстве привели к беспрецедентному росту числа частноправовых споров и их усложнению. Это вызвало необходимость оптимизации процедур урегулирования таких споров. Первым результатом этого явления стало повышение значения судебной системы и ее развитие. Однако постепенно суды оказались в кризисе будучи не в состоянии справиться с нарастающим объемом споров. В первую очередь это явление охватило наиболее промышленно развитые страны, с правовой культурой, склонной к судебному разбирательству. В

60-е годы XX века в кризисе оказалась судебная система США. В результате произошло возрождение таких примирительных процедур, как посредничество, и их переход на качественно новую, профессиональную основу. Компании и юридические фирмы США осуществили испытание различных способов урегулирования споров, в том числе ранее неизвестных, и их внедрение в деловую практику. Появился термин “альтернативное разрешение споров” (alternative dispute resolution - ADR), поскольку примирительные процедуры рассматривались как более эффективная альтернатива судебной системе (впрочем, едва ли кто-либо из западных юристов всерьез предполагал возможность полной замены судебной системы примирительными процедурами). Большую популярность приобрел арбитраж, однако и он обладал рядом недостатков, свойственных судебной системе, таких как дороговизна и длительность процедуры, отчуждение самих сторон от решения их проблемы, а также отрицательное воздействие на отношения сторон и ограниченный характер возможных условий разрешения спора, редко соответствующий интересам сторон. Поэтому расширилось применение посредничества, появились такие формы, как “мини-суды” (mini-trials)*, независимое экспертное заключение, рекомендательное арбитражное и судебное решения при сокращенной процедуре разбирательства, а также различные гибридные формы, такие как посредничество-арбитраж. Первый “мини-суд” прошел в 1977 году, теперь же в США эта процедура стала широко распространенной. Поначалу внедрение новых процедур шло медленно. Однако в 80-е годы были созданы различные орга-

низации для удешевления споров для крупнейших компаний. Опыт США в этой области имеет огромное значение для всего мира. В результате их практики примирительные процедуры заняли соответствующее им центральное место в арсенале способов урегулирования споров. Во многих штатах те юристы, которые при консультировании клиента по поводу его спора игнорируют ADR, могут быть привлечены к ответственности за профессиональную недобросовестность. Правила профессионального поведения адвоката включают обязанность знать о различных способах урегулирования споров и учитывать их при консультировании клиентов: в предвидении возможности судебного спора юрист должен рекомендовать клиенту ту форму ADR, которая наиболее подходит для урегулирования спора или достижения нужной правовой цели.

В настоящее время в США сложился обширный рынок услуг по примирению. В него входят ADR-фирмы, которые оказывают услуги по примирению в самых различных об-

ластях - от дел о расторжении брака до споров в области охраны окружающей среды.⁹

По инициативе юрисконсультов компаний, обеспокоенных чрезмерно большими издержками на судебные разбирательства, был создан Институт разрешения споров при Центре общественных ресурсов (Center for Public Resources (CPR) Institute for Dispute Resolution). Он дает консультации сторонам в выборе нейтральных третьих лиц, оказывающих услуги по урегулированию спора, осуществляет подготовку профессиональных посредников, информирует общественность о значении и содержании примирительных процедур, создает модельные правила для посредничества, мини-судов, примирительных процедур в нефтяном бизнесе, в области ценных бумаг. К концу 1995 года более 200 крупнейших американских корпораций и более 250 крупных юридических фирм вошли в соглашение не обращаться в суд до проведения попытки примирения в случае спора с другим членом CPR.

1. *J. - P. Royer* Histoire de la justice en France. Presses Universitaires de France, 1996, p. 39.

2. Нотабли (фр. notables, от лат. notabilis - значительный, выдающийся) в XIV - XVIII вв. члены особого рода собрания, созывавшегося королем для обсуждения государственных вопросов. Они назначались королем из числа наиболее видных представителей дворянства, высшего духовенства, городских верхов.

3. L'infrajudiciaire du Moyen Age a l'epoque contemporaine. Dijon, EUD, 1996.

4. В соответствии с Законом от 16-24 августа 1790 г. "О судебной системе", споры на сумму до 50 ливров разрешались только мировыми судами, причем в единственной инстанции, до 100 ливров - с возможностью апелляции.

5. *J. - P. Royer* Histoire de la justice en

France. Presses Universitaires de France, 1996.

6. *Нефедьев Е.А.* Склонение сторон к миру в гражданском процессе. Казань, 1890, с. 41.

7. *Нефедьев Е.А.* Склонение сторон к миру в гражданском процессе. Казань, 1890, с. 74.

8. *J. - P. Royer* Histoire de la justice en France. Presses Universitaires de France, 1996.

9. *Eisemann F.* Conciliation as a Means of Settlement of International Business Disputes: the UNCITRAL Rules as compared with the ICC system, in The Art of Arbitration (Liber Amicorum for P. Sanders) 121, at 127 (1982).

* Mini-trial - рассмотрение коммерческого спора комиссией из двух представителей высшего руководства компаний и нейтрального третьего лица, направленное на прояснение оптимальных условий примирения.

Վահե ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ,
իրավագիտության թեկնածու

**ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱԿՏԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՅՎՈՂ
ԷԱԿԱՆ ԴԱՅԱՆՁՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՁԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Դատական ակտին ներկայացվող պահանջները ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված այն հրամայական դրույթներն ու իրավական պայմաններն են, որոնք ապահովում են դատական ակտի կայունությունն ու օրինական ուժը, ինչպես նաև իրավական որոշակիությունը: ՀՀ օրենսդրության համակարգային վերլուծության արդյունքում մենք կարող ենք առանձնացնել դատական ակտերին ներկայացվող ինչպես ձևական պահանջներ, այսպես էլ վերաքննիչ դատարանի որոշումներին ներկայացվող էական պահանջները, որոնք ներառում են դատական ակտի էությանը և բովանդակությանը վերաբերող հիմնադրույթները, որպիսիք էլ կանխորոշում են այս ակտերի իրավականությունը: Դատական ակտի էության կամ բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներից առաջնահերթ ուշադրության են արժանի վերաքննիչ դատարանի որոշումների օրինականության և հիմնավորվածության պահանջները: Դատական ակտերին ներկայացվող պահանջները չպահպանելը միաժամանակ հանգեցնում է դրանց բեկանման, ուստի այս իրավապայմանների խախտման դրսևորումների հանգամանակից ուսումնասիրությունն իրականացվում է դատական ակտի բեկանման հիմքերի շրջանակներում: Օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը դատական ակտերին, այդ թվում՝ վերաքննիչ դատարանի որոշումներին ներկայացվող հիմնական պահանջներ են և ուշադրության են արժանի հենց այս տեսանկյունից: Հետևաբար, բեկանման հիմքերի շրջանակներում մեր համար առավել հետաքրքրական է առա-

ջին ատյանի դատարանի ակտերին ներկայացվող հիմնական պահանջների, այդ թվում՝ օրինականության և հիմնավորվածության դրսևորումների վերլուծությունը, իսկ վերաքննիչ դատարանի որոշումների պարագայում պետք է կենտրոնանալ դրանց հիմնադրույթների ուսումնասիրության վրա:

Վերաքննիչ դատարանի որոշումն օրինական է, եթե կայացվել է գործով կիրառման դատավարական և նյութական իրավունքի նորմերին համապատասխան, մասնավորապես, եթե՝

- վերաքննիչ դատարանը որոշումը կայացրել է օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում.
- վերաքննիչ դատարանը որոշումը կայացրել է դատավարական նորմերի պահանջները պահպանելով՝ կոնկրետ դատավարական գործողությունների կատարման կարգը նախատեսող դատավարական ձևին համապատասխան.
- վերաքննիչ դատարանի որոշումը հիմնված է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը գնահատող նյութական և դատավարական նորմերի ճիշտ ընտրության և կիրառման վրա.
- առաջին ատյանի դատարանի ակտի օրինականության և հիմնավորվածության վերաբերյալ վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումներն ուղղակիորեն բխում են գործով կիրառված օրենքի կամ այլ իրավական ակտերից (իրավունքի նորմերից) և արտահայտում են դրանց բովանդակությունը,
- առաջին ատյանի դատարանի ակտի

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ԴԱՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

Քաղաքացիական դատավարութուն

օրինականության և հիմնավորվածության վերաբերյալ վերաքննիչ դատարանի որոշման մեջ պարունակվող եզրահանգումներն օրենքով սահմանված կարգով գուգորդվել են դատական կամ արդարադատության սխալն ուղղելու համար անհրաժեշտ համապատասխան դատավարական միջոցների գործադրմամբ:

Վերաքննիչ դատարանի՝ բոլոր այս պայմաններին բավարարող որոշումը միայն կարող է լինել օրինական: Գրանցից մեկի բացակայությունն էլ անօրինական է դարձնում վերաքննիչ դատարանի որոշումը: Խնդիր չունենալով պարզաբանել դատական ակտի բեկանման համար հիմք հանդիսացող նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումները, կարելի է փաստել, որ ոչ բոլոր դեպքերում են վերաքննիչ դատարանի դատական ակտին ներկայացվող օրինականության և հիմնավորվածության պահանջները կրում **կատեգորիկ բնույթ**: Մասնավորապես՝ վերաքննիչ դատարանի որոշումը վճարեկության կարգով կարող է բեկանվել, եթե չեն պահպանվել որոշումների կայացման դատավարական ձևի **էական** կանոնները (օրինակ՝ առկա է ՔԳՕ 228-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմքերից որևէ մեկը կամ վերաքննիչ դատարանը դուրս է եկել իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներից): Սակայն վարույթի ընթացքում վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ տրված դատավարական իրավունքի խախտումները միշտ չէ, որ կարող են հանգեցնել դատական ակտի բեկանման: ՀՀ ՔԳՕ 228-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատավարական իրավունքի նորմի խախտումը կամ սխալ կիրառումը դատական ակտի բեկանման հիմք է, եթե հանգեցրել կամ կարող էր հանգեցնել գործի սխալ լուծման: Դատարանի՝ ըստ էության ճիշտ դատական ակտը չի կարող բեկանվել միայն ձևական նկատառումներով:

Հետևում է, որ դատավարական ձևի կամ օրենքի խախտմամբ կայացված

որոշումը ոչ միշտ է, որ ենթակա բեկանման: Ուստի, ՀՀ օրենսդրությունը, ելնելով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունից և նպատակահարմարությունից, թույլ է տալիս որոշակիորեն «անօրինական» դատական ակտերի գոյությունը, եթե այդ խախտումները չեն կրում էական բնույթ, չեն խախտում անձի՝ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները: Ինչպես նշում է Ս.Գ. Մեղրյանը, դատավարական նորմերի իրացման ձևերի առանձնահատկությունն այն է, որ դրանցից յուրաքանչյուրի իրականացումը հնարավոր է բացառապես դատարանի իրավակիրառ միջնորդավորվող գործունեությունն արտացոլող դատական ակտերի կայացման միջոցով: Այդ իսկ պատճառով վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի օրինականության պահանջն առաջին հերթին ենթադրում է դատարանի կողմից դատավարական նորմերի ճիշտ կիրառում: Սակայն դատական սխալը կարող է պայմանավորված լինել արգելող նորմի չպահպանման կամ պարտավորեցնող նորմի չկատարման, կամ կիրառման ենթակա դատավարական նորմը չկիրառելու հետ: Ուստի, վերաքննիչ դատարանի որոշումը համարվում է օրինական, եթե դատարանի կողմից պահպանվել, կատարվել և ճիշտ են կիրառվել դատավարական իրավունքի նորմերը: Ընդ որում, օրենքը դատավարական նորմերի խախտման կամ սխալ կիրառման արդյունքում կայացվող որոշման օրինականությունը պայմանավորում է գործն ըստ էության ճիշտ լուծելու հանգամանքով միայն այն դեպքերում, երբ վերաքննության ընթացքում դատարանի կողմից թույլ չեն տրվել արադարադատության կամ դատական գործունեության այնպիսի ակնհայտ թերություններ, որոնք դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք են հանդիսանում:

Նույնը վերաբերում է նաև նյութական իրավունքի նորմերի խախտումների և սխալ կիրառման դեպքերին, քանի որ ՀՀ ՔԳՕ 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

ձայն՝ նյութական իրավունքի նորմի խախտումը կամ սխալ կիրառումը դատական ակտի բեկանման հիմք է, եթե հանգեցրել է գործի սխալ լուծման: Այսինքն, օրենքը վճռի բեկանումը պայմանավորում է ոչ միայն նյութական իրավունքի նորմի խախտման կամ սխալ կիրառման (դատարանը չի կիրառել այն օրենքը կամ ՀՀ միջազգային պայմանագիրը կամ այլ իրավական ակտը, որը պետք է կիրառել, կամ կիրառել է այն օրենքը կամ ՀՀ միջազգային պայմանագիրը կամ այլ իրավական ակտը, որը չպետք է կիրառել, կամ սխալ է մեկնաբանել դրանք (ՔԴՕ 227-րդ հոդված, մաս¹, կետ 1-3) փաստի, այլև դրանից բխող իրավական հետևանքի առկայության հետ:

Դատական ակտի կայացման օրինականությունն ապահովելու համար վերաքննիչ դատարանը պարտավոր է ոչ միայն ճիշտ որոշել վիճելի նյութական իրավահարաբերության բնույթը, այլև տալ դրա իրավաբանական որակումը, ընտրել կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի նորմերը, ստուգել դրանց իրավաբանական ուժը, ինչը հնարավորություն է տալիս առավելագույնս պարզել առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընթացքում թույլ տրված դատական սխալի առկայության փաստը: Դատական ակտի օրինականությունն ուղղակիորեն կապված է նաև իրավական ակտերի իմաստի և բովանդակության ճիշտ մեկնաբանությունից:

Դատական ակտին ներկայացվող պահանջների ուսումնասիրության շրջանակներում Ռ.Գ. Պետրոսյանը նշել է, որ օրինականությունն ու հիմնավորվածությունն անխզելիորեն փոխկապված հասկացություններ են, բայց չեն նույնանում³: Դատական ակտը կարող է հիմնավորված լինել փաստերով և ապացույցներով, բայց անօրինական լինել դատավարական նորմերի խախտումների պատճառով: Ուստի, յուրաքանչյուր չհիմնավորված դատական ակտ անօրինական է, բայց ոչ բոլոր հիմնավորված դատական ակտերն են օրինական:

Առանձնակի ուշադրության է արժանի

այն հարցը, թե վերաքննիչ դատարանի որոշումների հիմնավորվածության պահանջն արդյոք դրսևորվում է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը (օրինակ՝ վճիռներին) հիմնավորելու ողջ ծավալով, թե ոչ: Ինչպես գիտենք, վերաքննիչ դատարանն ըստ էության չի քննում գործը և նոր ապացույցներ չի ընդունում, որոնց հիման վրա կարող էր նոր փաստական հանգամանքներ հաստատել:

Դատարանի վրա դատական ակտերը հիմնավորելու պահանջ դնելը հետապնդում է երկու նպատակ՝ սոցիալական, որը նպաստում է հասարակության կողմից դատական համակարգի և դատարանի նկատմամբ վստահության մեծացմանը, երկրորդ՝ իրավական, որը կոչված է ապահովել դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացումը՝ դատական ակտերի բողոքարկման հնարավորությունը:

Սոցիալական նպատակի մասին նշվել են Եվրոպական դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի բազմաթիվ որոշումներով դատական ակտի հիմնավորման պահանջի վերաբերյալ տրված մեկնաբանություններում: Այսպես, վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով դատական ակտի հիմնավորվածության հիմնախնդրին, նշել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պարտավոր է տալ վճռի թե՛ փաստական և թե՛ իրավական հիմնավորումը: Վճռի իրավական հիմնավորումը հաստատված փաստերի ու իրավահարաբերությունների նկատմամբ նյութական իրավունքի համապատասխան նորմի կամ նորմերի ընտրության և կիրառման մեջ է, այն նորմի (նորմերի), որի հիման վրա դատարանը եզրակացություն է անում վիճելի իրավահարաբերության առկայության կամ բացակայության մասին: Դատական ակտում ոչ միայն պետք է ցույց տալ նորմատիվ ակտի այս կամ այն հոդվածը, որտեղ ամրագրված է կիրառման ենթակա նորմը, այլ պետք է պատճառաբանվի՝ հատկապես ինչու պետք է կիրառվի հենց այդ նորմը: Վճռի իրավական հիմնավորումը բնութագրում է ինչպես դատարանի, այնպես էլ նրա վճռի

իրավակիրառ գործառույթը, *ընդգծում դատական գործունեության և դատական վճռի օրինականությունը*⁴:

Այսինքն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, բացի դատական ակտի հիմնավորվածության իրավական պահանջն ընդգծելու, իրավացիորեն ներկայացրել է դատական ակտի հիմնավորվածության սոցիալական դերը:

Դատական ակտի հիմնավորման՝ սոցիալական նպատակի մասին նշել է նաև Եվրոպական դատարանը: Վերջինս պարզաբանել է, որ «արդար դատաքննություն» հասկացությունը պահանջում է, որ ազգային դատարանը, որը միայն հակիրճ հիմնավորել է իր որոշումը՝ լինի միայն առաջին ատյանի դատարանի հիմնավորումները ներառելու կամ այլ կերպ, իրականում քննած լինի իր դեմ առաջադրված էական հարցերը և որպեսզի բավարարված չլինի առաջին ատյանի դատարանի եզրահանգումներով: Այդ պահանջն ավելի է կարևորվում, եթե կողմը չի կարողացել ներկայացնել իր գործը բանավոր ազգային դատարանում⁵:

Սակայն դատական ակտի հիմնավորման պահանջը, ունենալով սոցիալական նպատակ, միաժամանակ ունի իրավական կոնկրետ նշանակություն:

Դատական ակտի հիմնավորման պահանջի նպատակն ըստ էության դատական պաշտպանության միջոցներից, մասնավորապես՝ դատական ակտի բողոքարկման իրավունքից արդյունավետորեն օգտվելու հնարավորության իրականացումն է: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի առաջին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը կազմվում է գրավոր, որտեղ պետք է նշվեն նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի այն խախտումների մասին, որոնք ազդել են գործի ելքի վրա, ինչպես նաև վերաքննիչ բողոքում նշված նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտման, ինչպես նաև գործի ելքի վրա դրանց ազդեցության վերաբերյալ հիմնավորումները⁶:

Տվյալ դեպքում կասկածից վեր է, որ դատավարական օրենսդրության՝ վերաքննիչ բողոքին ներկայացվող պահանջներն ապահովելու համար անհրաժեշտ է, որ կայացված դատական ակտն ունենա հղում կիրառված համապատասխան իրավական նորմի վրա: Այլ կերպ ասած՝ դատական հիմնավորումը պետք է լինի այնպիսին, որպեսզի հնարավորություն տա առանց դրա հետ կապված որևէ խոչընդոտի բողոքարկել տվյալ դատական ակտը: Այդ իրավունքների փոխկապվածության մասին նշել է նաև Եվրոպական դատարանն իր նախադեպերից մեկում: Այսպես, «Պայմանավորվող պետությունները 6-րդ հոդվածի պարտադիր պահանջները պահպանելու համար միջոցների ընտրության հարցում օգտվում են մեծ ազատությունից: Սակայն դատավորները պետք է բավարար հստակ ցույց տան այն շարժառիթները, որոնց վրա հիմնվում են: Այդպիսով, մեղադրյալն իրեն պատկանող բողոքարկման իրավունքը կարող է օգտագործել արդյունավետորեն⁷: Ոստի կարելի է վստահաբար նշել, որ դատական ակտի հիմնավորումն անհրաժեշտ է դատական ակտի բողոքարկման իրավունքի իրականացման համար: Այդ իսկ պատճառով, տրամաբանական կլինի դատական ակտերի հիմնավորվածության պահանջ սահմանող Եվրոպական դատարանի դատական պարզաբանումները դիտարկել դրանց նպատակի հետ սերտ կապի մեջ: Ոստի այստեղից ծագում է կանխադրույթ, որ դատական ակտերի հիմնավորվածությունը պետք է լինի այնքան և այն աստիճան, որ, ի թիվս այլ նպատակների, ապահովի նաև տվյալ դատական ակտի բողոքարկման լիարժեք հնարավորություն:

Վերաքննիչ դատարանի որոշման հիմնավորվածության վերաբերյալ իրավական դիրքորոշում է պարունակում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ թիվ ԵԷԴ/1643/02/09 քաղաքացիական գործով 29.07.2011թ. որոշումը, որի համաձայն՝ գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստի հաստատված լինելու հարցը դատարանը պար-

Քաղաքացիական դատավարութուն

գում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ: ՀՀ ՔԳՕ 220-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 5-րդ ենթակետի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանի որոշման մեջ պետք է նշվեն գործով պարզված և վերաքննիչ բողոքի համար էական նշանակություն ունեցող փաստերի (փաստական հիմնավորում), ինչպես նաև օրենքը, միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով ղեկավարվել է որոշում կայացնելիս (իրավական հիմնավորում): Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պարտավոր է տալ որոշման իրավական հիմնավորումը, որը հաստատված փաստերի և իրավահարաբերությունների նկատմամբ իրավունքի համապատասխան նորմի կամ նորմերի ընտրությունն ու կիրառումն է, այն նորմի, որի հիման վրա դատարանը եզրակացություն է անում վիճելի իրավահարաբերության առկայության կամ բացակայության մասին: Ըստ վճռաբեկ դատարանի՝ որոշման իրավական հիմնավորումը բնութագրում է ինչպես դատարանի, այնպես էլ նրա որոշման իրավակիրառ գործառույթը, ընդգծում է դատական գործունեության և դատական որոշման օրինականությունը:

Հարկ է նշել, որ դատավարագիտության մեջ դատական ակտի պատճառաբանվածությունը մի դեպքում դիտարկվում է որպես դատական ակտի հիմնավորվածության լրացուցիչ պայման, որը բխում է հիմնավորվածության բովանդակությունից, մեկ այլ դեպքում՝ որպես ինքնուրույն պահանջ⁸: Ինչպես նշում է Տ.Վ. Սախնովան. «Հիմնավորված վճիռը պետք է լինի պատճառաբանված, սակայն դրանք նույնական պահանջներ չեն: Հիմնավորվածությունն օբյեկտիվ կատեգորիա է, քանի որ այդ պահանջի ուժով դատական ակտը պետք է հիմնված լինի դատարանի կողմից պարզված որոշակի հանգամանքների և իրավական նորմերի վրա: Մինչդեռ պատճառաբանումը սուբյեկտիվ կատեգորիա է, այն է՝ իրավաբանական գործունեության ընթաց-

քում իրականացվող տրամաբանական իրավական փաստարկում»⁹: Հայրենական հեղինակներից Ս.Գ. Մեղրյանը, առանձնացնելով դատական ակտի պատճառաբանվածության և հիմնավորվածության պահանջները, նշում է, որ դատական ակտը համարվում է պատճառաբանված, եթե դրա բովանդակությունից հստակ երևում է իրավունքի կիրառման, գործի փաստական հանգամանքների և ապացույցների գնահատման, իրավահարաբերության որակման կապակցությամբ դատարանի դատողությունների ընթացքը և դրանցից տրամաբանորեն բխող եզրահանգումները¹⁰:

Կան հայրենական այնպիսի հեղինակներ (Ռ.Գ. Պետրոսյան, Հ.Մ. Տեր-Վարդանյան)¹¹, որոնք առանձնացնում են դատական ակտին ներկայացվող հիմնավորվածության պահանջը, պատճառաբանվածությունն էլ դիտարկում են միայն այս պահանջի շրջանակներում: Հ.Մ. Տեր-Վարդանյանը նշում է, որ ՀՀ դատավարության օրենսդրությունը հիմնականում ամրագրում է դատական ակտերի հիմնավորված լինելու ձևական պահանջ, սակայն չի պարունակում կառուցակարգեր հիմնավորված դատական ակտ ստանալու իրավունքի իրականացման, պաշտպանության համար: Վերջինիս կարծիքով, ՀՀ դատավարական օրենսդրության վերլուծությունից պարզ չի դառնում, թե ինչ հետևանքների կարող է հանգեցնել դատական ակտի չհիմնավորվածությունը, ինչն առավել խնդրահարույց է դառնում դատարանի՝ թերի հիմնավորված կամ չհիմնավորված դատական ակտը չբեկանելով հանդերձ վճռաբեկ և վերաքննիչ դատարանների՝ դատական ակտը հիմնավորելու լիազորությունների առկայության պարագայում: Փաստորեն, դատական ակտի հիմնավորումների բացակայությունը չի կարող դիտվել որպես դատական ակտը բեկանելու միանշանակ հիմք, ինչի արդյունքում ստեղծվում է մի իրավիճակ, երբ դատական ակտը կարող է չունենալ հիմնավորումներ, այնտեղ նշված չլինի այն նյութաիրավական նորմը, որը խախտվել է, և տվյալ դա-

տական ակտը մնա օրինական ուժի մեջ: Սա առավել անհասկանալի է դառնում այն պայմաններում, երբ ՀՀ դատավարական օրենսդրությամբ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոքներ ներկայացնելու համար պահանջվում է տվյալ բողոքում նշել նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի այն խախտման մասին, որն ազդել է գործի ելքի վրա, ինչպես նաև գործի ելքի վրա դրանց ազդեցության վերաբերյալ հիմնավորումները: Իսկ որպեսզի կատարվեն տվյալ նշումները, անհրաժեշտ է, որ գոնե այդ մասին տեղեկություններն առկա լինեն բողոքարկվող դատական ակտում:

Վերոգրյալը, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ դատավարական օրենսդրությամբ դատական ակտի հիմնավորված չլինելը չի դիտվում որպես դատական ակտի բեկանման հանգեցնող դատավարական խախտում, կարելի է փաստել արատավոր մի իրավիճակ՝ դատական ակտը հիմնավորելու երաշխիքներ սահմանված չեն, դատարանները կարող են չհիմնավորել իրենց կայացրած դատական ակտը, միաժամանակ առկա է օրենսդրական պահանջ վերաքննիչ ու վճռաբեկ բողոքներում նշել այն տեղեկությունը, որի միակ աղբյուր կարող էր հանդիսանալ դատական ակտի պատճառաբանական մասը: Ինչ վերաբերում է տվյալ պարագայում հնարավոր դատավարական իրավունքի նորմի միակ խախտումը՝ դատական ակտի հիմնավորման մասին նշելուն, ապա այդ հիմքով դատական ակտը չի կարող բեկանվել: Փաստորեն, դատավարական իրավահարաբերությունների առկա կարգավորման պայմաններում ձևավորվել է մի վիճակ, որի պայմաններում ստեղծվում է մեծ վտանգ հիմնավորված դատական ակտ ստանալու և դատական ակտի բողոքարկման իրավունքի իրականացման համար¹²:

Մեր կարծիքով, հեղինակի նման մտեցման պայմաններում դատական ակտի հիմնավորվածության և պատճառաբանվածության պահանջներն անհարկի նույնացվում են: Առաջին հերթին պետք է նկատի ունենալ, որ ՀՀ ԲԴՕ-ի 221-րդ հոդվածի

1-ին մասի 1-ին կետում և 240-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում խտվում է դատական ակտը պատճառաբանելու, այլ ոչ թե հիմնավորելու՝ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների լիազորության մասին: Բացի այդ, դատական ակտը պատճառաբանելու սուբյեկտիվ կատեգորիա է, և ՀՀ օրենսդրությունը բավարարվել է միայն դատական ակտը պատճառաբանելու՝ դատարանի պարտականությունը սահմանելով, չբացառելով թերի կամ սխալ պատճառաբանված, սակայն գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մնալը: Մինչդեռ, դատական ակտի հիմնավորվածությունը բխում է վերջինիս բովանդակությունից:

Դատարանը կարող է պատճառաբանել, սակայն չհիմնավորել դատական ակտը: Ուստի, դատական ակտի պատճառաբանվածությունը ձևական պահանջ է, իսկ հիմնավորվածությունը՝ ոչ:

Դատական ակտի հիմնավորվածությունը միշտ գտնվել է հայրենական (Ռ.Գ. Պետրոսյան, Ս.Գ. Մեղրյան, Հ.Մ. Տեր-Վարդանյան, Ա. Դավթյան և այլն) և օտար (Մ.Ա. Գուրվիչ, Ա.Ֆ. Կլեյման, Ն.Ա. Չեչինա, Ն.Ի. Տկաչով և այլն) հեղինակների ուշադրության ներքո, որոնք հիմնավորվածության հիմքում դրել են մի դեպքում օբյեկտիվ ճշմարտության, օրենքով նախատեսված ապացուցման միջոցների օգնությամբ գործի փաստական հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման պահանջը,¹³ մյուս դեպքերում՝ դատարանի կողմից հաստատված ճշմարտության, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները որոշելու, բացառապես դատական նիստում հետազոտված թույլատրելի և վերաբերելի ապացույցների հետազոտման և գնահատման արդյունքում արված հետևություններ, ինչպես նաև իրավական նորմերի հիման վրա հաստատված փաստական հանգամանքներից ճիշտ եզրակացություններ անելու պահանջը¹⁴:

Հարկ է նշել, որ նշված հեղինակների

Քաղաքացիական դատավարութիւն

աշխատություններում առավելապես շոշափվում են առաջին ատյանի դատարանի վճիռների հիմնավորվածության հետ կապված պահանջները: Մինչդեռ, դատական ակտի հիմնավորվածության պահանջը վերաբերում է նաև վերաքննիչ դատարանի որոշումներին: Ընդ որում, վերաքննիչ դատարանի որոշումների հիմնավորվածությունը դրսևորվում է այլ կերպ, և ծավալային առումով տարբերվում է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի վճիռների հիմնավորման պահանջից: Դա պայմանավորված է վերաքննիչ դատարանի որոշումների բնույթով և սուբսիդիար նշանակությամբ, ինչպես նաև գործին մասնակցող անձանց իրավունքների և պարտականությունների վրա ներգործելու ձևով:

Ընդհանրացնելով դատական ակտերի հիմնավորվածության պահանջի դրույթները՝ կարող ենք ասել, որ վերաքննիչ դատարանի որոշումը հիմնավորված է, եթե

- վերաքննիչ դատարանը ճիշտ է որոշել վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների, ինչպես նաև առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելու համար անհրաժեշտ իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերը.

- օրենքով սահմանված կարգով դատական նիստում հետազոտված գործում առկա ապացույցներով հիմնավորել է վերոնշյալ փաստերի առկայության կամ բացակայության, առաջին ատյանի դատարանի կողմից ապացույցների գնահատման և գործի փաստական հանգամանքների հաստատման ճշտության վերաբերյալ իր դատողությունները, այդ թվում՝ երբ առաջին ատյանի դատարանի հետազոտած ապացույցների հիման վրա հաստատում է նոր փաստ կամ հաստատված չի համարում ստորադաս դատարանի հաստատած փաստը.

- վերաքննիչ դատարանն իր կողմից

բացահայտված փաստերից ճիշտ եզրահանգումներ է արել առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընթացքում թույլ տրված նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումների վերաբերյալ:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ ՔԳՕ-ն վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ակտի հիմնավորվածության պահանջները չպահպանելու հետևանքով բեկանման կոնկրետ հիմքեր չի սահմանում (օրինակ՝ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելու համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները թերի կամ ոչ ճիշտ որոշելը, առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված ապացույցներին ոչ ճիշտ իրավական գնահատական տալը, դատարանի եզրահանգումների չհամապատասխանելը բացահայտված փաստերին): Մակայն, վերաքննիչ դատարանի որոշման բովանդակությունը սահմանող ՔԳՕ 220-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ և 5-րդ կետերի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ օրենսդիրը վերաքննիչ ատյանին ուղղակիորեն պարտավորեցրել է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումներից, վերաքննիչ բողոքի պատասխանի առկայության դեպքում՝ պատասխան ներկայացրած անձի դիրքորոշումից և հիմնավորումներից բացի նշել՝

- գործով պարզված և վերաքննիչ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

- ինչպես նաև այն օրենքը, ՀՀ միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով ղեկավարվել է դատարանը որոշում կայացնելիս:

Հարկ է նշել, որ ՔԳՕ 220-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թերի են նաև վերաքննիչ դատարանի որոշման հիմնավորվածությունը սահմանող դրույթները: Մասնավորապես՝ ՔԳՕ 219-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը նոր ապացույցներ չի ընդունում և բողոքի քննության ժամանակ առաջին ատյանի դա-

տարանում հաստատված փաստերն ընդունվում են որպես հիմք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ բողոքում վիճարկվում է այդ փաստը: Որպեսզի վերաքննիչ դատարանը ստուգի ապացույցը գնահատելու հարցում առաջին ատյանի դատարանի իրավացիությունը, անհրաժեշտ է կրկին անգամ հետազոտել և գնահատել գործում եղած ապացույցը, որի հիման վրա ստորադաս ատյանը հաստատել է վիճարկվող փաստը: Այսինքն՝ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստի հաստատման վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի եզրահանգումները ստուգելիս վերաքննիչ դատարանն առաջին հերթին պետք է հետազոտի և գնահատի դրանց հիմքում ընկած ապացույցները: Բացի այդ, ԲԳՕ-ի 218-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ բողոք բերած անձն իրավունք ունի ներկա գտնվել վերաքննիչ դատարանի նիստին, հետևաբար, օգտվել նաև ապացույցների հետազոտմանը մասնակցելու իրավունքից (ԲԳՕ 28-րդ հոդված, մաս 1): Բողոք բերողը բողոքի հիմնավորումների շրջանակներում

կարող է հղում կատարել առաջին ատյանի դատարան ներկայացրած ապացույցի վրա (բացառությամբ այն դեպքի, երբ ապացույցը չի ներկայացվել կողմերի կամքից անկախ պատճառներով) և վիճարկել ապացույցը գնահատելու, ինչպես նաև դրանց հիման վրա որևէ փաստ հաստատելու վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի եզրահանգումները:

Առաջարկում ենք ԲԳՕ 220-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետում «գործով պարզված և վերաքննիչ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը» ձևակերպումից անմիջապես հետո ավելացնել «և այն ապացույցները, որոնց հիման վրա դատարանը հանգել է որևէ եզրահանգման, այդ թվում՝ հաստատել է նոր փաստ կամ հաստատված չի համարել առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված փաստը», ինչպես նաև առանձին կետով սահմանել վերաքննիչ դատարանի որոշումը բողոքարկելու կարգը:

1. Հողվածում «դատական ակտ» եզրույթի փոխարեն օգտագործվել է «վճիռ» բառը, ինչը ճիշտ չէ: Վերաքննիչ դատարանը վճիռ չի կայացնում, մինչդեռ, այս դատական ակտի բեկանման վերոնշյալ հիմքը կիրառելի է նաև վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու պարագայում: Հավանաբար մտան ձևակերպումը նախկինում լրիվ վերաքննության ինստիտուտի մնացորդներից է:

2. *Մեղրյան Ս.Գ.*, Առաջին ատյանի դատարանի քաղաքացիական գործերով դատական ակտերը: Երևանի պետ. համալսարան: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, 94-99 էջեր:

3. *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն (իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆ. Գ.Հ. Դևրախյանյանի խմբագրությամբ): Երրորդ հրատարակություն-Եր.: Երևանի համալսարանի հրատ., 2007, էջ 468:

4. ՀՀ կառավարության առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչությունն ընդդեմ «Բնար-88» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության՝ գումար բռնագանձելու պահանջով, քաղ. գործ թիվ 3-2504(ՏԳ) գործով 21 դեկտեմբերի 2006 թվականին կայացված որոշումը:

5. Case of Helle v. Finland, judgment, 19 դեկտեմբերի 1997 թվական, կետ 60:

6. Գրեթե բոլոր դատական ակտերի բողոքարկման համար սահմանված են բողոքի որոշակի ձևական պահանջներ, որոնց թվում նաև նշում տվյալ դատական ակտով խախտված նյութական կամ դատավարական նորմի մասին:

7. Case of Hadjianastassiou v. Grecco, judgment, 16 դեկտեմբերի 1992 թվական, կետ 33:

8. *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, նշված աշխ.: *Լեբեդ Կ.Ի.* Решение арбитражного суда. М., 2005, с. 83: Законность и обоснованность судебных постановлений

по гражданским делам.-Саратов, 1987, с. 27. *Толочко А.Н.* Роль мотивировки в обеспечении законности, обоснованности и справедливости актов правосудия, выносимых судом по уголовным делам. Автореф. дисс. к.ю.н.- Харьков, 1985, с. 9.

9. *Сакнова Т.В.*, там же, с. 441.

10. *Մեղրյան Ս.Գ.*, նշված աշխատ., էջ 95-98:

11. *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, նշվ. աշխ. էջ: *Տեր-Վարդանյան Հ.Մ.* Արդար դատաքննության իրավունքի սահմանադրաիրավական հիմքերը Հայաստանի Հանրապետությունում, ի.գ.թ. գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն, Երևան, 2009, էջ 131-134:

12. *Տեր-Վարդանյան Հ.Մ.*, նույն տեղում:

13. *Чечина Н.А.* Норма права и судебное решение, В. кн.: Избранные труды по гражданскому процессу.-СПБ, 2004, с. 163-164. *Клейман А.Ф.* Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. В кн. Гражданский процесс. Хрестоматия: Учебное пособие. Под ред. М.К. Треушников. М., 2005, с. 535-536. *Гурвич М.А.* Судебное решение (теоретические проблемы). В кн.: Избранные труды в 2 томах. Т.1.- Краснодар, 2006, с. 367-368.

14. *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, նշվ. աշխ., էջ 458: *Մեղրյան Ս.Գ.*, նշվ. աշխ., էջ 87-88: *Գավթյան Ա.Հ.* Քաղաքացիական դատավարություն, «Տիգրան-Մեծ» հրատ., Եր. 2007: *Տեր-Վարդանյան Հ.Մ.*, նշվ. աշխ. էջ 130-135: *Կачев Կ.Ի.* Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам.-Саратов, 1987, с. 49. *Жулин Г.А.* Гражданское дело в суде первой инстанции. М., 2000, с. 130.

ՆՈՐ ԵՐԵՎԱՆ ԵԿԱԾ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԸ ՎԵՐԱՆԱՅՈՂ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերը վերանայող դատարանի լիազորությունները այն դատավարական միջոցներն են, որոնք հնարավորություն են տալիս դատարանին որոշել գործի քննության հետագա ընթացքը և անհրաժեշտության դեպքում ազդել վերանայվող դատական ակտի գործողության վրա: Դրանք դատարանին տրված իրավունքներն ու պարտականություններն են՝ գործի քննության արդյունքում օրենսդրությամբ նախատեսված իրավաչափ գործողություններ կատարելու համար: Ըստ որում, ինչպես ցանկացած այլ դեպքում, նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերը վերանայող դատարանի լիազորությունները ևս ամենից առաջ կանխորոշվում են քննարկվող վարույթի խնդիրներով¹:

ՀՀ նախկին քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտը վերանայող դատարանին օժտել էր երկու լիազորությամբ: Մասնավորապես, սահմանված էր, որ դատարանը, քննության առնելով նոր երևան եկած հանգամանքների հետևանքով վճիռը կամ որոշումը վերանայելու վերաբերյալ դիմումը, կամ բավարարում էր դիմումը և բեկանում վճիռը կամ որոշումը, կամ մերժում էր դատական ակտի վերանայումը²: Ըստ էության, նույնաբովանդակ դրույթ էր պարունակում նաև ԲԳՕ 204¹⁸-րդ հոդվածը միայն այն տարբերությամբ, որ այստեղ դատարանին հնարավորություն էր տրված դիմումը բավարարելիս դատական ակտը բեկանել ոչ

միայն ամբողջությամբ, այլև մի մասով:

Սակայն նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթի նոր իրավակարգավորումների ամրագրման ժամանակ օրենսդիրը այլևս հատուկ նորմ չնվիրեց դատարանի լիազորությունների սահմանմանը: Իսկ այդ հանգամանքը դատական ակտերը նոր երևան եկած հանգամանքներով վերանայող դատարանին պարտավորեցնում է ղեկավարվել ԲԳՕ ընդհանուր կանոններով, այսինքն՝ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների լիազորությունները սահմանող դրույթներով:

Այսպես, ԲԳՕ 221-րդ և 240-րդ հոդվածների 2-րդ մասերի ուժով նոր երևան եկած հանգամանքներով միջանկյալ դատական ակտերի վերանայման արդյունքում դատարանն իրավասու է մերժել դատական ակտի վերանայման բողոքը՝ դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ, կամ կայացնել նոր դատական ակտ, որն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից: Իսկ նույն հոդվածների առաջին մասերը գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի վերանայման կապակցությամբ դատարանին օժտում են հետևյալ լիազորություններով՝

- 1) մերժել բողոքը՝ դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ: Այն դեպքում, երբ դատարանը մերժում է բողոքը, սակայն դատարանի կայացրած գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտը թերի կամ սխալ է պատճառաբանված, սակայն դատարանը պատճառաբանում է անփոփոխ թողնված դատական ակտը,
- 2) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

բավարարել բողոքը՝ համապատասխանաբար ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանելով դատական ակտը: Բեկանված մասով գործն ուղարկվում է համապատասխան ստորադաս դատարան՝ նոր քննության՝ սահմանելով նոր քննության ծավալը: Չբեկանված մասով դատական ակտը մնում է օրինական ուժի մեջ,

3) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանել դատական ակտը և հաստատել կողմերի հաշտության համաձայնությունը,

4) մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել ստորադաս դատարանի ակտը, եթե ստորադաս դատարանի հաստատած փաստական հանգամանքները հնարավորություն են տալիս կայացնելու նման ակտ, և եթե դա բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից,

5) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանել դատական ակտը և կարճել գործի վարույթը ամբողջովին կամ դրա մի մասը կամ առանց քննության թողնել հայցի ամբողջովին կամ դրա մի մասը,

6) վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ակտը փոփոխվելու դեպքերում ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանել վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը՝ օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին, եթե վերանայումը իրականացվում է վճռաբեկ դատարանի կողմից: Այս դեպքում վճռաբեկ դատարանը լրացուցիչ պատճառաբանում է առաջին ատյանի դատական ակտը, եթե այն թերի կամ սխալ է պատճառաբանված:

Վերոգրյալի հիման վրա կարելի է արձանագրել, որ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերը վերանայող դատարանի լիազորությունները, գործող կարգավորման համաձայն, ստացել են որոշակի զարգացում: Խոսքը նախևառաջ այն մասին է, որ ներկայումս, ելնելով վերանայման օբյեկտի տեսակից, դատարանը օժտվել է տարբեր լիազորություններով: Բացի այդ, օրենսդիրը ընդլայնել է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի բեկանելու լիազորության բովան-

դակությունը՝ դրանում ներառելով դատական ակտի բեկանման լիազորության այնպիսի դատավարական հետևանքներ, ինչպիսիք են գործը նոր քննությանն ուղարկելը, դատական ակտը փոփոխելը, գործի վարույթը կարճելը և այլն³:

Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է նկատել, որ, ի տարբերություն վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթների, որտեղ հատկեցված են դատական ակտի բեկանման հիմք հանդիսացող նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումները, գործող քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությունը չի սահմանել այն պայմանները, որոնց դեպքում դատարանը քննարկվող վարույթում կարող է բեկանել դատական ակտը և իրացնել իր մյուս լիազորությունները: Այս առումով տեղին է հիշատակել Ս.Յու. Կացի այն տեսակետը, որ նման պայմանների բացակայությունը կարող է հանգեցնել հակասական իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորմանը, քանի որ նույն հիմքերի առկայության դեպքում տարբեր դատական ատյաններ կարող են կիրառել տարբեր լիազորություններ⁴:

Պետք է նշել, որ դատավարագիտության մեջ միանշանակ է ընդունվում այն հանգամանքը, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ դատարանը պարզում է նոր երևան եկած հանգամանքների բացակայությունը, դատական ակտի վերանայման բողոքը ենթակա է մերժման⁵: Դրան հակառակ, սակայն, տարակարծություններ են նկատվում այն կապակցությամբ, թե որ դեպքում դատարանը կարող է բավարարել բողոքը և բեկանել վերանայվող դատական ակտը:

Մասնավորապես, ըստ որոշ հեղինակների (S.S. Ալիև, Մ.Յու. Լեբեդև և այլք) դատարանը, հաստատված համարելով նոր երևան եկած հանգամանքների առկայությունը, պետք է կայացնի վերանայվող դատական ակտը բեկանելու մասին որոշում⁶: Իսկ դատավարագետների մյուս խումբը (Ռ.Գ. Պետրոսյանը, Մ.Ա. Գուրվիչը, Կ.Ի. Կոմիսարովը և այլք) նշում է, որ դատարա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

նը գործը քննելիս պետք է պարզի նոր երևան եկած հանգամանքների առկայությունը, ինչպես նաև այն, թե որքանով են դրանք ազդում վերանայվող դատական ակտի օրինականության և հիմնավորվածության վրա⁷:

Նշված տեսակետների համեմատության արդյունքում դժվար չէ նկատել, որ, ի տարբերություն առաջինի, երկրորդ մտտեցման հեղինակները դատական ակտի բեկանման լիազորության իրացումը պայմանավորում են ոչ միայն նոր երևան եկած հանգամանքների առկայությամբ, այլև գործի ելքի վրա դրանց ունեցած ազդեցությամբ: Եվ քանի որ նոր երևան եկած հանգամանքներով վերանայման ենթակա են բացառապես օրինական ուժի մեջ մտած, այսինքն՝ իրավական որոշակիությամբ օժտված դատական ակտերը, սպա առաջին հայացքից առավել ընդունելի է թվում հենց վերջին մտտեցումը: Հատկապես, եթե նկատի ունենանք, որ նոր երևան եկած հանգամանքների գրեթե բոլոր խմբերին էլ բնութագրական է դրանց գործի ելքի վրա նշանակություն ունենալու հատկանիշը:

Այդուհանդերձ, չպետք է մոռացության մատնել նաև այն իրողությունը, որ նոր երևան եկած հանգամանքների շարքում օրենսդիրը դասել է նաև գործի քննության հետ կապված դատավորի կողմից հանցանք կատարելու փաստը, որը շատ դեպքերում կարող է գործի ելքի վրա չունենալ որևէ ազդեցություն: Ավանդի օրինակ են այն իրավիճակները, երբ դատավորը գործի կապակցությամբ ստանում է կաշառք, բայց նաև կայացնում է ըստ էության ճիշտ դատական ակտ: Իսկ նման պայմաններում վերանայվող դատական ակտի բեկանման հարցը միաժամանակ և՛ նոր երևան եկած հանգամանքների առկայության, և՛ գործի ելքի համար դրանց էական լինելու պայմանների հետ կապելը կհանգեցնի նրան, որ վերանայվող դատական ակտը պետք է մնա օրինական ուժի մեջ:

Մինչդեռ, կարծում ենք, որ հանցանք կատարած դատավորի կողմից կայաց-

ված դատական ակտի օրինական ուժի մեջ թողնելու հնարավորությունն ինքնին հակասում է քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության հիմքում դրված տրամաբանությանը, քանի որ այն գործի ելքի հետ ակնհայտորեն առնչություն չունեցող ավելի մեղմ խախտումները (գործի քննությունը ոչ օրինական կազմով, դատական նիստի արձանագրության բացակայությունը և այլն) դիտարկում է որպես դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմքեր (ՔԴՕ 228-րդ հոդվ., 2-րդ մաս): Հետևաբար, գործի ելքի վրա ունեցած ազդեցությունը չպետք է ունենա սկզբունքային նշանակություն քննարկվող վարույթում դատական ակտի բեկանման համար: Պատահական չէ, որ դեռևս մինչ-հեղափոխական ռուս դատավարագետները նշում էին, որ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտի բեկանումը չի կանխորոշում դրան հակառակ դատական ակտի կայացման անհրաժեշտությունը⁸:

Այս կապակցությամբ ուշագրավ է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը ևս, չկարևորելով գործի ելքի վրա նոր երևան եկած հանգամանքների ազդեցության հարցը, հայտնել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Եթե հարուցված վերանայման վարույթի շրջանակներում հաստատվում է նոր երևան եկած հանգամանքի առկայության փաստը՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.32-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ կետերի պահանջները հաշվի անելով, սպա վերանայման վարույթի արդյունքում պետք է ուժը կորցրած ճանաչվեն համապատասխան դատական ակտերը»⁹:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ որոշ երկրների քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերը նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթում դատական ակտի բեկանման հարցում արդեն իսկ ամրագրել են վերոհիշյալ մտտեցումը: Այսպես, օրինակ, Լատվիայի քաղաքացիական դա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

տավարության օրենսգրքի 482-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Եթե դատարանը հաստատում է նոր երևան եկած հանգամանքի առկայությունը, ապա ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է դատարանի վճիռը կամ որոշումը և գործն ուղարկում առաջին ատյանի քննության»։ Իսկ Էստոնիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 354-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որը դիմումի հիմնավորվածության, այսինքն՝ նոր երևան եկած հանգամանքների առկայության դեպքում, դատարանը բեկանում է դատական ակտը և այն ուղարկում բեկանված դատական ակտ կայացրած դատարան՝ նոր քննության:

Շարադրվածի համատեքստում գտնում ենք, որ քննարկվող վարությամբ դատական ակտի բեկանման լիազորության իրացման անհրաժեշտ և բավարար պայման պետք է դիտարկել միայն համապատասխան հանգամանքի առկայությունը: Ըստ որում, հաշվի անելով նման նորմի բացակայությունը, արդարացված կլինեք ԶԳՕ-ն լրացնել այդպիսի դրությամբ, որը հնարավորություն կտա ոչ միայն կանխատեսելի դարձնել վերանայվող դատական ակտի բեկանման հարցը, այլև ելակետեր ունենալ նշված լիազորության իրականացման իրավաչափությունը վերադաս դատական ատյանի կողմից գնահատելու համար:

Նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերը վերանայող դատարանի լիազորությունները քննարկելիս առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի ԶԳՕ 204.38-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որի համաձայն. «Այդ վարույթի արդյունքում կայացված դատական ակտում դատարանը կարող է չփոփոխել վերանայված դատական ակտի եզրափակիչ մասը, միայն եթե ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ սույն օրենսգրքի 204.32 կամ 204.33 հոդվածով նախատեսված հանգամանքներն ըստ էության չեն կարող ազդել գործի ելքի վրա»:

Դրանով իսկ օրենսդիրը, փաստորեն,

նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարությունը ընդհանուր կանոն է դիտարկում այն, որ գործի ելքի վրա ազդող նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով դատական ակտը բեկանելու դեպքում դատարանը պետք է ոչ թե գործը ուղարկի նոր քննության, այլ փոփոխի վերանայվող դատական ակտը:

Նման կարգավորման հիմքում ընկած է այն ողջամիտ տրամաբանությունը, որ գործը նոր քննության ուղարկելու համար, որպես կանոն, հիմք կարող է ծառայել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու, ապացույցները ստուգելու կամ նոր ապացույցներ ձեռք բերելու անհրաժեշտությունը¹⁰: Եվ քանի որ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտը վերանայող դատարանը, ունենալով թեկուզև սահմանափակված ճանաչողության օբյեկտ, օժտված է ապացույցներ հետազոտելու և գնահատելու և, հետևաբար, որոշակի փաստեր հաստատված համարելու կամ չհամարելու իրավասությամբ, ապա ակնհայտ է, որ շատ դեպքերում գործը նոր քննության ուղարկելը դառնում է ինքնանպատակ: Դրա հետ մեկտեղ, նման պայմաններում գործը նոր քննությանն ուղարկելը կարող է սպառնալիք պարունակել նաև գործի քննության ողջամիտ ժամկետի պահպանման տեսանկյունից:

Մինչդեռ իրավակիրառ պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս արձանագրել բոլորովին այլ արդյունքներ: Մասնավորապես՝ ԶԳՕ 204.38-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ամրագրումից՝ 2011 թվականի նոյեմբերի 21-ից մինչև 2012 թվականի հոկտեմբերի 19-ը ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ վճարելի դատարանի կողմից կայացված դատական ակտերի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ առկա չէ որևէ դեպք, երբ դատարանը փոփոխած լինի վերանայվող դատական ակտերը և կայացնի գործի այլ ելքով դատական ակտ: Ավելին, դրանցում նշված չեն նաև այն փաստարկները, թե ինչու դատարանը չի

Քաղաքացիական դատավարութիւն

փոփոխում վերանայվող դատական ակտը և ինչու է գործն ուղարկում նոր քննության¹¹:

Ստեղծված իրավիճակը, ըստ էության, նրա հետևանքն է, որ գործող քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ նախատեսված վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունները, որոնց իրացման համար հիմք կարող է հանդիսանալ բացառապես ստորադաս դատարանի հաստատած հանգամանքները, տվյալ դեպքում կիրառելի չեն, քանի որ թույլ չեն տալիս հաշվի առնել նաև քննարկվող վարույթի արդյունքում հաստատված հանգամանքները: Այլ կերպ ասած՝ օրենսդիրը, մի կողմից, ամրագրել է նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման արդյունքում այն փոփոխելու դատարանի պարտականությունը, սակայն, մյուս կողմից՝ դատարանի համար չի սահմանել համապատասխան լիազորություն: Իսկ նման պայմաններում ավելի, քան ակնհայտ է, որ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթի՝ որպես խախտված իրավունքները վերականգնելու կարևոր երաշխիքի արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով անհրաժեշտ է ՔԴՕ-ում կատարել համապատասխան փոփոխություն:

Ընդհանրացնելով շարադրվածը՝ առաջարկում ենք՝

1) ՔԴՕ 204.38-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«2. Դատարանը, պարզելով սույն օրենսգրքի 204.32 հոդվածով կամ 204.33 հոդվածի 1-ին, 3-5-րդ կետերով նախատեսված հիմքերի առկայությունը, բեկանում է վերանայվող դատական ակտը: Դատարանը սույն օրենսգրքի 204.33 հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայության դեպքում կարող է չբեկանել վերանայվող դատական ակտը, միայն եթե ծանրակշիռ փաստարկների մատուցմամբ հիմնավորում է, որ այն ըստ էության չէր կարող ազդել գործի ելքի վրա:

3. Դատարանը սույն օրենսգրքի 204.32 և 204.33 հոդվածներով նախատեսված հանգամանքներով, բեկանելով վերանայվող դատական ակտը, փոփոխում է այն, եթե գործով հաստատված հանգամանքները հնարավորություն են տալիս առանց գործի նոր քննության կայացնելու նոր դատական ակտ:»:

2) ՔԴՕ 204.38-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 4-րդ մասով.

«4. Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն օրենքով սահմանված ընդհանուր կարգով կարող է բողոքարկվել վճռաբեկ դատարան:»:

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ԴԱՏԱՎԱՐ
ԻՉԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

38

1. *Тимофеев Ю.А.* Полномочия суда второй инстанции в гражданском процессе: современные проблемы. Дис ... к.ю.н.— Екатеринбург, 2008, с. 91-92.

2. *Հովհաննիսյան Վ.Է.* Քաղաքացիական գործերով դատական վերանայման ինստիտուտի զարգացման հիմնախնդիրները Հայաստանում /Վ.Է. Հովհաննիսյան: Երևանի պետ. համալսարան: - Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 226:

3. *Гойденко Е.Г.* Отмена не вступивших в законную силу судебных решений в гражданском процессе. Дис ... к.ю.н. М., 2007, с. 135-136.

4. *Кац С.Ю.* Проблемы пересмотра судебных постановлений по гражданским делам в порядке надзора. Автореф. Дис. ... д.ю.н. Харьков, 1970, с. 35.

5. *Резуценко А.Н.* Пересмотр судебных актов, вступивших в законную силу, по вновь открывшимся обстоятельствам как стадия гражданского процесса. Дис ... к.ю.н. Волгоград, 2001, с. 142.

Исаенкова О.В., Демичев А.А. Гражданское процессуальное право России: учебник /Под. ред. О.В. Исаенковой. М., Норма, 2009, с. 392-393.

6. *Алиев Т.Т.* Производство по пересмотру судебных постановлений ввиду вновь открывшихся обстоятельств в гражданском судопроизводстве: теоретические аспекты, перспективы развития. Дис... д.ю.н., - Саратов, 2005, с. 342, *Гертманников В.И.* Гражданский процесс Украины (лекции): Учебное пособие. — Харьков: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2009, с. 232, *Лебедев М.Ю.* Гражданский процесс: учебник для вузов и сузов /М. Ю. Лебедев. М., Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010, с. 342.

7. *Պետրոսյան Ռ. Գ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն /Ռ. Գ. Պետրոսյան: (Իրավ. գիտ. դոկտոր, դոցենտ Լ.Ջ. Փաղևոսյանի խմբագրությամբ): - Չորրորդ հրատարակություն. - Երևան: Իսկան Երևանցի, 2012, էջ 545, *Боннер А.Т. и др.*, Советский гражданский процесс. М., Издательство «Юридическая литература», 1985, с. 383, *Гражданский процесс: учеб. для студентов вузов/ [Абушенко Д.Б. и др.]; отв. ред. — В.В. Ярков. — 7-е изд., перераб. и доп. М., Волтерс Клувер, 2009, с. 573-574, Гражданский процесс Украины: Учебное пособие для подготовки к экзамену / Погребной С.А., Гонгало Р.Ф., Волкова Н.В. и др. Х., Одиссей, 2011, с. 184.*

8. *Заариев С.С.* Пересмотр по вновь открывшимся обстоятельствам решений, определений, постановлений президиума суда надзорной инстанции, вступивших в законную силу, в гражданском процессе. Дис ... канд. юрид. наук. М., 2008, с. 105.

9. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 28-ի թիվ ՍԴՈ-1049 որոշումը:

10. Советский гражданский процесс: Учебник / Под ред. М.К. Треушников. М., Изд-во МГУ, 1989, с. 341.

11. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ թիվ ԲԲԴ-0601/02/08 քաղաքացիական գործով 29.06.2012թ., թիվ ԵԿԴ/1216/02/10 քաղաքացիական գործով 29.06.2012թ., թիվ 2-3/2004 քաղաքացիական գործով 19.10.2012թ., թիվ ԳԴ4/0491/02/09 քաղաքացիական գործով 19.10.2012թ. և թիվ ՎԴ/0280/05/10 վարչական գործով 19.10.2012թ. որոշումները:

ՀՀ վճռարեկ դատարանի դատավոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի պրոֆեսոր

ՊԱՇՏՈՆԵԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԶԱՐԱՇԱՀԵԼԸ. ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ*

Պ ա շ տ ո -
կ ա ն լ ի ա գ ո Ր ՈՒ
թ Յ ՈՒ Ն Ն Ե Ր Ի չ ա -
ր ա շ ա հ մ ա ն օ բ -
յ ե կ տ ի լ կ ո ղ մ ը
կ ա Ր ո Ղ է դ ր ս և ո Ր -
վ ե լ ն ա ս պ ա շ տ ո -
ն ի ց բ խ ո Ղ հ ե ղ ի -
ն ա կ ո Ւ թ Յ ՈՒ Ն ն օ գ -

տ ա գ ո Ր ծ Ե Ղ Վ, Ե Ր Բ պ ա շ տ ո ն ա տ ա Ր ան ձ ը, ի ր հ ե ղ ի ն ա կ ո Ւ թ Յ ՈՒ Ն ն օ գ տ ա գ ո Ր ծ Ե Ղ Վ, մ Ե Ր գ ո Ր -
ծ ու մ է ա յ լ ծ առ ա յ ո Ղ ն Ե Ր Ի վ Ր ա՝ դ ղ ղ Ե Ղ Վ ն ր ա ն ց ի ր կ ա մ Ե Ր ղ ո ղ ղ ան ձ ա ն ց օ գ ո Ւ ն որ և է ար ա Ր ք կ ա տ ա Ր Ե Ղ:

Պ ա շ տ ո ն Ե ա կ ա ն լ ի ա գ ո Ր ՈՒ թ Յ ՈՒ Ն Ն Ե Ր Ի չ ա -
ր ա շ ա հ մ ա ն հ ա ն ց ա կ ա զ մ ի օ բ յ ե կ տ ի լ կ ո ղ մ ի
պ ա Ր ա տ ա Ղ ի ր հ ա տ կ ա ն ի չ Ե ն հ ա ն ղ ի ս ա ն ու մ
հ ա ն ղ ո Ր Ե ն վ տ ա ն զ ա Վ Ո Ր հ ե տ և ա ն Ր ն Ե Ր ք:

Օ Ր Ե ն ք Վ պ յ ղ ա յ ի հ ե տ և ա ն ք է հ ա մ ա Ր -
վ ու մ ան ձ ա ն ց, կ ա զ մ ա կ Ե Ր պ ո Ւ թ Յ ՈՒ Ն Ն Ե Ր Ի ի Ր ա -
վ ու ն ք ն Ե Ր ի ն ու օ Ր ի ն ա կ ա ն շ ա հ Ե Ր ի ն, հ ա ս ա -
ր ա կ ո Ւ թ Յ ա ն կ ա մ պ Ե տ ո Ւ թ Յ ա ն օ Ր ի ն ա կ ա ն շ ա -
հ Ե Ր ի ն պ ա տ ճ ա ղ Վ ա մ **Է ա կ ա ն վ մ ա Ր ք:** Տ վ յ ա լ
հ ա տ կ ա ն ի չ ը **գ ն ա հ ա տ ո ղ ա կ ա ն** (ա Ր ժ Ե ք ա -
վ ո Ր Վ ո ղ) հ ա ս կ ա գ ո Ւ թ Յ ու ն է, որ ը գ ն ա հ ա տ վ ու մ
է ի Ր ա վ ա կ ի Ր առ ղ ղ ի կ ո ղ մ ի ց՝ պ ա յ մ ա ն ա վ ո Ր -
վ ա մ գ ո Ր ժ ի կ ո ն կ Ր Ե տ հ ա ն զ ա մ ա ն ք ն Ե Ր Վ:

Ն ա խ՝ Է ա կ ա ն վ մ ա Ր կ ա Ր ո Ղ է դ ր ս և ո Ր Վ Ե լ
ո չ մ ի ա յ ն գ ո յ ք ա յ ի ն, ա յ լ ն ա ս ո յ ի չ վ մ ա Ս ի
ձ և ո Վ: Ա յ ղ ա յ ի ս ի վ մ ա ս կ ա Ր ո Ղ Ե ն հ ա մ ա Ր Վ Ե լ
ք ա ղ ա ք ա ց ի ն Ե Ր ի ս ա հ մ ա ն ա ղ Ր ա կ ա ն ի Ր ա -
վ ու ն ք ն Ե Ր ի ու ա զ ա տ ո Ւ թ Յ ու ն Ե Ր ի ու ն ա հ ա -
ր ու մ ը, ի չ խ ա ն ո Ւ թ Յ ա ն մ ա Ր մ ի ն Ե Ր ի հ ե ղ ի ն ա -

կ ա գ Ր կ ու մ ը, ն ր ա ն ց գ ո Ր ծ ու ն Ե ո Ւ թ Յ ա ն խ ա թ ա -
ր ու մ ը, հ ա ս ա Ր ա կ ա կ ա ն կ ա Ր զ ի խ ա խ ա տ ու մ ը,
խ ո շ ո Ր չ ա փ Ե Ր ի հ ա փ շ տ ա կ ո Ւ թ Յ ու ն Ե Ր ի կ ա մ
ա յ լ ծ ա ն ր հ ա ն ց ա գ ո Ր ծ ո Ւ թ Յ ու ն Ե Ր ի պ ա Ր ա տ -
կ ու մ ը և ա յ լ ն:

Գ ո յ ք ա յ ի ն վ մ ա Ր կ ա Ր ո Ղ է դ ր ս և ո Ր Վ Ե լ ի ն չ -
պ Ե ս ու ղ ղ ա կ ի վ մ ա Ս ի ձ և ո Վ (գ ո յ ք ի վ մ ա ս ու մ,
ո չ ն չ ա գ ու մ, վ ա տ ո ն ու մ և ա յ լ ն), ա յ ն պ Ե ս Է լ
ան ու ղ ղ ա կ ի վ մ ա Ս ի ձ և ո Վ (օ Ր ի ն ա կ լ ք ա ց թ ո ղ ն -
վ ա մ օ գ ու տ ի ձ և ո Վ): Գ ո յ ք ա յ ի ն վ մ ա ս պ ա տ -
ճ առ Ե ղ ու ձ Ե Ր Ե ն ն ա ս ն յ ո Ւ թ ա կ ա ն մ ի ջ ո ց ն Ե Ր ի
ո չ ն պ ա տ ա կ ա յ ի ն, ան տ ո ն տ Ե վ ա Ր օ գ տ ա գ ո Ր -
ծ ու մ ը: Օ Ր Ե ն ք ը ս ա հ մ ա ն ու մ է ա յ ն կ ո ն կ Ր Ե տ
չ ա փ ը, որ ի դ Ե ա ք ու մ գ ո յ ք ա յ ի ն վ մ ա Ր հ ա -
մ ա Ր Վ ու մ է Է ա կ ա ն: Հ Հ ք Ր Ե ա կ ա ն օ Ր Ե ն ս գ Ր ք ի
308-ր ղ հ ո ղ Վ ա մ ժ ի հ ա մ ա ձ ա յ ն՝ Է ա կ ա ն գ ո յ ք ա -
յ ի ն վ մ ա ս է հ ա մ ա Ր Վ ու մ հ ա ն ց ա գ ո Ր ծ ո Ւ թ Յ ա ն
պ ա հ ի ն ս ա հ մ ա ն Վ ա մ ն Վ ա զ ա գ ո յ ն ա շ խ ա -
տ ա վ ա Ր ձ ի Ե Ր Ե ք հ ա յ ո յ Ր ա պ ա տ ի կ ի չ ա փ ը գ Ե -
ր ա զ ա ն ց ո ղ գ ու մ ա Ր կ ա մ դ ր ա ա Ր ժ Ե Ր:

Ո չ գ ո յ ք ա յ ի ն վ մ ա Ս ի Է ա կ ա ն լ ի ն Ե ղ ը գ ն ա -
հ ա տ Ե ի ս պ Ե տ ք է հ ա շ Վ ի առ ն Ե լ ք ա ղ ա ք ա ց ի -
ն Ե Ր ի ն, հ ա ս ա Ր ա կ ո Ւ թ Յ ա ն ը և պ Ե տ ո Ւ թ Յ ա ն ը
հ ա ս ց Վ ա մ ք ա ղ ո յ ա կ ա ն վ մ ա Ս ի ծ ա ն ղ ո Ւ թ Յ ու ն ը,
տ ու ժ ա մ ք ա ղ ա ք ա ց ի ն Ե Ր ի ք ա ն ա կ ը, ու ն ա -
հ ա Ր Վ ա մ ի Ր ա վ ու ն ք ն Ե Ր ի ու ա զ ա տ ո Ւ թ Յ ու ն Ե Ր ի
կ ա Ր և ո Ւ թ Յ ու ն ը, դ ր ա ն ց ու ն ա հ ա Ր մ ա ն
աս տ ի ճ ա ն ը, հ ի մ ն ա Ր կ ո Ւ թ Յ ա ն, կ ա զ մ ա կ Ե Ր -
պ ո Ւ թ Յ ա ն կ ա մ ձ Ե ն ա Ր կ ո Ւ թ Յ ա ն ն ո Ր մ ա լ գ ո Ր -
ծ ու ն Ե ո Ւ թ Յ ա ն խ ա ն զ ա Ր մ ա ն աս տ ի ճ ա ն ը և
ա յ լ ն:

Հ ա Ր կ է ն Չ Ե, որ հ ա տ ո լ ս տ ո Ր Ե կ տ ն Ե Ր ի,
ա յ ղ թ Վ ու մ՝ պ ա շ տ ո ն ա տ ա Ր ան ձ ա ն ց ծ առ ա -
յ ո ղ ա կ ա ն պ ա Ր ա տ ա կ ա ն ո Ւ թ Յ ու ն Ե Ր ի ո չ բ ո ղ ո Ր
խ ա խ ա տ ու մ Ե Ր ը կ ա Ր ո Ղ Ե ն առ ա շ ա ց ն Ե լ ք Ր Ե ա -
կ ա ն պ ա տ ա փ ա ն ա տ վ ո Ւ թ Յ ու ն: Ա յ ղ խ ա խ -
ա տ ու մ Ե Ր ը և դ ր ա ն ց հ ե տ և ա ն ք Վ ո լ առ ա շ ա ց ա մ

* Ս կ ի զ Ե ը՝ ն ա խ ո ղ հ ա մ ա Ր ու մ:

Քրեական իրավունք

վնասը կարող է առաջացնել կարգապահական, վարչական կամ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն:

Այդ կասկակները Վճռաբեկ դատարանը տարբեր գործերով կայացրած որոշումներում անդրադարձել է տվյալ հիմնահարցին և ձևավորել առանձին իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ իրավակիրառ պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար (*տես, օրինակ՝ Գարուշ Սարգսյանի վերաբերյալ 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ԵՇԿ/0029/01/08, Սրասյիտն Հովհաննիսյանի վերաբերյալ 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ՄԿ/0204/01/11 որոշումները*):

Քանի որ պաշտոնական լիազորությունների շարաշահման հանցակազմը նյութական է, ապա հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է հանդիսանում **պատճառական կասկռ** պաշտոնատար անձի արարքների և վտանգավոր հետևանքների միջև: Այլ կերպ ասած՝ անձանց, հասարակության կամ պետության իրավունքների ու շահերին էական վնաս պետք է պատճառվի հենց պաշտոնատար անձի արարքի արդյունքում: Եթե էական վնաս առաջացել է այլ անձանց արարքների արդյունքում կամ ուրիշ պատճառներով, ապա տվյալ հանցակազմը բացակայում է:

Պաշտոնական հանցագործություններում պատճառահետևանքային կասկան ունի առանձնահատկություններ:

Այսպես, հատուկ սուբյեկտի մեղավորության կամ անմեղության հարցը պարզելու համար անհրաժեշտ է ճշտել հետևյալ երեք պարտադիր պայմանների առկայությունը (բացակայությունը).

ա) արդյոք հատուկ սուբյեկտը պաշտոնական լիազորությունները շարաշահել է կամ չի կատարել կամ ոչ պատշաճ է կատարել իր վրա դրված պարտականությունները: Այս դեպքում անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյո՞ք արարքը կատարելու պահին տվյալ անձը իրավասու էր և օբյեկտիվորեն կարող էր կատարել այդ պարտականությունները,

բ) հատուկ հանցակազմի, այդ թվում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի առա-

ջացման համար անհրաժեշտ է, որ հատուկ սուբյեկտի կողմից իր պաշտոնական լիազորությունների շարաշահումը կամ ոչ պատշաճ կատարումը հանգեցնի որոշակի վնասակար հետևանքների, տվյալ դեպքում էական վնասի կամ ծանր հետևանքների ձևով,

գ) արարքի և առաջացած հետևանքի միջև պետք է առկա լինի պատճառական կասկռ.

Կոնկրետ քրեական գործով անձի մեղավորության կամ անմեղության հարցը լուծելիս, դատարանը պետք է նկատի ունենա նաև այն հանգամանքը, որ հանրորեն վտանգավոր արարքի և վրա հասած հանցավոր հետևանքների միջև պատճառական կասկռ առկայության կամ բացակայության բացահայտման համար անհրաժեշտ է հերթականությամբ և դրական պատասխանել հետևյալ երեք հարցերին.

1) Հանցավորի գործողությունները (անգործությունը) ժամանակային առումով նախորդե՞լ են արդյոք հանցավոր հետևանքի առաջացմանը, թե ոչ: Տվյալ հարցի բացասական պատասխանը ամբողջովին բացառում է պատճառական կասկռ առկայությունը և հետագա հետազոտման անհրաժեշտությունը: Իսկ դրական պատասխանն անհրաժեշտություն է առաջացնում շարունակելու հետազոտությունը և համապատասխանաբար պատասխանելու երկրորդ հարցին:

2) Հանցավորի գործողությունները (անգործությունը) հանդիսացե՞լ են արդյոք հանցավոր հետևանքի առաջացման անհրաժեշտ պայման (այսինքն՝ այնպիսի պայման, առանց որի հանցավոր հետևանքը վրա չէր հասնի), թե՞ ոչ: Բացասական պատասխանն այս դեպքում ևս նշանակում է, որ նշված երևույթների միջև պատճառական կասկռ գոյություն չունի: Իսկ դրականը՝ որ պատճառական կասկռ առկայությունը լիովին հնարավոր է, և որ դրա բացահայտման համար անհրաժեշտ է պատասխանել նաև երրորդ հարցին:

3) Հանցավոր հետևանքներն օրինաչափորեն բխե՞լ են արդյոք հանցավորի արարքից (գործողությունից կամ անգործությունից), թե՞ դրանք վրա են հասել նրա արարքի հետ արտաքինից պատահականորեն կա-

պակցված այլ մարդկանց գործողությունների, բնության ուժերի կամ այլ հանգամանքների ազդեցության արդյունքում: Այս հարցին ևս դրական պատասխան տալու դեպքում է, որ հնարավոր է հետևություն անել պատճառական կասյի առկայության մասին (*իմ կողմից այդպիսի իրավական դիրքորոշում է ներկայացվել ԳԳ-1/0011/01/08 քրեական գործով ըստ մեղադրանքի՝ Ռուստամ Ռոմերի Ասատրյանի և Կարեն Արիստակեսի թուվմասայանի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 2-րդ մասով 2010 թվականի մարտի 30-ին կայացված հատուկ կարծիքում*):

Պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմի **ստորյեկտիվ կողմը** բնութագրվում է մեղքի դիտավորյալ ձևով: Ընդ որում, դիտավորությունը կարող է դրսևորվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Ուղղակի դիտավորության դեպքում հանցավորը գիտակցում է, որ իր պաշտոնական դիրքը օգտագործում է հակառակ ծառայության շահերի, նախատեսում է անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու շահերին, հասարակության կամ պետության շահերին էական վնաս հասցնելու անխուսափելիությունը կամ իրական հնարավորությունը և ցանկանում է այդպիսի վնասի առաջացումը: Անուղղակի դիտավորության դեպքում հանցավորը գիտակցում է, որ իր պաշտոնական դիրքը օգտագործում է հակառակ ծառայության շահերի, նախատեսում է նշված հետևանքների առաջացումն իրական հնարավորությունը ու թեև չի ցանկանում, բայց գիտակցաբար թույլ է տալիս այդ: Այնուամենայնիվ անհրաժեշտ է նշել, որ պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման դեպքերի գերակշիռ մասում անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու շահերին, հասարակության կամ պետության շահերին էական վնաս հասցնելը պաշտոնատար անձի նպատակը չէ (եթե այդպիսի նպատակ լինի, ապա, օրինակ, պետությանը վնաս հասցնելու դեպքում արարքը կարող է որակվել որպես վնասարարություն): Այլ հարց է, որ իր կամ երրորդ անձանց օգտին պաշտոնատար անձը չարաշահում է իր լիազորությունները՝ գիտակցելով, որ

դրանով իսկ վնաս է հասցնում այլոց: Փաստորեն, պաշտոնատար անձի նպատակը նման դեպքերում ոչ թե այդ վնասը հասցնելն է, այլ իր կամ երրորդ անձանց օգտին պաշտոնական դիրքը հակառակ ծառայության շահերի օգտագործելը և ուրիշների հաշվին իր կամ երրորդ անձանց համար որևէ օգտակար արդյունքի հասնելը:

Պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ են հանդիսանում հանցագործության շարժառիթները: Օրենքում նշված են շահադիտական կամ անձնական այլ շահագրգռվածությունը և խմբային շահերը:

Պաշտոնական լիազորությունները շահադիտական շահագրգռվածությունից ելնելով չարաշահելն արտահայտվում է նրանով, որ պաշտոնատար անձը հանցանքը կատարում է նյութական օգուտ ստանալու համար: Նյութական օգուտ կարող է համարվել գույք, դրամ, նյութական այլ բարիքներ ստանալը, ինչպես նաև նյութական ծախսերից ազատվելը:

Շահադիտական շարժառիթով կատարվող պաշտոնական դիրքի չարաշահումը շատ նման է պաշտոնական դիրքի օգտագործումով կատարվող հափշտակությանը (յուրացում կամ վատնում), ուստի անհրաժեշտություն է առաջանում սահմանազատել այս հանցակազմերը: Այս հանցակազմերի միջև հիմնական տարբերությունն այն է, որ պաշտոնական լիազորությունները շահադիտական շարժառիթով չարաշահելու դեպքում բացակայում է հափշտակության որևէ հատկանիշ, այսինքն՝ տեղի չի ունենում ուրիշի գույքը ապօրինի անհատույց շահադիտական նպատակով վերցնելը, կամ այն հանցավորինը կամ այլ անձինը դարձնելը: Եթե նույնիսկ գույքը ապօրինի է վերցվում, ապա ոչ անհատույց: Շահադիտական շարժառիթով կատարվող պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման դեպքերում, ի տարբերություն հափշտակության, հասցվող վնասը դրսևորվում է բաց թողնված օգուտի ձևով:

Գույքի հափշտակության առանձին հատկանիշներ պարունակող պաշտոնատար անձի արարքը պետք է որակվի ՀՀ

Քրեական իրավունք

քրեական օրենսգրքի 308-րդ կամ 309-րդ հոդվածներով, հետևյալ դեպքերում.

1) Շահադիտական դրոշմներով պայմանավորված պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելը չի կարող որակվել որպես հափշտակություն, եթե սեփականատերին պատճառված վնասը գույքի անօրինական, անհատույց վերցնելու կամ տիրանալու հետևանքով չէ (ինչը բնորոշ է հափշտակությանը), այլ հետևանք է գույքի ոչ նպատակային տնօրինմանը, մատուցած ծառայության դիմաց չվճարելու, բաց թողնված օգուտի և այլ գործոնների:

2) Այն դեպքում, երբ պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելը կապված է եղել ուրիշի գույքը ապօրինի վերցնելու և այն իր կամ այլ անձանց օգտին տնօրինելու համար, սակայն դա կրել է ժամանակավոր բնույթ կամ ունեցել է հատուցելու նպատակ, արարքը չի կարող որակվել որպես խարդախություն (օրինակ՝ պետական կարիքների համար նախատեսված գումարը թեև անօրինական, սակայն վերադարձնելու ակնկալիքով փոխանցվում է առևտրային կազմակերպությանը, կամ պետությունից միջոցների ոչ նպատակային օգտագործումը և այլն): Այն դեպքում, երբ գործով հաստատվել է, որ պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելը, որն առաջացրել է նյութական վնաս (գույքի վերցնում), սակայն առանց շահադիտական նպատակի, արարքը նույնպես չի կարող որակվել որպես հափշտակություն:

Սինույն ժամանակ շահադիտական նպատակի մասին կարող են վկայել այն հանգամանքները, որ մեղավոր անձը ուրիշի գույքը վերցրել է կամ տիրացել է անօրինական և անհատույց՝ ա) իր օգտին, բ) այն անձանց օգտին, ում նյութական վիճակի բարելավումն է ցանկանում, գ) հափշտակության մասնակիցների օգտին:

Նման դեպքում պաշտոնատար անձի արարքը ենթակա է որակման որպես գույքի հափշտակություն (քրեական օրենսգրքի 179-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ):

Անձնական այլ շահագրգռվածությունը կարող է դրսևորվել բազմազան ձևերով: Դրա հիմնական դրսևորումներն են կարիերիզմը,

հովանավորությունը, իրականությունը բարենպաստ լույսի ներքո ներկայացնելու ցանկությունը, փոխադարձ ծառայություն ստանալու, տեղի ունեցած իրավախախտումներն ու հանցագործությունները թաքցնելու ցանկությունը և այլն: Անձնական շահագրգռվածության դրսևորում է նաև ծառայության կեղծ հասկացված շահը, երբ պաշտոնատար անձը արդարանում է նրանով, որ իր արարքը, իբր, չի հակասում այն կազմակերպության շահերին, որտեղ ինքն աշխատում է, դեռ ավելին, օգտակար է այդ շահերի համար: Այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ եթե մեան դեպքերում պաշտոնատար անձի արարքը հակասում է պետական ողջ ապարատի նորմալ գործունեության շահերին, սակա առկա է պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմը: Սակայն մեան դեպքերում անհրաժեշտ է ապացուցել, որ պաշտոնատար անձի արարքն իրոք վնաս է հասցրել ողջ պետական ապարատի նորմալ գործունեությանը:

Խմբային շահագրգռվածությունը կարող է դրսևորվել կուսակցական, կլանային այլ խմբերի շահերը պաշտպանելու ցանկության ձևով:

Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություններին բնորոշ է հասուն տարիեկտը (այսինքն՝ այն անձը, ով բացի ընդհանուր տարիեկտին բնորոշ հատկանիշներից՝ ֆիզիկական անձի առկայությունը, համապատասխան տարիքի հասնելը, մեղսունակությունը, օժտված է նաև լրացուցիչ հատկանիշներով, օրինակ՝ պաշտոնատար անձիք, զինծառայողներ, իշխանության ներկայացուցիչներ և այլն):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ այդպիսին են համարվում այն պաշտոնատար անձինք, ովքեր՝

1) մշտապես, ժամանակավորապես կամ առանձին լիազորությամբ իրականացնում են իշխանության ներկայացուցչի գործառույթներ.

2) պետական մարմիններում, տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, դրանց կազմակերպություններում, ինչպես նաև ՀՀ զինված ուժերում, ՀՀ այլ գործերում և զինվո-

րական միավորումներում մշտապես, ժամանակավորապես կամ առանձին լիազորությանը իրականացնում են կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական գործառնություններ:

Նշված անձանց լիազորությունները սահմանվում են համապատասխան օրենքներով և ենթաօրենսդրական ակտերով, որոնցում կարգավորվում են նրանց լիազորությունները, իրավունքներն ու պարտականությունները: Մասնավորապես՝ տվյալ հանցագործության օբյեկտիվ կողմը բացահայտելու և մեղավոր անձի իրավական կարգավիճակը պարզելու համար անհրաժեշտ է ղեկավարվել «Պետական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով, այլ օրենքներով, օրենսգրքերով, զինվորական Կանոնագրքերով և այլ իրավական ակտերով:

Իշխանության ներկայացուցչի հասկացությունը տրված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 316-րդ հոդվածի 3-րդ մասում, որի համաձայն. «Սույն օրենսգրքում իշխանության ներկայացուցիչ է համարվում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ծառայող այն անձը, ով ծառայողական ենթակայության տակ գտնվող անձանց նկատմամբ սահմանված կարգով օժտված է կարգադրիչ լիազորություններով»:

Իշխանության ներկայացուցչի գործառնությունը իրականացնող պաշտոնատար անձինք են նրանք, ովքեր կարգադրիչ լիազորություններ ունեն իրենցից ծառայական կախվածություն չունեցող, իրենց ծառայական ենթակայության տակ չգտնվող անձանց նկատմամբ: Իշխանության շատ ներկայացուցիչներ ընդհանրապես իրենց ենթակայության տակ ծառայողներ կարող են չունենալ, բայց իշխանական լիազորություններով օժտված լինեն քաղաքացիների անորոշ շրջանակի նկատմամբ:

Իշխանության ներկայացուցիչ է համարվում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ծառայող անձը, որն իր ծառայողական ենթակայության տակ չգտնվող անձանց նկատմամբ սահմանված կարգով օժտված է կարգադրիչ լիազորություններով:

Իշխանության ներկայացուցիչներն իրականացնում են օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանություն:

Գործադիր իշխանությունն իրականացնում են ՀՀ Կառավարությունը, տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործադիր մարմինները, ինչպես նաև իշխանական կառույցների, իրավապահ և վերահսկիչ մարմինների այն ծառայողները, ովքեր հսկողություն են իրականացնում օրենքների կատարման նկատմամբ, իրականացնում են հասարակական կարգի պահպանության գործառնություններ, պայքարում են հանցավորության դեմ, ապահովում են պետական, հրդեհային, ռադիացիոն և այլ անվտանգությունը:

Դատական իշխանությունն իրականացնում են ՀՀ սահմանադրական դատարանի, ՀՀ վճռաբեկ և վերաքննիչ դատարանների, ինչպես նաև ընդհանուր իրավասության դատարանների դատավորները:

Օրենսդիր և գործադիր իշխանության մարմիններում, դատախազարանչական, դատական, այլ վերստուգիչ և վերահսկիչ մարմիններում աշխատող տեխնիկական անձնակազմի ներկայացուցիչները, ինչպես նաև ոչ օպերատիվ գործառնություններ իրականացնող անձինք (գրասենյակի, իրավաբանական ծառայության, տնտեսական բաժնի պետ, հաշվապահ, քարտուղար, խորհրդական և այլն) իշխանության ներկայացուցիչ են հանդիսանում, թեև որոշ դեպքերում կարող են համարվել պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ, բայց այլ հիմքով (որպես կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական գործառնություններ իրականացնողներ):

Իշխանության ներկայացուցիչ կարող են համարվել նաև այն անձինք, ովքեր իշխանության ներկայացուցչի գործառնություններ են իրականացնում ժամանակավորապես կամ հատուկ լիազորությամբ, երբ պաշտոնապես, օրենքով սահմանված կարգով, օրինակ՝ ներգրավվում են հանցավորության դեմ պայքարի կամ վերահսկիչ գործունեության իրականացման և օժտվում են համապատասխան լիազորություններով:

Կազմակերպական-տնօրինչական գոր-

Քրեական իրավունք

Ճառույթներ իրականացնող պետական ծառայողներ են համարվում այն անձինք, ում ծառայական գործունեությունը կապված է մարդկանց կառավարման հետ: Փաստորեն, յուրաքանչյուր պետական ծառայող, ով իր ենթակայության տակ այլ ծառայողներ ունի, ղեկավարում է նրանց գործունեությունը, համարվում է պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտ (նախարարությունների ղեկավարներ, հիմնարկությունների, կազմակերպությունների, ձեռնարկությունների տնօրեններ, բաժինների, վարչությունների, արտադրամասերի պետեր, աշխղեկներ և այլն):

Վարչատնտեսական գործառույթներ

Իրականացնող պետական ծառայողներ են համարվում այն անձինք, ովքեր օժտված են գույքի, նյութական արժեքների տնօրինման, կառավարման լիազորություններով (գույքի, նյութական արժեքների պահպանության, վերանշակման, իրացման կարգի սահմանում, նյութական արժեքների իրացման նկատմամբ հսկողության սահմանում, դրամական միջոցների ստացում և հանձնում և այլն): Այդպիսի լիազորություններով այս կամ այն չափով օժտված են տնտեսական, մատակարարման, ֆինանսական բաժինների և վարչությունների պետերը, նրանց տեղակալները և այլն:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ծառայողներին պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտ համարելու կարևոր չափանիշ է նաև այն, որ նրանք պետք է օժտված լինեն իրավական նշանակություն ունեցող, իրավահարաբերություններ առաջացնող, դադարեցնող կամ փոփոխող գործողություններ կատարելու լիազորությամբ: Հետևաբար պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտ կարող է համարվել այն պետական ծառայողը, ով իրավունք ունի պետական կամ տեղական ինքնակառավարման հիմնարկության, կազմակերպության կամ ձեռնարկության անունից պաշտոնական փաստաթղթեր տրամադրել քաղաքացիներին ու դրանով իսկ կարգավորել նրանց վարքագի-

ծը (օրինակ՝ նոտարը):

Պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, հիմնարկությունների, կազմակերպությունների, ձեռնարկությունների այն ծառայողները, ովքեր զուտ մասնագիտական գործառույթներ են իրականացնում, քննարկվող հանցագործության սուբյեկտ չեն հանդիսանում: Սակայն, եթե նրանք օժտված են նաև կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական լիազորություններով, ապա, այդ լիազորություններն իրականացնելիս, հանդիսանում են պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ: Օրինակ՝ բժիշկը կամ դասախոսը զուտ իրենց մասնագիտական գործառույթներն իրականացնելիս (ասենք, բժիշկը՝ վիրահատություն, հիվանդության ախտորոշումի բուժում իրականացնելիս, դասախոսը՝ դասախոսություն կարդալիս և այլն) պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ չեն: Բայց հիվանդության թերթիկ, անձի աշխատունակության, առողջական վիճակի վերաբերյալ փաստաթուղթ տալու, իրավաբանական նշանակություն ունեցող այլ փաստաթղթեր տալու կամ բուժաշխատանքային փորձագիտական հանձնաժողովի կամ գորակոչային հանձնաժողովի աշխատանքներին մասնակցելու հետ կապված լիազորություններն իրականացնելիս բժիշկը հանդես է գալիս որպես պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ: Նույն ձևով էլ դասախոսը, քննությունների կամ ստուգաթղթերի հետ կապված լիազորություններն իրականացնելիս, հանդիսանում է քննարկվող հանցագործությունների սուբյեկտ:

Հետևապես, ելնելով կոնկրետ գործի հանգամանքներից, պետք է պարզել՝ արդյո՞ք տվյալ անձը չի իրականացրել իր մասնագիտական կամ տեխնիկական բնույթի պարտականությունները: Եթե այդ պարտականությունների հետ մեկտեղ անձի վրա դրված են եղել կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական գործառույթներ, ապա դրանք խախտելու դեպքում անձը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել պաշտոնեական հանցագործության համար:

Հարկ է նշել, որ պաշտոնատար անձը, բացի իր լիազորություններից, կապված կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական գործառնություններից, կոնկրետ իրավիճակում կարող է իրականացնել իր պաշտոնական իրավունքների և պարտականությունների հետ չկապված արտադրական, մասնագիտական և այլ բնույթի գործառնություններ: Հետևապես, պաշտոնատար անձի կամ այլ հատուկ սուբյեկտի կարգավիճակ ունենալն ինքնին չի նշանակում, որ թույլ տրված խախտումը և դրա հետևանքով առաջացած հետևանքն արդյունք են կազմակերպական-տնօրինչական գործառնությունների խախտման:

Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ է նաև այն անձը, ով կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական գործառնություններն իրականացնում է *ժամանակավորապես կամ հատուկ լիազորությամբ*: Կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական լիազորություններն այս անձանց պետք է տրված լինեն օրենքով (ենթաօրենսդրական ակտով) կամ վերադաս պաշտոնատար անձի կամ իրավասու մարմնի կամ պաշտոնատար անձի կողմից սահմանված կարգով: Հակառակ դեպքում նշված անձինք պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ չեն հանդիսանա:

Այդ կապակցությամբ հարկ է նշել, որ պաշտոնատար անձանց և այլ հատուկ սուբյեկտների վրա չեն կարող դրվել այնպիսի պարտականություններ, որոնք չեն բխում տվյալ բնագավառը կարգավորող հարաբերություններից և առանձնահատկություններից: Այն դեպքում, երբ անձի վրա դրվում են օրենքով չնախատեսված պարտականություններ, կամ անձը ինքն է իր վրա դնում այդպիսի պարտականություններ, ապա դրանց խախտումը չի կարող պատասխանատվություն առաջացնել պաշտոնական հանցագործությունների համար:

Բացի այդ, հարկ է նշել, որ քիչ չեն դեպքերը, երբ հատուկ սուբյեկտներին տրվում են անօրինական, ծառայության շահերից չբխող հրամաններ, կարգադրություններ, ցու-

ցումներ: Նման դեպքերում պետք է դեկլարվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 47-րդ հոդվածով (Հրաման կամ կարգադրություն կատարելը), որում ամրագրված է արարքի հանցավորությունը բացառող հետևյալ հանգամանքը.

«1. Հանցագործություն չի համարվում քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելն այն անձի կողմից, ով գործել է ի կատարումն իր համար պարտադիր՝ սահմանված կարգով արձակված հրամանի կամ կարգադրության: Այդպիսի վնաս պատճառելու համար պատասխանատվություն է կրում անօրինական հրաման կամ կարգադրություն արձակված անձը:

2. Ակնհայտ անօրինական հրամանով կամ կարգադրությամբ դիտավորյալ հանցանք կատարած անձը պատասխանատվություն է կրում ընդհանուր հիմունքներով:

3. Ակնհայտ անօրինական հրամանը կամ կարգադրությունը չկատարելը բացառում է քրեական պատասխանատվությունը»:

Հատուկ սուբյեկտներին տրվող հրամանները, կարգադրությունները պետք է լինեն օրինական, հստակ և պարզ կատարողի համար: Ընդ որում, կարևոր է ինչպես այդ ակտերի ձևի (օրինակ՝ հրաման տալու կարգը՝ բանավոր կամ գրավոր ձևի) պահպանումը, այնպես էլ դրանց բովանդակությունը այն առումով, որ դրանք կարող են տրվել միայն տվյալ ծառայության շահերից ելնելով:

Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ չեն հանդիսանում մասնավոր անձինք, ինչպես նաև մասնավոր, առևտրային, հասարակական կամ այլ ոչ պետական կազմակերպություններում կազմակերպական-տնօրինչական կամ վարչատնտեսական գործառնություններ իրականացնող անձինք: Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտի հատկանիշներով չօժտված անձը նշված հանցագործություններին կարող է մասնակցել միայն որպես հանցակից՝ կազմակերպիչ, դրոշիչ կամ օժանդակող (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Անդրանիկ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՇԱՐԺԱՌԻԹԻ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՃԱԿԱԶՄՈՒՄ

Ինչպես մարդկային վարքագծի ցանկացած ակտ, հանցագործությունը նույնպես այն բնութագրող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշների միասնություն է: Մարդկային արարքի արտաքին, օբյեկտիվ դրսևորումը որքան էլ վտանգավոր լինի, չի կարող համարվել հանցագործություն, եթե դրանում բացակայում են համապատասխան սուբյեկտիվ հատկանիշները:

Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմն անձի հոգեկան գործունեությունն է՝ կապված իր կատարած հանցագործության հետ, ինչի պատճառով այն հանդիսանում է քրեական իրավունքի կարևոր և վիճահարույց հիմնախնդիրներից մեկը: Սուբյեկտիվ կողմն արտացոլում է հանցանք կատարողի գիտակցական և կամային ոլորտներում ընթացող ներքին գործընթացները և բնութագրվում է այնպիսի հատկանիշներով, ինչպիսիք են մեղքը, շարժառիթը, նպատակը և հույզերը: Ընդ որում, մեղքը հանդիսանում է սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ և բնութագրական է բոլոր հանցագործություններին: Իսկ շարժառիթը, նպատակը և հույզերը հանդիսանում են սուբյեկտիվ կողմի ֆակուլտատիվ հատկանիշներ, ինչը, սակայն, չի նշանակում, որ հանցագործությունը կարող է կատարվել առանց շարժառիթի, նպատակի կամ հույզերի:

Սուբյեկտիվ կողմի ֆակուլտատիվ հատկանիշները հանցակազմում նախատեսվում են միայն այն ժամանակ, երբ ունեն իրավաբանական նշանակություն, մասնավորապես՝ երբ որոշում են հանցագործության էությունը կամ էպես ազդում են կատարված արարքի հանրային վտանգավորության վրա՝:

Որոշ հեղինակներ նշում են, որ քրեական օրենքը նախատեսում է մի շարք պայմաններ, երբ հանցագործության նպատակն ու շարժառիթը հանդես են գալիս սուբյեկտիվ կողմի

բնութագրական հատկանիշ: Դրանք կարող են հանդիսանալ հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, եթե օրենսդիրն այն ներառում է քրեական պատասխանատվության հիմքերի (պայմանների) մեջ: Այդ դեպքերում հանցագործության նպատակն ու շարժառիթը ձևակերպվում են տվյալ նորմի դիսպոզիցիայում՝:

Նշված սուբյեկտիվ հատկանիշները կարող են հանդիսանալ նաև պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներ՝ չազդելով կատարված արարքի որակման վրա:

Չնայած այն հանգամանքին, որ նպատակի և շարժառիթի հետ կապված հիմնախնդիրները մեծ ուշադրության են արժանացել քրեական իրավունքի և կրիմինալոգիայի մասնագետների կողմից, այնուամենայնիվ մինչ այժմ չկա միասնական մոտեցում դրանց ուսումնասիրման մեթոդների և մոտեցումների կապակցությամբ: Հանցավոր վարքագծի շարժառիթը հանդիսանում է փիլիսոփայության, հոգեբանության և իրավագիտության ամենադժվար հիմնախնդիրներից մեկը, ինչի պատճառով դրա բովանդակության վերաբերյալ արտահայտվել են տարբեր տեսակետներ:

Բ.Ս. Վոլոկովի կարծիքով շարժառիթը որդում է, որով անձը ղեկավարվում է հանցանք կատարելիս՝:

Դ.Պ. Կոտովը հանցագործության շարժառիթը բնութագրում է որպես պահանջմունքների համակարգից առաջացած, գիտակցված և զնահատված մղում, որն անձի կողմից ընդունվում է որպես իր հանցավոր վարքագծի իդեալական հիմք և արդարացում՝:

Ս.Ա. Տարարովիսինը հանցավոր վարքագծի շարժառիթն ընկալում է որպես որոշակի նպատակատուղված այնպիսի արարքի (կամային ակտի) իրականացման գիտակցված

մղում (ձգտում), որն ունի հանրային վտանգավորություն և քրեական օրենքով նախատեսված է որպես հանցագործություն⁵:

Վերը նշված դատողությունները հիմք են հանդիսացել հանցագործության շարժառիթի սահմանման ժամանակակից մոտեցման համար: Ներկայումս քրեական իրավունքի տեսության մեջ գերակշռող մոտեցման համաձայն՝ հանցագործության շարժառիթը որոշակի պահանջներով և շահերով պայմանավորված մղում է, որն անձի մոտ առաջացնում է հանցանք կատարելու վճռականություն⁶:

Չնայած ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ Քր. օր.) 258-րդ հոդվածի 1-ին մասը, նկարագրելով խուլիգանության հանցակազմը, որևէ նշում չի պարունակում այդ հանցագործության շարժառիթի և նպատակի վերաբերյալ, այդուհանդերձ տվյալ նկարագրությունը որոշակիորեն նպաստում է խուլիգանության սուբյեկտիվ կողմի բովանդակության բացահայտմանը: Մասնավորապես՝ դրանից հետևում է, որ մերքի հետ միասին խուլիգանության սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է շարժառիթը, որն իր հերթին անխզելիորեն կապված է նշված հանցագործության նպատակի հետ⁷: Հանցագործության նպատակը հանդիսանում է հանցավորի պատկերացրած ապագա արդյունքի իդեալական վիճակը⁸: Այն նշված ապագա ցանկալի վիճակի մասին պատկերացումն է, որին անձը ձգտում է հասնել հանցագործություն կատարելու միջոցով⁹: Նպատակը հանդիսանում է անհատի ձգտումների աղբյուրը և վարքագծի ակտիվության հիմքը: Ս.Ա. Տարարովսինը նշում է, որ կամային ցանկացած, այդ թվում՝ հանցավոր գործունեությունը ոչ միայն ծնունդ է առնում գիտակցված մղումներից (շարժառիթներից), այլև կրում է նպատակաուղղված բնույթ¹⁰:

Ա.Ֆ. Ջելինսկու կարծիքով քրեական օրենքում խուլիգանական գործողությունների նպատակի նշման մասին բացակայությունը կապված է խուլիգանական շարժառիթի գիտակցման բացակայության հետ: Ըստ նրա՝ քանի որ խուլիգանության հանցակազմը նկարագրող նորմում նշված չէ հատուկ նպատակի մասին (որը կարելի էր անվանել խուլիգանական), ուստի հանցավորը կարող է չգիտակցել

սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող խուլիգանական շարժառիթը: Նշվածից հետևում է, որ խուլիգանությունը հանդիսանում է առանց նպատակի կատարվող հանցագործություն, քանի որ մույն հեղինակի կարծիքով նպատակը ցանկալի արդյունքի տեսքով հանդես եկող գիտացված շարժառիթի ձևն է¹¹:

Սեր կարծիքով, նման մոտեցումը վիճելի է, քանի որ հենց նպատակն է պայմանավորում շարժառիթի ձևավորումը, և այն մշտապես գիտակցվում է հանցավորի կողմից¹²:

Գ.Պ. Կոտովը նշում է, որ որոշ դեպքերում շարժառիթը կարող է առանձնանալ նպատակից և տեղավորվել հենց հանցավոր գործունեություն կամ դրա հետևանքներից որևէ մեկը: Դա տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ հանցավոր մտիվացիայի հիմքում ընկած է լինում ինքնահաստատման ձգտումը¹³: Այսինքն՝ նման իրավիճակ առկա է նաև խուլիգանական գործողությունների դեպքում, ինչն էլ ստեղծում է այդ գործողությունների՝ առանց շարժառիթի և նպատակի կատարված լինելու պատրանք:

Խուլիգանության մտիվացիայի առանձնահատկությունն այն է, որ նպատակը հանդես է գալիս պահանջների տեսքով, որն էլ հանգեցնում է խուլիգանական շարժառիթի առաջացմանը: Տվյալ դեպքում պահանջմունքն արտահայտվում է սեփական անձի գերակայությունը շրջապատի կողմից ճանաչված դարձնելու հանցավորի ձգտման մեջ, որն ունի խեղաթյուրված բնույթ և չի համապատասխանում գնահատման հասարակական չափանիշներին, քանի որ բավարարվում է հակասոցիալական եղանակներով: Այդպիսով, նպատակը փոխակերպվում և վերածվում է խուլիգանական գործողությունների շարժառիթի:

Ինչպես արդեն նշվեց, շարժառիթը հանդիսանում է խուլիգանության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ: Մարդու դեմ ուղղված որոշ հանցագործություններում (Քր. օր-ի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետ, 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետ, 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետ) խուլիգանական շարժառիթը հանդիսանում է հիմնական հանցակազմը որակյալ դարձնող հատկանիշ: Ընդ

Քրեական իրավունք

որում, այդ դեպքերում «շարժառիթ» տերմինի փոխարեն օգտագործվում է «դրդումներ» եզրույթը:

Սովորաբար խուլիգանական դրդումների բովանդակությունը բացահայտելու համար դիմում են խուլիգանության համար պատասխանատվություն նախատեսող Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի օգնությանը: Չնայած նշված հոդվածի դիսպոզիցիան որևէ նշում չի պարունակում հանցագործության շարժառիթների վերաբերյալ, այնուամենայնիվ խուլիգանության օբյեկտիվ կողմի նկարագրությունը որոշակիորեն բացահայտում է նաև այդ հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի գիտակցական տարրի բովանդակությունը: Մասնավորապես՝ դրանից հետևում է, որ հանցավորը տվյալ դեպքում գիտակցում է, որ իր գործողությունները կոպիտ կերպով խախտում են հասարակական կարգը և բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորում հասարակության նկատմամբ: «Ճուլիգանական դրդումներ» արտահայտությունն էլ իր բովանդակությունը ձեռք է բերել հենց խուլիգանության սուբյեկտիվ կողմի կապակցությամբ: Հետևաբար, ելնելով Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի բովանդակությունից՝ ընդհանրական ձևով խուլիգանական կարելի է համարել այն շարժառիթները, որոնց հիմքում ընկած է հանցավորի՝ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելու, հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու ձգտումը¹⁴:

Նշվածի կապակցությամբ այլ մտտեցում է դրսևորում Ի.Յա. Կոզաչենկոն: Նա նշում է, որ հանցավորին կոնկրետ խուլիգանական գործողությունների կատարման մղող ներքին ուժը կարող է պայմանավորված լինել ոչ թե մեկ, այլ մի շարք շարժառիթներով, որոնք քրեական իրավունքում կոչվում են խուլիգանական դրդումներ և յուրաքանչյուր դեպքում հանդես են գալիս կամ առանձին, կամ որոշակի համակցությամբ, կամ էլ այլ՝ ոչ խուլիգանական շարժառիթների (շահ, գայրույթ, նախանձ, խանդ և այլն) հետ միասին¹⁵:

Չհամաձայնելով նշված մտտեցման հետ՝ Ա.Պ. Տուգոլիվը նշում է, որ նման ձևակերպումը թույլ չի տալիս սահմանազատել շարժառիթն ու դրդումը: Ըստ նրա՝ դրդումների և շարժա-

ռիթմների նույնացումը հանգեցնում է հանցավոր վարքագծի մոտիվացիայի տարբեր տարրերի խմբավորման, որոնք ոչ միշտ են հանդիսանում հանցագործության շարժառիթ¹⁶:

Մեր կարծիքով, նշված հիմնախնդրի լուծման համար նախ անհրաժեշտ է հստակեցնել Քր. օր-ում գործածվող տերմինները, ինչպես նաև օրենսդրորեն բացահայտել հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող հիմնական շարժառիթների բովանդակությունը:

Խուլիգանության՝ որպես բարդ սոցիալական-իրավական երևույթի բազմակողմ բնույթը հաճախ հնարավորություն չի տալիս ճշգրիտ որոշել դրա ներքին հոգեբանական իմաստը, ինչի պատճառով կարծիքներ են արտահայտվել այն մասին, որ խուլիգանությունն առանց պատճառի և շարժառիթի կատարվող հանցագործություն է:

Որոշ հեղինակներ, չընդունելով այն կարծիքը, որ խուլիգանությունն առանց շարժառիթի կատարվող հանցագործություն է, նշում են, որ խուլիգանական շարժառիթները (դրդումները) մարդու հիմնարար պահանջմունքներից մեկի՝ ինքնահաստատման պահանջմունքի խեղաթյուրված դրսևորումն են, մարդու ներքին կոնֆլիկտների արտացոլումը¹⁷:

Իր հերթին Ի.Յա. Կոզաչենկոն նշում է, որ չնայած հանցավորը խուլիգանական գործողությունները կատարում է չնչին առիթն օգտագործելով, այնուամենայնիվ տվյալ դեպքում խոսք չի կարող լինել անշարժառիթ վարքագծի մասին, քանի որ առիթի ծագման պահին կամ դրանից շատ ավելի վաղ հանցավորի մոտ ձևավորված են լինում խուլիգանական մղումներ, որոնք որոշում են նրա գործողությունների բնույթը¹⁸:

Բ.Ս. Վոլկովի կարծիքով խուլիգանական դրդումներն ունեն միայն իրենց ներհատուկ սոցիալական հիմք, որի էությունը ոչ այնքան հանցագործության կատարման արտաքին, որքան ներքին պայմաններն են, որոնք որոշվում են անձի սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկություններով և նրա բարոյականության ձևավորման հանգամանքներով¹⁹:

Մեր կարծիքով, հանցավորի կողմից բռնության գործադրման, գույքի ոչնչացման կամ խուլիգանական այլ գործողությունների կատարման բացահայտ առիթների բացակայու-

թյունը կամ դրանց չնչին նշանակությունը առաջին հայացքից ստեղծում են դրանց անիմաստ կատարման տպավորություն: Սակայն պետք է նշել, որ խիստ հակասացիալական ուղղվածություն ունեցող խուլիգանական շարժառիթի յուրահատկությունը հենց այն է, որ այդ մղումը չի պահանջում դրսևորման ինչ-որ որոշակի առիթ: Խուլիգանություն կատարող անձի անձնական ձգտումները և շահերը վեր են ածվում սանձարձակ եասափրության, ծայրահեղ անհատապաշտության և ուրիշների նկատմամբ լիակատար արհամարհանքի, իսկ խուլիգանություն կատարելու փաստացի մղումներն արտահայտվում են հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելու, քաղաքավարության և պարկեշտության կանոնները մերժելու միջոցով սեփական ցածրարժեք, չնչին պահանջումները բավարարելու ձգտման մեջ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային որոշումներում, ընդունելով, որ խուլիգանությունը կարող է կատարվել միայն խուլիգանական մղումներից ելնելով, միաժամանակ նշել է, որ արարքը համարվում է խուլիգանական մղումներով կատարված, եթե այն կատարվում է հասարակության և բարոյականության նորմերի նկատմամբ անթաքույց արհամարհանքի հողի վրա, երբ մեղավոր անձի վարքը հանդիսանում է բացահայտ մարտահրավեր՝ ուղղված հասարակական կարգի դեմ և թելադրված է ինուն շրջապատին հակադրվելու, վերջինիս հանդեպ արհամարհական վերաբերմունք ցուցաբերելու ցանկությամբ: Բացի այդ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նշելով, որ խուլիգանական դրդումների հիմքում ընկած են նաև անձի անգուսպ եսամոլությունը, սեփական անձի առավելությունն ընդգծելու միջոցով ներքին բավականություն ստանալու, զվարճանալու ձգտումը, փաստել է, որ խուլիգանություն կատարող անձն ինքնահաստատվում է, ձգտում հակահասարակական վարքագծով ասպացուցել իր անկախությունը հասարակության մեջ ընդունված վարքագծի կանոններից, իր անձը հակադրելով հասարակությանը՝ ցույց տալ իր գերակայությունը և այլն²⁰:

Պետք է նշել, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումներում ամբողջացվել են խուլիգանական մղումների (դրդումների)

վերաբերյալ քրեական իրավունքի տեսության մեջ առկա հիմնական մոտեցումները, որոնց միջև, ըստ էության, չկան էական տարբերություններ²¹: Եվ ինչպես նշում է Ի.Յա. Կոզաչենկոն, խուլիգանական շարժառիթի հասկացությունը սահմանելիս շատ հեղինակներ ընդգծում են միայն դրա մեկ կողմը՝ իրենց հասկացության մեջ չվերլուծելով նշված երևույթին բնորոշ բոլոր հատկանիշները, ինչն անարդարացիորեն նվազեցնում է դրա հանրային վտանգավորությունը²²:

Միաժամանակ, որոշ հեղինակներ, քննադատելով խուլիգանական շարժառիթի կապակցությամբ արտահայտված դատողությունների անտրամաբանությունը, ընդհանրապես բացառում են խուլիգանության ինքնուրույն հանցակազմի առկայության անհրաժեշտությունը: Նրանց կարծիքով, օրենսդիրն արարքի շարժառիթը, այսինքն՝ ներքին մղումը վերաձել է հանցագործության, ինչը հակասում է քրեական իրավունքի կանոններին, քանի որ անհնար է սահմանել ինքնուրույն հանցակազմ, որը հանգում է միայն արարքի շարժառիթներին²³:

Սեր կարծիքով, խուլիգանության ինքնուրույն հանցակազմը ժխտող տեսակետներն ընդունելի չեն: Նախ նշված տեսակետի կողմնակիցներն առաջարկում են խուլիգանությունը գնահատել սուբյեկտիվ հատկանիշների միջոցով՝ այն դիտարկելով որպես կատարության դրսևորում, բարոյական սանձարձակություն, ոչ համարժեք արձագանք չնչին առիթներին և այլն՝ մոռանալով, որ խուլիգանությունն ունի նաև յուրահաստուկ օբյեկտ՝ հասարակական կարգը, որը խուլիգանական դրդումներով այլ հանցանքների հետևանքով կարող է նաև չխախտվել և արդյունքում զրկվել քրեաիրավական պաշտպանությունից: Բացի այդ, տրամաբանական չէ խուլիգանությունը դիտարկել որպես այլ արարքների շարժառիթ և պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանք: Քրեական օրենքում պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքների ներառումը պետք է լինի տրամաբանորեն հիմնավորված, առավելագույնս հավասարակշռված և չպետք է հակասի քրեական իրավունքի սկզբունքներին: Հետևաբար ինչպես կարող է այս կամ այն արարքը դասվել

Քրեական իրավունք

խուլիզանական ուղղվածություն ունեցող հանցագործությունների շարքին, եթե հայտնի չէ խուլիզանության՝ որպես սոցիալ-իրավական երևույթի բովանդակությունը: Այլ կերպ ասած՝ խուլիզանական դրդումները քրեական օրենքում չեն կարող դիտարկվել որպես պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանք այնքան ժամանակ, քանի դեռ բացահայտված չէ, թե ինչ է ընդհանրապես խուլիզանությունը:

Ինչպես արդեն նշվել է, խուլիզանական շարժառիթը հանդիսանում է խուլիզանության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, որում ըստ էության արտահայտվում է խուլիզանության հիմնական առանձնահատկությունը: Չնայած ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերը նշված իրավական դիրքորոշումների արդյունքում խուլիզանական շարժառիթը նույնպես դիտվել է որպես խուլիզանության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, սակայն կարծում ենք, որ առավել ճիշտ կլինի, եթե Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածում ուղղակիորեն նշվի այդ մասին, ինչը հնարավորություն կտա օրենսդրորեն հստակեցնել խուլիզանության սոցիալական ուղղվածությունը և առավել հեշտությամբ այն սահմանազատել հարակից հանցագործություններից:

Խուլիզանության շարժառիթի բացահայտումը հանդիսանում է ինչպես գիտական, այնպես էլ իրավակիրառ գործունեության բարդ հիմնախնդիրներից մեկը: Իրավակիրառ պրակտիկայում սովորաբար խուլիզանական շարժառիթներ են համարվում հանցավոր վարքագծի բոլոր մղումները, որոնք անհայտ են, չբացահայտված, հետևաբար նաև չհետազոտված: Նման իրավիճակը բացատրվում է շարժառիթների հետազոտման բարդությամբ, քանի որ որպես հոգեբանական երևույթներ դրանք տեսանելի չեն, իսկ դրանց ճանաչումը կատարվում է արարքի արտաքին դրսևորումների միջոցով:

Հայտնի է, որ մարդկային վարքագիծն ուղղորդվում և պայմանավորվում է ոչ թե մեկ, այլ մի շարք տարաբնույթ շարժառիթներով, որոնց մի մասը հանդիսանում է հիմնական, իսկ մյուսները՝ ստորադաս կամ ուղեկցող: Դրանք ներառվում են «մոտիվացիա» հասկացության ներքո, որը մասնագիտական գրականության

մեջ բնութագրվում է որպես մղումների կայուն համակարգի (շարժառիթների համակցության) միջոցով վարքագծի շարժառիթի որոշման գործընթաց և փաստացի հանցավոր արարքներում այդ շարժառիթի իրացում²⁴:

Որոշ հեղինակների կարծիքով, խուլիզանությունը ոչ բոլոր դեպքերում է կատարվում խուլիզանական շարժառիթով, քանի որ դրան կարող են փոխարինել այնպիսի մղումներ, ինչպիսիք են հավանության արժանանալու և հեղինակություն ձեռք բերելու ձգտումն այն հասակակիցների կամ համախոհների շրջանում, որոնց կարծիքն արժեքավոր է հանցավորի համար²⁵:

Անդրադառնալով խուլիզանական դրդումներով սպանությանը՝ Ա.Ն. Կրասիկովը նշում է, որ սպանության նշված որակյալ հատկանիշը փաստելու համար անհրաժեշտ է բացառել հանցավորի վարքագիծը կանխորոշող այլ շարժառիթները: Նրա կարծիքով, խուլիզանական դրդումներով սպանության ժամանակ կարող են առկա լինել ուղեկցող շարժառիթներ, կամ այնպիսի շարժառիթներ, որոնք հիմք են հանդիսանում խուլիզանական շարժառիթի ձևավորման և դրսևորման համար (օրինակ՝ տուժողի կամ նրա մերձավորների հանդեպ ունեցած վրեժ, նախանձ, թշնամանք): Միաժամանակ, ըստ նրա, պետք է փաստել, որ կատարվածի համար գերակա են եղել խուլիզանական դրդումները²⁶:

Իր հերթին ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով նշված հիմնախնդրին, նշել է, որ մեղադրյալի կողմից տուժողին վիրավորանքներ, մարմնական վնասվածքներ հասցվելու կամ նման այլ բռնարարքների կատարման դեպքում խուլիզանական մղումները և խուլիզանության հանցակազմը կարող է բացակայել, եթե նշված գործողությունները կատարվել են կենցաղային հողի վրա առաջացած վիճաբանության, քիչ թե շատ երկարատև ժամանակահատվածի ընթացքում ձևավորված հակակրանքի արդյունքում²⁷: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարել ընդգծել, որ խուլիզանական դրդումներն անհրաժեշտ է սահմանազատել արարքը կատարելու պահին անձի մոտ առկա հուզական վիճակից, որն անձի մոտ առաջացնում է լարվածություն, էնոցիոնալ բռնկվածություն և այլն: Մասնավոր

րապես, եթե արարքն սկսվել է կենցաղային հողի վրա առաջացած վեճի կամ տուժողի հակաօրինական կամ հակաարտյակյան վարքագծի հետևանքով, ապա անհրաժեշտ է պարզել՝ արդյոք անձի արարքը (հայտնաբերներ տալը կամ այլ վարքագիծը) ստեղծված իրավիճակին համարժեք հուզական դրսևորում է, թե ուղղված է դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելուն, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով: Բացի այդ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ արարքը խուլիզանություն կարող է որակվել նաև այն դեպքերում, երբ անձի մոտ առկա են հանցանքի կատարման այլ դրոյումներ, սակայն հանցանքի կատարման ընթացքում ձևավորվում են խուլիզանական դրոյումներ, այլ խոսքով՝ արարքը կվերաճի խուլիզանության՝ հասարակական կարգի կոպիտ խախտման, որը դրսևորվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ այն դեպքում, երբ խուլիզանական գործողությունները կատարվել են կենցաղային հողի վրա առաջացած վեճի արդյունքում, ապա նախ անհրաժեշտ է պարզել, թե ով է հանդիսացել վեճը նախաձեռնողը: Այսինքն՝ արարքը չի կարող որակվել որպես խուլիզանություն, եթե վիճարանությունն առաջանում է տուժողի ոչ իրավաչափ վարքագծի հետևանքով և, հետևաբար, հանցանք կատարած անձի մոտ

բացակայում են խուլիզանական դրոյումները: Նման պարագայում արարքը կարող է խուլիզանություն որակվել միայն այն դեպքում, երբ խուլիզանական դրոյումներն առաջանան հետագայում և արարքը վերաճի խուլիզանության²⁸:

Սեր կարծիքով, որպես խուլիզանության կատարման շարժառիթ կարող են հանդիսանալ միայն խուլիզանական մղումները, իսկ տուժողի կամ նրա մերձավորների հանդեպ ունեցած վրեժը, նախանձը կամ թշնամանքը, սովորաբար բացառում են խուլիզանական շարժառիթի առկայությունը, քանի որ խուլիզանության դեպքում այլ անձի ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքները հանդես են գալիս որպես հանցավորի անմիջական նպատակ, սեփական անձի գերակայությունը հաստատելու ձև: Միաժամանակ այլ մղումները կարող են հիմք հանդիսանալ խուլիզանական շարժառիթի ձևավորման համար, եթե հանցավորի մոտ առաջացնեն անձանց անորոշ շրջանակի մոտ սեփական անձի առավելությունն ընդգծելու, հասարակության մեջ ընդունված վարքագծի տարրական կանոններից իր անկախությունն ապացուցելու ցանկություն:

Այսիսով, կարող ենք փաստել, որ խուլիզանությունն ունի յուրահատուկ շարժառիթ և նպատակ, որոնք չափազանց կարևոր նշանակություն ունեն խուլիզանական գործողությունները ճիշտ գնահատելու համար:

1. Уголовное право. Общая часть. Под ред. Н.И. Втрова, Ю.И. Лапунова. М., 1997, с. 240.
2. **Иванов В.Д., Мазуков С.Х.** Субъективная сторона преступления. Ростов н/Д., 1999, с. 25.
3. **Валков Б.С.** Мотивы преступлений (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). Казань, 1982, с. 6.
4. **Котов Д.П.** Мотивы преступлений и их доказывание. Воронеж, 1975, с. 11.
5. **Тарарухин С.А.** Установление мотива и квалификация преступлений. Киев, 1977, с. 14.
6. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Մեթոդական օգնություն: Գ.Ս. Կազմիշյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2011, էջ 215: Уголовное право. Общая часть: Учебник. Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. М., 2008, с. 188; Уголовное право. Общая часть: Учебник. Отв. ред. И.Я. Козаченко. М., 2008, с. 294; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для вузов. Под ред. В.С. Комиссарова, Н.Е. Кротовой, Н.М. Жужиковой. М., 2012, с. 344-345.
7. Ն.Ի. Կազմիշյանի նշանակում է, որ այն նպատակները, որոնք սեփական գործունեության ընթացքում անձը դնում է իր աչքի, որոշվում են նրա արժանաբեկմանը և շարժառիթներով: **Панов Н.И.** Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков, 1982, с. 45.
8. **Давыд П.С., Котов Д.П.** Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж, 1974, с. 184.
9. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Մեթոդական օգնություն: Գ.Ս. Կազմիշյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2011, էջ 218: **Рарог А.И.** Субъективная сторона и квалификация преступлений. М., 2001, с. 70.
10. **Тарарухин С.А.** Квалификация преступлений в следственной и судебной практике. Киев, 1995, с. 124.
11. **Зелинский А.Ф.** Сознательное и неосознательное в преступном поведении. Харьков, 1986, с. 67-68.
12. Այս կազմակերպության որոշ կողմնակիցներն ենում են, որ գործունեության մտալիզացիոն տրմունտ առկա են ինչպես զինուժային ուժայիններին (սպանելիք, ինքնաբերական շարժառիթներ են), այնպես էլ գիտնականները, մարտի կողմից ներգրավված քաղաքացիներ (օրինակ՝ ճարտարներ): **Васильев И.А., Мамедов-Эминов М.ИИ.** Мотивация и контроль за действием. М., 1991, с. 12.
13. **Котов Д.П.** Мотивы преступлений и их доказывание. Воронеж, 1975, с. 26-32.

14. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Գ.Ս. Կազմիշյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2006, էջ 86-87.
15. **Козаченко И.Я.** Квалификация хулиганства и ограничение его от смежных составов преступлений. Свердловск, 1984, с. 30.
16. **Тугов А.П.** Мотивация противоправного поведения несовершеннолетних. иев, 1982, с. 67-69.
17. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Գ.Ս. Կազմիշյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2006, էջ 620.
18. **Козаченко И.Я.** Квалификация хулиганства и ограничение его от смежных составов преступлений. Свердловск, 1984, с. 28.
19. **Валков Б.С.** Мотивы преступлений (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). Казань, 1982, с. 49.
20. Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների մտալիզացիոն: Հատուկ 1: Երևան, 2009, էջ 12; Քիվ ԱԿ/Պ/0014/01/11 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշումը (ՀՀՊՏ 2012.07.04/32/906) 1 Հոդ. 822.23):
21. **Валков Б.С.** Мотивы преступлений (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). Казань, 1982, с. 49; Уголовное право. Особенная часть: Учебник. Под ред. Л.Д. Гаухмана, С.В. Максимова. М., 2005, с. 363; Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. М., 2008, с. 417; Уголовное право. Особенная часть: Учебник. Отв. ред. И.Я. Козаченко, Г.П. Новоселов. М., 2008, с. 501.
22. **Козаченко И.Я.** Квалификация хулиганства и ограничение его от смежных составов преступлений. Свердловск, 1984, с. 29-30.
23. **Иванов Н.Г.** Мотив преступного деяния. М., 1997, с. 10. **Бозиев Ю.М.** Борьба с хулиганством (уголовно-правовые и криминологические аспекты): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ростов н/Д., 1999, с. 22.
24. **Криминальная мотивация.** Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. М., 1986, с. 15.
25. **Криминальная мотивация.** Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. М., 1986, с. 255.
26. **Красиков А.В.** Преступления против права человека на жизнь: в аспектах de lege lata и lege ferenda. Саратов, 1999, с. 109.
27. Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների մտալիզացիոն: Հատուկ 1: Երևան, 2009, էջ 12:
28. Քիվ ԱԿ/Պ/0014/01/11 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշումը (ՀՀՊՏ 2012.07.04/32/906) 1 Հոդ. 822.23):

Անդրանիկ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԱՆՁԱՆՔ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԻՆ ԲՈՆԵԼԻՍ ՎՆԱՍ ՊԱՏՃԱՌԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու քրեաիրավական վերլուծության ժամանակ առանձնացվում են այն տարրերը (բաղադրիչները), որոնք առավելապես ճշգրիտ են բնութագրում վնաս պատճառելու իրավաչափությունը: Սովորաբար իրավաբանական գրականության մեջ դիտարկվող ինստիտուտի բնութագրման ժամանակ առանձնացվում են բռնելիս վնաս պատճառելու հիմքերն ու պայմանները¹:

Այս հարցի շուրջ առավել ընդգրկուն տեսակետ է ներկայացնում Յու.Վ.Բաուլինը: Նրա կարծիքով, հանցանք կատարած անձին բռնելու հիմքերը պետք է ունենան այնպիսի անհրաժեշտ ու բավարար պայմաններ, որոնց առկայությունը կարողարացնեի ու կբացատրեի հանցագործին ազատությունից զրկելուն ուղղված գործողությունները՝ նրան իշխանության համապատասխան մարմիններին ներկայացնելու նպատակով: Այդպիսի պայմաններից հեղինակն առանձնացնում է երկուսը՝ ա) հանցագործության ակնհայտ հատկանիշներ պարունակող արարքի կատարում (իրավական հիմք), բ) հանցագործին իշխանության համապատասխան մարմիններին անմիջապես ներկայացնելու անհրաժեշտությունը (փաստական հիմք): Հեղինակի կարծիքով քննարկվող ինստիտուտի իրավաչափության օբյեկտիվ պայման է անձին բռնելու ժամանակը:

Բացի վերը նշվածից, Յու. Վ. Բաուլինն առանձնացնում է հանցագործին իրավաչափ վնասի պատճառման հիմքերը՝

1) վնասի պատճառման հարկադրվածությունը սահմանող գործոնները.

2) դիմադրող հանցագործին առանց բռնության կիրառման բռնելու անհնարինության մասին վկայող գործոնները:

Վնասի իրավաչափ պատճառման պայմանների շարքում նշվում են նաև

ա) որոշակի ուղղվածությունը կամ հատուկ նպատակը,

բ) համաչափությունը²:

Որոշ հեղինակներ, բնութագրելով հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու ինստիտուտը, դրանում առանձնացնում են միայն բռնելիս վնաս պատճառելու պայմանները: Այդպիսի դիտարկման ժամանակ սովորաբար պայմանները ստորաբաժանվում են երկու խմբի՝

ա) բռնելու իրավաչափության պայմաններ, որոնք բնութագրում են անձին և նրա կողմից կատարված հանցավոր արարքը (հանցագործության կատարման փաստի ակնհայտությունը, բռնելու պատեհությունը և անհրաժեշտությունը),

բ) վնաս պատճառելու իրավաչափության պայմանները (նպատակը, ուղղվածությունը, հարկադրվածությունը, համաչափությունը)³:

Այլ հետազոտողների կարծիքով, քննարկվող ինստիտուտի իրավաչափության պայմանները ներառում են երեք պարտադիր հատկանիշ՝

1) բռնելու նպատակը.

2) վնաս պատճառելու բացարձակ անհրաժեշտությունը.

3) վնաս պատճառելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանա-

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
52

զանցման անթույլատրելիությունը:

Փոքր-ինչ այլ տեսակետ է ներկայացված Ա. Ա. Տեր-Հակոբովի կողմից, ով հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու իրավաչափության պայմանները բաժանում է երկու խմբի՝ կախված բռնելու հիմքերից և ժամանակից: Ընդ որում, հիմքերի ներքո հեղինակը մատնանշում է հանցանք կատարելու մեջ անձի մեղավորության վերաբերյալ իրավասու դատարանի դատավճիռը, անձի նկատմամբ հետախուզում հայտարարելու վերաբերյալ իրավասու մարմնի որոշումը, բռնողի կողմից հանցագործություն կատարված լինելու վերաբերյալ փաստի անմիջական ընկալումը, տուժողի կամ ականատեսների կողմից կոնկրետ անձի մատնանշումը որպես հանցագործություն կատարած անձի և այլն:

Որպես հանցագործին բռնելու ժամանակին վերաբերող պայմաններ հեղինակի կողմից դիտարկվում են կատարված արարքի հանրային վտանգավորությունը, բռնելու իրադրությունը⁴:

Այսպիսով, հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու քրեաիրավական բնութագրի տարրերն են՝ բռնելիս վնաս պատճառելու **հիմքերն ու պայմանները**:

Ինչ-որ բանի հիմք է համարվում այն «հասկացությունը, որը հանդես է գալիս որպես ինչ-որ այլ երևույթի (հետևություն) գոյության անհրաժեշտ ու բավարար պայման, նախադրյալ և ծառայում է որպես վերջինի բացատրություն»⁵: Ուստի, ճիշտ է թվում այն հեղինակների կարծիքը, որոնք որպես հանցագործին բռնելիս վնաս պատճառելու հիմք են համարում՝

1) անձի կողմից հանցանք կատարելու վերաբերյալ փաստը.

2) հանցանք կատարած անձի՝ իշխանության մարմիններին ներկայանալուց խուսափելու հանգամանքը, նրա կողմից նոր հանցագործություններ կատարելու վտանգի առկայությունը:

տարելու վտանգի առկայությունը:

Բռնելիս վնաս պատճառելու իրավաչափության պայմաններն են՝

1) միայն հանցանք կատարած անձին վնասի պատճառումը.

2) բռնելիս վնաս պատճառելու նպատակը (ուղղվածությունը).

3) համաչափ վնաս հասցնելը⁶:

Անձին բռնելու անհրաժեշտությունն առաջանում է միայն նրա կողմից հանցագործություն կատարելու դեպքում: Ընդ որում, գրականության մեջ առկա տեսակետի համաձայն՝ անձին բռնելու հիմք է հանդիսանում ոչ թե ցանկացած, այլ միայն որոշակի հանցագործությունը: Այսպես, ըստ Վ. Պ. Մալկովի՝ հանցագործին բռնելիս վնասի պատճառումն արդարացված է միայն այն դեպքում, երբ հանցագործության համար կարող է նշանակվել ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ⁷:

Վ. Մ. Տոգուլի կարծիքով՝ հանցանք կատարած անձանց բռնելիս վնաս պատճառելու քաղաքացիների իրավունքը պետք է սահմանափակված լինի միայն բռնվողի կողմից ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման դեպքերով⁸: Նման տեսակետներ են արտահայտվել նաև այլ հեղինակների կողմից⁹:

Գրականության մեջ առկա մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ թեպետ հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը չպետք է կապել կատարած արարքի համար նախատեսված պատժի հետ, սակայն, այնուամենայնիվ, հանցագործությունը, որի կապակցությամբ բռնելիս վնաս է պատճառվում անձին, պետք է պատկանի հանրային բարձր վտանգավորություն ունեցողների շարքին և բնութագրվի բռնությամբ կամ դրա կիրառման սպառնալիքով¹⁰:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու համար հիմք հանդիսացող հանցագործությունների շրջանակի սահմանափակման մասին հատարելու վտանգի առկայությունը:

Քրեական իրավունք

յացքների առկայությունը մեծապես պայմանավորված է հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձին ձերբակալելու իրավաչափության քրեադատավարական պայմաններով: Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի համաձայն՝ հետաքննության մարմինը, քննիչն իրավունք ունի ձերբակալել միայն այն անձին, ով կասկածվում է հանցագործության կատարման մեջ, որի համար նախատեսված է ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ:

Փաստորեն, կասկածյալին ձերբակալելու համար քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված հիմքերը որոշ հեղինակների կողմից դիտվում են որպես քրեաիրավական «ձերբակալման» (հանցանք կատարած անձին բռնելու) պայմաններ: Եվ թեպետ տվյալ դիրքորոշումը ժամանակին քննադատորեն է ընդունվել ու վերլուծվել մի շարք հետազոտողների կողմից (Գ. Վ. Բուշուև, Ա. Բ. Մախարով և ուրիշներ), սնան հայացքներ հանդիպում են նաև վերջին աշխատություններում: Այս կասկածյալի անհրաժեշտ ենք համարում նաև հակիրճ անդրադառնալ հանցանք կատարած անձին բռնելու քրեաիրավական և հանցագործության մեջ կասկածվող անձին ձերբակալելու քրեադատավարական հիմքերի հարաբերակցությանը:

Հանցանք կատարած անձին բռնելու քրեաիրավական և հանցագործության մեջ կասկածվող անձին ձերբակալելու քրեադատավարական ինստիտուտները տարբեր են իրենց էությամբ: Այսպես, առաջինի պարագայում խափանվում է քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու՝ հանցագործի ձեռնարկած փորձը, իսկ դատավարական ձերբակալումն ուղղված է հանցագործություն կատարելու մեջ անձի մեղավորության հաստատմանը: Դատավարական կարգով անձը ձերբակալվում է՝ անկախ փախուստի փորձ ձեռնարկած լինելու

հանգամանքից, իսկ հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը պայմանավորվում է վերջինիս կողմից փախուստի, թաքնվելու, որոշակի դիմադրություն ցույց տալու գործողություններ ձեռնարկած լինելու փաստերով: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 129-րդ հոդվածի կարգով անձի ձերբակալումը սահմանափակվում է 72 ժամով, որի ընթացքում անձին կամ պետք է մեղադրանք առաջադրվի կամ մինչև 7 օր ժամկետով ազատությունից զրկելու հետ չկապված խափանման միջոցի ընտրությամբ անձը պետք է ազատ արձակվի արգելանքից կամ անձը պետք է ազատ արձակվի առանց իր համար որևէ անբարենպաստ հետևանքի:

Այլ է իրավիճակը հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու պարագայում, երբ անձին ազատությունից հարկադրաբար զրկելու ժամանակահատվածն ուղիղ համեմատական է իշխանության իրավասու մարմնի տրամադրությանը նրան հանձնելուն:

Վերջապես, կասկածյալի քրեադատավարական ձերբակալման ժամանակ դեռևս անորոշ է հանցագործության կատարման մեջ վերջինիս մեղավորության հարցը, մինչդեռ անձին բռնելիս նրան վնաս հասցնելն իրավաչափ կհամարվի միայն այն պարագայում, երբ բռնողը համոզված է, որ վնաս է պատճառում հենց այն անձին, ով կատարել է հանցագործությունը:

Բռնելիս հանցանք կատարած անձին վնաս պատճառելու անհրաժեշտությունը սահմանող երկրորդ հիմքը հանցագործություն կատարելուց հետո անձի կողմից ակտիվ դիմադրություն ցույց տալու, իշխանության մարմիններ ներկայանալուց խուսափելու հանգամանքն է:

Հանցանք կատարած անձին բռնելու նշված հիմքն արտահայտում է բռնողի և բռնվողի միջև տվյալ պահին առկա բախումային իրադրությունը, որի բացակա-

յությունն ուղղակիորեն բացառում է անձին վնաս պատճառելու անհրաժեշտությունը:

Յու. Վ. Բաուլինի կարծիքով, հանցագործի դիմադրության մասին կարելի է խոսել ոչ միայն այն ժամանակ, երբ այն արդեն սկսվել է, այլ նաև այն ժամանակ, երբ այն իրական է, դրան իրապես կարելի է սպասել¹¹: Համաձայնվելով տվյալ տեսակետի հետ՝ նշենք, որ տվյալ դեպքում վնասի պատճառումը պետք է օբյեկտիվորեն բխի բռնելու իրադրությունից, կատարված արարքի հանրային վտանգավորությունից, բռնվողի անձից:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելու իրավաչափությունը դրա հիմքերի հետ մեկտեղ ենթադրում է նաև որոշակի պայմանների առկայության, որոնց միաժամանակյա առկայության ժամանակ է, որ կարելի է փաստել բռնելիս վնաս պատճառելու իրավաչափության լիարժեքության վերաբերյալ:

Ինչպես արդեն նշվել է, բռնելիս անձին վնաս պատճառելն իրավաչափ է միայն այն համոզման առկայության պայմաններում, որ հենց տվյալ անձն է կատարել հանցագործությունը: Հանցագործի անձը բնութագրող տվյալները, որոնք հիմք են տալիս նրան ոտնձգություն կատարելու մեջ կասկածելու համար, նրան վնաս պատճառելու համար բավարար հանդիսանալ չեն կարող:

Կարծում ենք, որ դիտարկվող հատկանիշն ընդգրկում է վնաս պատճառող անձի մոտ «համոզվածության» առկայության երկու բաղադրիչներ: Առաջին՝ անձը պետք է համոզված լինի, որ բռնելիս վնաս է պատճառում նրան, ով կատարել է հանցավոր ոտնձգությունը, անմիջականորեն կապված է դրա իրականացման հետ, իրականացրեց կատարածը և այլն: Երկրորդ՝ վնաս պատճառողը պետք է հասկանա, որ անձը կատարեց հենց հանցագործություն, այսինքն՝ օրենքով նախատեսված արարք, որի կատարումը հանգեցնում է քրեա-

կան պատասխանատվության:

Համոզվածության առաջին (փաստացի) տարրը ենթադրում է կամ քաղաքացու կողմից կատարված հանցագործության անմիջական ընկալումը, կամ հանցագործության և այն կատարած անձի մասին տեղեկության ստացումը երրորդ անձանց կողմից: Կատարվող կամ կատարված հանցագործության անմիջական դիտարկման ժամանակ հանցագործի և բռնվողի նույնացման սխալը գրեթե բացառվում է: Դրա հետ մեկտեղ ոտնձգության առանձնահատկությունների (օրինակ՝ պայթյունով, հրկիզումով գուգորդված և այլն), քաղաքացու հոգեկան վիճակի (էմոցիոնալ լարվածություն, սթրես և այլն), նրա ֆիզիոլոգիական տվյալների (վատ տեսողություն, թույլ հիշողություն և այլն) պատճառով հնարավոր է բռնվողի և հանցագործության կատարման մեջ մեղավոր անձի սխալ նույնացում:

Համոզվածության երկրորդ (իրավաբանական) տարրը հակաիրավական արարքի կատարման մեջ մեղավոր անձին բռնելն է: Հանցագործության կատարման մեջ անձին մեղավոր կարող է ճանաչել միայն դատարանը, ուստի հանցանք կատարած անձին բռնելիս կատարվածի անմիջական գնահատականը ոչ միշտ է հնարավոր անգամ իրավաբանի համար, քանզի արարքի համապատասխան որակման համար անհրաժեշտ հատկանիշները կարող են ի հայտ գալ միայն տվյալ դեպքի բազմակողմանի և լրիվ քննության արդյունքում:

Գրականության մեջ բազմաթիվ հեղինակներ նշում են, որ բառացիորեն հանցանք կատարած անձին բռնելու մասին կարելի է խոսել միայն այն դեպքում, երբ բռնվում է դատարանի դատավճռի հրապարակումից հետո փախուստ կատարած հանցագործը: Բոլոր այլ դեպքերում քննարկվող ինստիտուտի շրջանակներում կարելի է խոսել հանցագործություն կատարելու մեջ

Քրեական իրավունք

կասկածվող անձին բռնելու մասին:¹²

Այս հարցի շուրջ չափազանց կատեգորիկ տեսակետ է արտահայտել Վ.Ի.Տկաչենկոն: Նրա կարծիքով, բռնելու պահին դեռևս չի կարող հայտնի լինել, թե հանցագործության կատարման մեջ անձն իրավասու դատարանի կողմից մեղավոր կճանաչվի, թե ոչ, ուստի այս պարագայում իշխանության մարմիններին ներկայանալուց անձի խուսափելը հանցագործություն համարվել չի կարող, հետևաբար հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելու ինստիտուտը հեղինակյին բավարար չափով լիարժեք և հիմնավորված չի թվում:¹³

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել նաև, որ «հանցանք կատարած անձ» տերմինն առաջին անգամ իր ամրագրումն է ստացել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1966թ. հուլիսի 26-ի հրամանագրում:

Իրականում, սակայն, «հանցանք կատարած անձ» կամ «հանցագործ» հասկացությունների համեմատությունը հանգեցնում է նրանց նույնության մասին հետևությանը, քանզի հանցագործը նույն հանցանք կատարած անձն է, պարզապես վերջին տերմինի իմաստային երանգը սակավ կատեգորիկ է՝ բռնվողի մեղավորության ապրիորության տեսանկյունից: Մեր կարծիքով, օրենսդիրը, օգտագործելով «հանցանք կատարած անձ» տերմինը, փորձում է ընդգծել, որ իրավախախտը բռնվում է անմիջապես կամ հանցագործության կատարման պահին, հանցագործության վայրում և ակնհայտորեն կապված է տեղի ունեցած ռոնձգության հետ:

Այլ կերպ ասած. «Հանցանք կատարած անձ» եզրույթի ներքո հասկացվում է այն անձը, ով ակնհայտ հանգամանքների բերումով կասկածվում է հանցանք կատարելու մեջ, ուստի ավելորդ տարակարծություններից կամ տարամեկնություններից խուսափելու համար ճիշտ է

թվում «հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող անձ» եզրույթի օգտագործումը:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս բռնողի գործողությունների նպատակային ուղղվածությունը կազմում է քննարկվող ինստիտուտի երկրորդ անհրաժեշտ պայմանը:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելու իրավաչափության հաջորդ պայմանը հանգում է նրան, որ անձին վնաս պատճառելը պետք է լինի նրան իշխանության մարմիններին ներկայացնելու կամ նրա կողմից հանրության համար վտանգավոր նոր արարք կատարելու հնարավորությունը խափանելու միակ միջոցը:

Հանցանք կատարած անձին բռնելիս նրան վնաս պատճառելն իրավաչափ է համարում միայն նրան իշխանության մարմիններին ներկայացնելու կամ նրա կողմից հանրության համար վտանգավոր նոր արարք կատարելու հնարավորությունը խափանելու նպատակով: Բռնելիս որոշակի բռնության կիրառումը պետք է ուղղված լինի միայն այս նպատակների իրագործմանը:

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ հանրության համար վտանգավոր նոր արարք կատարելու հնարավորությունը խափանելու նպատակը չի կարող դիտարկվել միայն որպես իշխանության մարմիններին ներկայացնելու նպատակի իրացման հետևանք¹⁴: Հանցագործություն կատարած անձին բռնելիս նրան վնասի պատճառումը նրա կողմից հանրության համար վտանգավոր նոր արարք կատարելու հնարավորությունը խափանելու նպատակով հանդես է գալիս որպես անհրաժեշտ և ինքնուրույն հիմք բռնելու այն դեպքերի համար, երբ անձը գրկվում է կյանքից և դրանով իսկ լիովին բացառվում է իրավապաշտպան մարմիններ նրան հասցնելու հնարավորությունը:

Վերոգրյալը նշանակում է, որ վնասի պատճառումն իրավաչափ է միայն այն

ժամանակ, երբ այն հանդես է գալիս իբրև անձին բռնելու միակ միջոց, առանց որի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված նպատակներն իրագործվել չեն կարող: Եթե հանցանք կատարած անձը կարող է բռնվել, հետևաբար նշված նպատակներն

որին կարելի է հասնել նաև այլ, վնաս պատճառելու հետ չկապված միջոցներով, ապա վնաս պատճառելու եղանակով անձին բռնելը չի կարելի ճիշտ, հետևաբար նաև օրինական համարել:

1. *Диденко В. В.* Указ. Соч., с. 26-31.
2. *Բաալիին Յու. Վ.* Նշված աշխ. էջ 70-71, 100-101, 109-129:
3. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации /Отв. Ред. А. В. Наумов. М., 1996, с. 130. *Մազոմեդով Ա. Ա.* նշված աշխ. էջ 87-88: Практикум по уголовному праву. М., 1977, с. 127-128; Уголовное право. Общая часть. М., 1994, с. 236-237; Уголовное право. Общая часть/Отв. Ред. И.Я.Козаченко и З. А. Незнамова. М., 1997, с. 271-273.
4. Российское уголовное право. Общая часть /Под ред. В. Н. Кудрявцева и А. В. Наумова. М., 1997, с. 247-249.
5. *Философский словарь.* М., 1980, с. 299.
6. Հատկանիշների (պայմանների) մանրամասն ցանկը բերվում է հետազոտվող խնդրին նվիրված գրեթե բոլոր աշխատություններում: *Боровиков В. Б.* Об основаниях применения оружия при задержании лица, совершившего преступление//Правовое принуждение в борьбе с преступностью. М., 1989, с. 100; *Бушувев Г. В.* Задержание преступника как форма предупреждения преступлений//Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения преступлений. Омск, 1986, с. 51-59; *Сидоров Б. В.* Указ. Соч., с. 56-68; Научно-практический комментарий к УК РФ/Под. Ред. П. Н. Панченко. Н. Новгород, 1996. Т.1, с. 94-95; Уголовное право России. Общая часть/Отв. Ред. Б. В. Здравомыслов. М., 1996, с. 317-320.

7. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации /Отв. Ред. А. В. Наумов. М., 1996, с. 130. Практикум по уголовному праву. М., 1997, с. 127-128.
8. *Տոգուկ Վ. Մ.* Նշված աշխատ., էջ 74:
9. *Դեմիրով Յու. Ն., Բազարով Ռ. Ա.* Նշված աշխատ., էջ 76: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации/Отв. Ред. В.И. Радченко. М., 1996, с. 64; *Наумов А. В.* Российское уголовное право. Общая часть. М., 1996, с. 343.
10. *Գրդենկո Վ. Պ.* Նշված աշխ., էջ 29: *Վուրբանով Գ. Խ.* Նշված աշխ. էջ 71:
11. *Բաալիին Յու. Վ.* Նշված աշխ., էջ 101:
12. Российское уголовное право. Общая часть/Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. М., 1997, с. 248; *Сидоров Б.* Причинение вреда при задержании преступника//Советская юстиция. 1990. N 3, с. 24-25.
13. Уголовное право России. Общая часть /Отв. Ред. Б.В. Здравомыслов. М., 1996, с. 321-322. Նման տեսակետ է ներկայացված բոլորարացի հետազոտող՝ Ա. Գիրգինովի կողմից: *Гургинов А.* Задержане-то на пресыпник като обстоятелство, из-ключващо обществената опасност и противоправността на причинените му увреждения//Държава и право. София. 1988, N 2-3, с. 44.
14. Այդպիսի կարծիք է արտահայտված, մասնավորապես, Ա. Ա. Իզմաստևի կողմից: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации/Под ред. Н. Ф. Кузнецовой. М., 1998, с. 86.

Քրեական իրավունք

Ռոզա ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
մագիստրատուրայի երկրորդ կուրսի ուսանողուհի

ՊԱՏԻԺԸ ԿՐԵԼՈՒՅՑ ԴԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱՉԱՏՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ, ՄԻՉԱՉԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԸ ԵՎ ՌԻՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՊՐԵԼ 2013 4 (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

58

Յուրա-
քանչ-
յուր հասարա-
կությունում
ազատագրկ-
ված անձանց
նկատմամբ
ձևավորվել է
երկակի վերա-
բերմունք. ան-
վերապահ հու-
մանի տար-
վարվելաձևի

անհրաժեշտությունից մինչև հնարավոր-
ինս խիստ ու անգամ տարրական չա-
փանիշներն անտեսող վերաբերմունք:
Նշված իրարամերժ հայացքների
որոշակի համամասնությունը դրսևոր-
վում է նշված խնդրին առնչվող այլ
ուղորտներում ևս (պատժողական քաղա-
քականության ուղղվածություն, իրավա-
բանական օգնության շրջանակներ և
այլն) և պայմանավորված է տվյալ հա-
սարակությունում ձևավորված իրավա-
կան մշակույթով, հաճախ նաև՝ տվյալ
փուլում իշխանության իրավասու օղակ-
ների իրավագիտակցությամբ:

Կարծում ենք՝ մեկ հոդվածի շրջա-
նակներում հնարավոր չէ համարժեք ու
համակարգված անդրադառնալ ազա-
տագրկվածների բոլոր հիմնախնդիրնե-
րին, ուստի կանգ կառնենք պայմանա-
կան վաղակետ ազատման ինստիտու-
տի վրա, ինչն այսօր ձեռք է բերել ան-

նախադեպ արդիականություն ու հրա-
տապություն:

Պատիժը կրելուց պայմանական վա-
ղաժամկետ ազատման համակարգը
կարգավորվում է ՀՀ քրեական օրենսգր-
քի 76-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեական դա-
տավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդ-
վածի, ՀՀ քրեակատարողական
օրենսգրքի 114-116-րդ հոդվածների,
ինչպես նաև ՀՀ նախագահի 2006թ. հու-
լիսի 31-ի ՆՀ 163-Ն հրամանագրի, ՀՀ
կառավարության 2006թ. օգոստոսի
24-ի թիվ 1304-Ն որոշման, ՀՀ արդարա-
դատության նախարարի 2005թ. սեպ-
տեմբերի 8-ի թիվ ԲՀ-46-Ն հրամանի
դրույթների համաձայն:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը սահմա-
նում է, որ ազատագրկման կամ կարգա-
պահական գումարտակում պահելու
ձևով պատիժ կրող անձը կարող է պայ-
մանական վաղաժամկետ ազատվել,
եթե դատարանը գտնի, որ նա ուղղվելու
համար նշանակված պատժի մնացած
մասը կրելու կարիք չունի: Ընդ որում,
անձը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն
ազատվել լրացուցիչ պատժից: Պատի-
ժը կրելուց պայմանական վաղաժամ-
կետ ազատում կիրառելիս դատարանը
հաշվի է առնում նաև դատապարտվածի
կողմից տուժողին պատճառված վնասը
հարթելու հանգամանքը: Պայմանական
վաղաժամկետ ազատում կիրառելիս
դատարանն անձի վրա կարող է դնել մի
շարք պարտականություններ, օրինակ՝

բուժման կուրս անցնել ակոհոլիզմից, թունամոլությունից կամ թմրամոլությունից, չփոխել մշտական բնակության վայրը և այլն, որոնք անձը պետք է կատարի պատժի չկրած մասի ընթացքում: Պայմանական վաղաժամկետ ազատում կարող է կիրառվել միայն, եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է՝ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի համար նշանակված պատժի ոչ պակաս քան 1/3-րդը, ծանր հանցագործության դեպքում՝ 1/2-րդը, առանձնապես ծանր հանցագործության, ինչպես նաև նախկինում պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում՝ պատժի 2/3-րդը: Օրենսգրքով սահմանված են մի շարք դեպքեր, օրինակ՝ ծանրացուցիչ հանգամանքներում սպանությունը, բռնաբարությունը, ավազակությունը և այլն, որոնց դեպքում պահանջվում է պատժի 3/4-ի փաստացի կրում: Ազատագրվման ձևով պատժի փաստացի կրած ժամկետը չի կարող 3 ամսից պակաս լինել: Պայմանական վաղաժամկետ կարող է ազատվել նաև ցմահ ազատագրվման դատապարտված անձը, եթե փաստորեն կրել է ազատագրվման ոչ պակաս քան 20 տարին և եթե դատարանը գտնի, որ այդ անձը պատիժը հետագա կրելու կարիք չունի:

Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը կարող է վերացվել, եթե դատապարտյալը պատժի չկրած մասի ընթացքում չարամտորեն խուսափում է դատարանի կողմից իր վրա դրված պարտականությունների կատարումից կամ կատարում է անզույժ հանցանք: Եթե անձը կատարում է դիտավորյալ հանցանք, ապա դատարանը նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակում դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելու կանոններով:

Անդրադառնալով ՀՀ կառավարության 2006թ. օգոստոսի 24-ի թիվ 1304-Ն որոշմանը, որի հիման վրա հաստատվում է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ

ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցերը պատիժը կատարող հիմնարկի կողմից քննարկման կարգը:

Դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը քննարկելու համար պարտադիր են հետևյալ պայմանները՝

ա) դատապարտյալի՝ օրենքով սահմանված պատժի նվազագույն ժամկետը կրելը.

բ) դատապարտյալի գրավոր համաձայնությունը.

գ) դատապարտյալի դրական բնութագիրը.

դ) տույժ չունենալը¹:

Եթե միջին, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատագրվման դատապարտված անձի նկատմամբ վարչական հանձնաժողովն ընդունել է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին միջնորդագիր ներկայացնելու վերաբերյալ որոշում, վարչական հանձնաժողովի նախագահը որոշումը եռօրյա ժամկետում ուղարկում է անկախ հանձնաժողովին՝ հավանության²:

Իսկ ՀՀ նախագահի 2006թ. հուլիսի 31-ի ՆՀ-163-Ն հրամանագրով սահմանվում են անկախ հանձնաժողովների կազմավորման և գործունեության կարգը, դրանց կազմերը, գործունեության ֆինանսավորումը: Անկախ հանձնաժողովների կազմերում ընդգրկվում են համապատասխան գերատեսչությունների և հասարակության ներկայացուցիչներ: Անկախ հանձնաժողովների անհատական կազմերը, ըստ սպասարկվող քրեակատարողական հիմնարկների ցանկի, հաստատում է Հայաստանի Հանրապետության նախագահը³:

ՀՀ-ում պայմանական վաղաժամկետ ազատման որոշումը կայացվում է հետևյալ երեք հանրային մարմինների

Քրեական իրավունք

մասնակցությամբ՝ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմ, անկախ հանձնաժողով և դատարան: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ որոշում կայացնող նման եռաստիճան համակարգն առաջացնում է գործողությունների և ընթացակարգերի կրկնություններ և որոշումների կայացման ընթացքի ձգձգումներ: Ուստի գտնում ենք, որ նպատակահարմար կլինի վերանայել որոշում կայացնող մարմինների գործառույթները և պարզեցնել համակարգը:

Հարկ է նկատել, որ պատիժ նշանակելու և պատժից ազատելու դատազորությունը միանգամայն իրավաչափորեն դատարանին վերապահելու պարագայում, առավելագույնը անկախ հանձնաժողովները կարող էին օժտված լինել ոչ թե, ըստ էության, որոշումներ ընդունելու, այլ սուկ եզրակացություններ տալու միջոցով դատարանին աջակցելու լիազորությամբ, քանզի այդպիսի կառույցի դիրքորոշումը կարող է օգտակար լինել դատարանին՝ հստակ կողմնորոշվելու և վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար⁴:

Միջազգային փորձը: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցի վերաբերյալ որոշում կայացնող մարմինները դասակարգվում են երկու խմբի՝ դատական մարմիններ և հանձնաժողովներ: Դատական մարմիններն իրենց հերթին տարանջատվում են մասնագիտացված դատարանների (Գերմանիա, Ֆրանսիա, Իսպանիա, Իտալիա, Բելգիա) և ընդհանուր իրավասության դատարանների (Պորտուգալիա, Ավստրիա):

Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը նախատեսված է նաև **Չինաստանում**: Այն կիրառվում է, եթե որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտվածը կրել է պատժի կեսը կամ ավելին, ցմահ ազատազրկման դեպքում՝ 10 կամ ավելի տարին, պահպանել է պատժի ռեժիմի

պահանջները, գործունե զոջացել է: Գերագույն ժողովրդական դատարանի որոշմամբ անձը կարող է պայմանական ազատվել նաև մինչ այս ժամկետները լրանալը:

Պայմանական ազատում չի կիրառվում ռեցիդիվիստների, սպանություն, ավազակություն, բռնաբարություն, պատանդ վերցնել և այլ բռնի հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ:

Պայմանական ազատումը կիրառվում է հստակ կանոնակարգված ձևով՝ պատժի իրականացման մարմինը միջնորդություն է ներկայացնում դատարան, որն էլ լուծում է պայմանական ազատման հարցը: Պայմանական ազատվածի նկատմամբ սահմանվում է փորձաշրջան, որի ընթացքում նա պարտավոր է պահպանել պայմանական ազատման ռեժիմի պահանջները: Այդ փորձաշրջանը հավասար է որոշակի ժամկետով ազատազրկման դեպքում՝ դատավճռով սահմանված պատժի չկրած մասին, ցմահ ազատազրկման դեպքում՝ 10 տարվա: Եթե փորձաշրջանի ընթացքում հանցավորը նոր հանցանք է կատարում, ապա նրա նկատմամբ պատժ է նշանակվում դատավճիռների համակցությամբ, և նա ուղարկվում է պատժի կրման:

Լեհաստանի քրեական օրենսդրության համաձայն՝ պայմանական ազատում հնարավոր է կիրառել միայն այն դեպքում, եթե ազատազրկման դատապարտված հանցավոր անձը, հանցանքի կատարումից հետո և պատժի կրման ընթացքում նրա վարքագիծը թույլ են տալիս ենթադրել, որ ազատման դեպքում դատապարտյալը կպահպանի իրավակարգը: Լեհաստանում դատապարտյալը կարող է պայմանականորեն ազատվել, եթե փաստացի կրել է դատարանի դատավճռով սահմանված պատժի կեսը, բայց ոչ պակաս, քան 6 ամիս ժամկետով ազատազրկումը:

Եթե անձը դատապարտվել է ազատազրկման 25 տարի ժամկետով, ապա

պայմանականորեն կարող է ազատվել նվազագույնը 15, իսկ ցմահ ազատազրկման դեպքում՝ 25 տարին անցնելուց հետո: Պատժի չկրած մասը համարվում է փորձաշրջան, որը չի կարող պակաս լինել 2 և ավել 5 տարուց: Յմահ ազատազրկումից պայմանականորեն ազատվելու դեպքում փորձաշրջան է սահմանվում 10 տարին: Եթե անձի նկատմամբ կիրառվող պայմանական ազատումը վերացվել է, ապա նա կրկին կարող է պայմանական ազատվել ուղղիչ հիմնարկ ետ ուղարկվելուց հետո գոնե 1, իսկ ցմահ ազատազրկման դեպքում ազատման պարագայում՝ 5 տարին անցնելուց հետո: Այսինքն՝ լեռն օրենսդիրը թույլատրելի է համարում պայմանական ազատումը վերացնելուց հետո դրա կրկին կիրառումը:

Պայմանական ազատում կարող է կիրառվել նաև ազատության սահմանափակման դատապարտված այն դատապարտյալների նկատմամբ, ովքեր փաստացի կրել են պատժի կեսը և բարեխղճորեն կատարել են դատարանի կողմից իրենց վրա դրված պարտականությունները:

Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 462ա հոդվածի համաձայն՝ պատիժների կատարումը վերահսկող դատարանն է որոշում կայացնում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ: Այս դատարանը հիմնադրվել է 1975 թվականին՝ նպատակ ունենալով յուրաքանչյուր տարածքային դատարանում ստեղծել դատավորների պալատ, որոնք տեղյակ կլինեն իրենց տարածքում գտնվող բանտերի պայմաններից: Նման դատավորները մասնագիտանում են բանտային հարցերի շուրջ:

Յմահ դատապարտյալների, հոգեբուժական հիվանդանոցից դատապարտյալների ազատման հարցերը դատարանը քննում է կոլեգիալ՝ 3 մասնագիտացված դատավորի կազմով, մյուս դեպքերում՝ միանձնյա: Այս ինս-

տիտուտը կրում է նույն անվանումը, ինչ և Հայաստանում՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում: Ինչպես և ՀՀ-ում, գերմանացի օրենսդիրը նույնպես որոշակի պահանջներ է ներկայացնում պատժի ժամկետի փաստացի կրած լինելուն: Մասնավորապես, եթե դատապարտյալն առաջին անգամ է պատիժ կրում և պատիժը չի գերազանցում 2 տարի ժամկետով ազատազրկումը, ապա պայմանական ազատումը կարող է կիրառվել պատժի կեսը, բայց ոչ պակաս, քան 6 ամիսը կրելու դեպքում: Մնացած դեպքերում, եթե անձը դատապարտվել է ազատազրկման, պահանջվում է, որ

1. անձը կրած լինի պատժի ոչ պակաս, քան 2/3-րդը, բայց ոչ պակաս, քան 2 ամիսը.

2. ենթադրվում է, որ առանց պատժի հետագա կրման անձը, միևնույն է, հանցանք չի կատարի.

3. դատապարտյալը համաձայն է, որ իր նկատմամբ պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառվի:

Անձին պայմանական ազատման որոշում կայացնելիս դատարանը հաշվի է առնում հանցավորի անձնավորությունը, նախկին կյանք, հանցանքի կատարման հանգամանքները, հանցավորի վարքագիծը հանցանքից հետո և պատժի կրման ընթացքում: Ինչպես այլ երկրներում՝ Գերմանիայում ևս սահմանվում է փորձաշրջան, որի ընթացքում նա գտնվում է կուրատորի հսկողության տակ:

Յմահ ազատազրկման դեպքում պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելու համար անհրաժեշտ է, որ դատապարտյալը փաստացի կրած լինի 15 տարի ժամկետով ազատազրկում: Նման դեպքում փորձաշրջան է սահմանվում 5 տարին:

Շվեյցարիայում նույնպես նախատեսված է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը, որը շատ նման է հարցի կարգավորման

Քրեական իրավունք

Ժամանակ դրսևորված գերմանական մոտեցմանը: Պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելու համար պահանջվում է, որ դատապարտյալը փաստացի կրած լինի ազատագրկման ձևով պատժի դեպքում՝ պատժի 2/3-րդը, ցմահ ազատագրկման դեպքում՝ 15 տարին: Ինչպես և այլ երկրներում, այստեղ ևս սահմանվում է փորձաշրջան՝ 1-ից 5 տարի ժամկետով, որի ընթացքում նա գտնվում է հսկողության տակ: Փորձաշրջանի ընթացքում այնպիսի հանցանքի կատարման դեպքում, որի համար նշանակվում է ազատագրկում 3 ամսից ավելի ժամկետով, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը վերացվում է, և նա ուղարկվում է պատիժ կրելու:

Ֆրանսիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ որոշում են կայացնում պատիժների կատարման գծով դատավորը և պատիժների կատարման գծով դատարանը (Juge de l'Application des Peines (JAP) և Tribunal de l'Application des Peines (TAP)): Պատիժների կատարման գծով դատավորն առաջին ատյանի դատավոր է, ով իրավասու է որոշումներ կայացնել անձին դատապարտելուց հետո ծագած հարցերի վերաբերյալ:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելու համար պահանջվում է, որ դատապարտյալը փաստացի կրած լինի ազատագրկման ձևով պատժի 1/2-րդը, իսկ ռեցիդիվիստների դեպքում՝ պատժի 2/3-րդը: Այդ ժամկետը կոչվում է «հուսալիության շրջան»: Ինչպես և այլ երկրներում, Ֆրանսիայում նույնպես պայմանական ազատման դեպքում սահմանվում է փորձաշրջան, որի տևողությունը կարող է գերազանցել 15 տարին: Ցմահ ազատագրկման դատապարտված անձանց պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում փորձաշրջանը սահմանվում է 15 տարի ժամկետով: Պատժից պայմանական ազատումն իրականացվում է դատավորի կողմից, եթե ազատագրկման ժամկետը չի գերազանցում 5 տարին կամ արդարադատության նախարարի կողմից, եթե ազատագրկման ժամկետը 5 տարուց ավելի է: Պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացը բավականին բարդ է և ժամանակատար: Եթե որոշում է կայացվել պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելու մասին, դատապարտյալին տրվում է աջակցություն հասարակությունում վերաինտեգրվելու առումով, ինչպես նաև նրա նկատմամբ իրականացվում է հսկողություն: Փորձաշրջանի ընթացքում այնպիսի հանցանքի կատարման դեպքում, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը վերացվում է, և նա ուղարկվում է պատիժ կրելու: Այդ որոշումը վերջնական է և կրկին պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառվել չի կարող:

Հարցը գրեթե նմանատիպ կարգավորում է ստացել նաև **Ավստրիայում**, այն տարբերությամբ, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում պահանջվում է, որ անձը կրած լինի պատժի 1/2-րդը, բայց ոչ պակաս, քան 3 ամիսը: Բացի այդ, ցմահ ազատագրկման դատապարտվածներին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում փորձաշրջանը սահմանվում է 10 տարի ժամկետով:

Իսպանիայում քրեակատարողական հիմնարկի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող դատավորն է որոշում կայացնում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ: Այս դատավորի հիմնական գործառույթներն են՝ կարգապահական տույժերի, պահման ռեժիմի վերաբերյալ որոշումների դեմ դատապարտյալների ներկայացրած բողոքների քննությունը, դատապարտյալների իրավունքների և հիմնարար ազատությունների երաշխավորումը, քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի աշխատանքների վերահսկումը և այլն: Պատժից պայմա-

նական վաղաժամկետ ազատում թույլատրվում է, եթե դատապարտյալը պատիժ է կրում երրորդ աստիճանի պենիտենցիար ռեժիմի ուղղիչ հիմնարկում, կրել է պատժի 3/4-րդը, դրսևորել է ամբասիր վարքագիծ: Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում անձի վրա կարող են դրվել որոշակի պարտականություններ՝ բուժման կուրս անցնել, չփոխել մշտական բնակության վայրը, չայցելել որոշակի տեղեր: Բացառիկ դեպքերում, հասարակության հանդեպ առանձնահատուկ ծառայություններ մատուցած անձին պատժից կարելի է ազատել նրա կողմից պատժի ոչ թե 3/4-րդը, այլ 2/3-րդը կրելու պարագայում: Մարդասիրության սկզբունքից ելնելով՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառվում է նաև ծանր սոռապանքներ պատճառող հիվանդությունից բուժվող, ինչպես նաև պատժի կրման ընթացքում 70 տարին լրացած անձանց նկատմամբ:

Մեծ Բրիտանիայում 2005 թվականի ապրիլին ուժի մեջ մտավ Բրեական արդարադատության ակտը, որով որոշակի փոփոխություններ ներմուծվեցին, մասնավորապես՝ որոշակի ժամկետով դատապարտված անձանց ազատումը դարձավ պարտադիր՝ պատժի համապատասխան մասը կրելուց հետո: Այս դեպքում համապատասխան պայմաններ է նշանակում բանտի վարչակազմը: Իսկ «վտանգավոր» հանցագործությունների դեպքում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ որոշումները կայացնում է պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովը: 2010թ. սեպտեմբերի դրությամբ այն բաղկացած էր 255 անդամից, ի թիվս որոնց՝ 100 դատավոր և դատարանների ներկայացուցիչ, 30 հոգեբան, 15 պրոբացիայի աշխատակից և այլ անկախ անդամներ⁶:

Անգլիայում պատժից պայմանական ազատում կիրառվում է, եթե դատապարտյալը կրել է պատժի 1/3-րդը,

բայց ոչ պակաս, քան 12 ամիսը: Ներքին գործերի նախարարի որոշմամբ այս ինստիտուտը կարող է կիրառվել նաև ցմահ ազատազրկման դատապարտվածների նկատմամբ:

ԱՄՆ-ում քննարկվող ինստիտուտն ունի առանձնահատկություններ, քանի որ ԱՄՆ-ում լայն կիրառություն ունեն անորոշ դատավճիռները, այսինքն՝ որոնցում պատժի հստակ ժամկետը նշված չէ: Բնական է, որ նման պարագայում խոսք չի կարող գնալ պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին, այլ այս ինստիտուտն անվանվում է «ազնիվ խոսքի հիման վրա ազատում»: Նման դեպքերում ազատումն իրականացնող հանձնաժողովը որոշում է անձին ազատելու հարցը, իսկ որպես պատժի նվազագույն ժամկետ նշվում է դատավճռով նշված նվազագույն ժամկետը, օրինակ, եթե նշվել է ազատազրկում 5-15 տարի ժամկետով, ապա՝ 5 տարին: Պատժից ազատում կիրառվում է, եթե անձը պետք է, օրինակ, բուժման ենթարկվի կամ արտաքսվի երկրից: Այս ինստիտուտը չի կիրառվում 1-ին աստիճանի ծանր սպանություն կատարած անձանց նկատմամբ: Պատժից ազատելու դեպքում ազատված անձը նվազագույնը 1 տարի պետք է գտնվի պրոբացիոն ծառայության աշխատակիցների հսկողության ներքո:

Իտալիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ նախկինում որոշում էր կայացնում արդարադատության նախարարությունը, իսկ ներկայումս՝ պատիժների կատարումը վերահսկող դատարանը: Այս ինստիտուտը նույնպես կիրառվում է, եթե դատապարտյալը կրել է պատժի կեսը, բայց ոչ պակաս, քան 30 ամիսը և պատժի չկրած մասը չի գերազանցում 5 տարին: Այս ինստիտուտը կիրառվում է, եթե հանցավորը տուժողին հատուցել է պատճառված վնասը, բացառությամբ այն դեպքերի, եթե դատապարտյալն ապացուցի նման փոխհատուցման

Քրեական իրավունք

անհնարինությունը:

Քելզհայում նույնպես նախկինում որոշում էր կայացնում գործադիր իշխանության ներկայացուցիչը՝ արդարադատության նախարարը, այնուհետև՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովը, իսկ 2007թ-ից ի վեր՝ ավելի քան երեք տարի, որոշում է կայացնում պատիժների կատարման դատարանը:

Այս դատարանը պատճառաբանված որոշում է կայացնում դատախազին, բանտի պետին և դատապարտյալին լսելուց հետո: Կարող է մասնակցել նաև դատապարտյալի փաստաբանը: Դատարանը նաև լսում է տուժողներին, երբ նրանք նման ցանկություն են հայտնում, սակայն նրանց կարծիքը կարող է ազդեցություն ունենալ միայն պայմանների նշանակման հարցը որոշելիս: Դատարանի որոշումը կարող է բողոքարկվել: Մինչև 3 տարի ազատազրկման դատապարտված անձանց ազատ է արձակում բանտի պետը: Այս որոշումը բողոքարկման ենթակա չէ, սակայն պետք է մանրամասն պատճառաբանված լինի⁷:

Կարծում ենք, որ համակարգում եղած խնդիրներն առնչվում են ինչպես պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը կարգավորող իրավական նորմերին, սկզբունքներին և շափանիչներին, այնպես էլ որոշում կայացնող մարմինների կազմին և աշխատանքներին:

Կարծում ենք, Հայաստանում քննարկման առարկա ինստիտուտի ընկալումը հիմնականում հանգում է նրան, որ անձը պայմանական վաղաժամկետ ազատվում է պատժից միայն այն բանից հետո, երբ պատիժը կրելու ժամանակահատվածում արդեն «ուղղվել» է⁸: Սակայն պետք է հիշել, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատվելիս դատապարտյալն ազատվում է պայմանականորեն, որի ժամանակ նրա վրա դրվում են որոշակի պարտավորություն-

ներ, և սահմանվում է վերահսկողություն: Եթե անձն ազատվել է պայմանականորեն, նշանակում է պատժի նպատակները դեռ իրականացված չեն, ներառյալ՝ անձի «ուղղումը»: Իսկ եթե համարվեր, որ անձն արդեն ուղղվել է, ապա նրան պետք էր ազատել ոչ թե պայմանականորեն, այլ վերջնական, առանց պայմանների, քանի որ նշանակված պատժի նպատակը կհամարվեր իրականացված, որի պարագայում անարդար և քաղաքականության տեսանկյունից՝ սխալ կլիներ անձին ազատազրկման մեջ պահելը կամ պայմաններով ազատելը:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատումը պետք է պայմանավորել ոչ թե դատապարտյալի ուղղված լինելու կամ չլինելու հանգամանքով, որն, ինչպես արդեն նշվել է, Հայաստանում պարզվում է զուտ սուբյեկտիվ կարծիքի հիման վրա, այլ դատապարտյալի՝ հասարակություն վերադառնալու և օրինապահ կյանքով ապրելու պատրաստվածության աստիճանով, իսկ հասարակությունում օրինապահ կյանքով ապրելու համար անհրաժեշտ հմտությունների զարգացումը ԶԿՀ հիմնական գործառույթներից մեկը պետք է լինի: Եթե պարզվում է, որ դատապարտյալը, կրելով պատժի պարտադիր մասը, դեռ պատրաստ չէ օրինապահ կյանքով ապրելուն, լուրջ կասկածներ կան, որ ազատվելիս կրկին հանցանք կկատարի, պետք է եզրակացնել, որ քրեակատարողական քաղաքականությունն արդյունավետ չի իրականացվել և շտկումների կարիք ունի: Նշենք, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի վերաբերյալ բարեփոխումները ներառվել են ՀՀ իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների միջոցառումների ծրագրի մեջ⁹:

Գտնում ենք՝ քանի որ համակարգի բարեփոխումը չի կարող կանգնեցնել գործող համակարգի գործունեությունը,

առկա է բարեփոխումների իրականացման տարիներին պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի ամենօրյա աշխատանքները բարելավելու կարիք, ինչը նաև կապահովի սահուն անցումը դեպի առավել զարգացած և ժամանակակից համակարգ:

Վերոնշյալից կարելի է եզրակացնել, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման է ենթակա ոչ թե այն դատապարտյալը, որն արդեն «ուղղվել» է, այլ

նա, որի վարքագիծը, կատարված աշխատանքների արդյունքները, ինչպես նաև կրկին հանցանք կատարելու ռիսկի կանխատեսումը ցույց են տալիս, որ պայմանական ազատվելու դեպքում օրինապահ կյանքով ապրելու հավանականության աստիճանն ընդունելի է՝ դատապարտյալի հասարակական վերաինտեգրման և հասարակական անվտանգության ապահովման տեսանկյունից:

1. ՀՀ արդարադատության նախարարի 2005թ. սեպտեմբերի 8-ի թիվ ԲՀ-46-Ն հրամանի 5-րդ կետ:

2. ՀՀ կառավարության 2006թ. օգոստոսի 24-ի թիվ 1304-Ն որոշումը՝ «Դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցերը պատիժը կատարող հիմնարկի կողմից քննարկման կարգը հաստատելու մասին», 12-րդ կետ:

3. ՀՀ նախագահի 2006թ. հուլիսի 31-ի հրամանագիրը «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովների կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանելու մասին», կետ 3:

4. Ի դեպ, տարաբնույթ և տարբեր անվանումներով հանձնաժողովներ գործում են նաև Սեծ Բրիտանիայում, ԱՄՆ-ում, Ալբանիայում, Ավստրալիայում, Նոր Զելանդիայում և այլն, սակայն բոլոր այդ երկրներում հանձնաժողովներին վերապահված է բացառապես եզրակացություն տալու և ոչ

թե որոշում ընդունելու լիազորություն: Ինչպես արդեն նշեցինք, եզրակացություն տալու լիազորություն է վերապահված նաև անկախ փորձագետներին (Գերմանիա):

5. Ֆրանսիայի քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 712-1:

6. <http://www.justice.gov.uk/about/parole-board/parole-board-members/index.htm>.

7. **Додонов В. Н.** Сравнительное уголовное право. Общая часть / под общ. ред. С. П. Шербы. М., Юрлитинформ, 2009, с. 399-448. Уголовное право России. Общая часть: учебник / С.А. Балеев, Б.С. Волков, Л.Л. Кругликов и др.; под ред. Ф.Р. Сундурова, И.А. Тарханова-3-е изд., перераб. и доп. М., Статут, 2009, с. 710-720.

8. Ակնհայտ է, որ նման ընկալմամբ պայմանական վաղաժամկետ ազատումը պայմանավորվում է դատապարտյալի «ուղղման» հանգամանքով:

9. www.justice.am. Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիր:

Արսէն ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական դատավարության ամբիոնի ավագ դասախոս, իրավագիտության թեկնածու, ոստիկանության կապիտան

**ՔՐԵԱԿԱՆ ՀԵՏԱԴԵԴՈՒՄԸ
ԿԱՍԵՅՆԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ¹
ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՆՈՐ ՕՐԵՆՍՊՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ**

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2011 թվականի մարտի 10-ի թիվ 9 արձանագրային որոշմամբ հաստատվել և շրջանառության մեջ է դրվել Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության մոր օրենսգրքի հայեցակարգը² (այսուհետ՝ Հայեցակարգ), որի հիման վրա մշակվել է ապագա օրենսգրքի նախագիծը: Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում³ (այսուհետ՝ Նախագիծ) քրեական հետապնդումը կասեցնելու ինստիտուտի հետ կապված տեղ են գտել մի շարք նոր դրույթներ, որոնք ենթակա են լուսաբանման: Նախագծում քրեական հետապնդումը կասեցնելու ինստիտուտը կազմող նորմերն իրենց արտացոլում են ստացել «Հանրային քրեական հետապնդումը» վերտառությունը կրող 28-րդ գլխում, որտեղ մասնավորապես սահմանված են կասեցման հիմքերին, կարգին և կասեցված քրեական հետապնդումը վերսկսելուն վերաբերող հարցերը:

Նախագծում ամենից առաջ փոխվել է կասեցման ինստիտուտի վերաբերյալ մոտեցումը: Այսպես, եթե գործող քրեական դատավարության օրենսգրքը (այսուհետ՝ քր. դատ. օր.) ելնում է քրեական գործով վարույթի ժամկետային սահմանափակման մոդելից, որի պայմաններում այդ սահմանափակումները դրվում են վարույթի հարուցման (քրեական գործի հարուցման) պահից՝ անկախ կասկածյալի կամ մե-

ղադրյալի ներգրավումից, ապա Հայեցակարգը և Նախագիծը ելնում են վարույթի սահմանափակման այն մոդելից, որ քանի դեռ չի հարուցվել քրեական հետապնդում և վարույթ չի ներգրավվել մեղադրյալը, վարույթի ընթացքում որևէ ժամկետային սահմանափակում դրվել չի կարող: Այս մոդելի պայմաններում վարույթի ժամկետային սահմանափակման իրավաչափ նպատակ է դիտվում մեղադրանքի, որպես միջանկյալ վիճակի, տևողության ողջամտության երաշխավորումը, այլ ոչ թե ինքնին քրեական վարույթի տևողության ողջամտության ապահովումը: Այսպիսով, նոր մոդելով քրեական գործով վարույթի կասեցմանը փոխարինում է քրեական հետապնդման կասեցումը: Նշված մոդելին համապատասխան վերանայվել են նաև քրեական հետապնդման կասեցման հիմքերը, որոնք իրենց արտացոլում են ստացել Նախագծի 200-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, ըստ որի. «Քրեական հետապնդումը կարող է կասեցվել հետևյալ հիմքերից որևէ մեկի առկայության դեպքում՝

- 1) մեղադրյալը թաքնվում է վարույթն իրականացնող մարմնից.
- 2) մեղադրյալի մոտ առկա է ծանր հիվանդություն, որը նրան տևական ժամանակով գրկում է վարույթին մասնակցելու հնարավորությունից.
- 3) մեղադրյալը Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս գտնվելու պատճառով չի կարող մասնակցել քրեական վարույթին.

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն
66

4) մեղադրյալի հետ կնքվել է համագործակցության համաձայնագիր.

5) գործում է անհաղթահարելի ուժ, որը ժամանակավորապես խոչընդոտում է հետագա վարույթի իրականացմանը:

Գժվար չէ նկատել, որ Նախագծում, ի տարբերություն գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի, իր արտացոլումը չի ստացել քրեական հետապնդումը կասեցնելու այնպիսի հիմք, ինչպիսին՝ որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձի հայտնի չլինելն է (31-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ): Հայեցակարգում կասեցման քննարկվող հիմքից հրաժարվելը, ինչպես արդեն նշեցինք, կապվում է քրեական հետապնդման ինստիտուտի հետ: Այսպես, ըստ Հայեցակարգի 3.11-րդ և 3.12-րդ կետերի՝ քրեական հետապնդման հարուցելու հետ է կապվում դատավարական ժամկետների մեծ մասի հոսքը և հաշվարկը (քրեական հետապնդման, քրեական վարույթը կասեցնելու, կալանավորման ժամկետները): Նախաքննության ընթացքում կիրառվող ժամկետների հաշվարկն առավելապես պետք է կապված լինի քրեական հետապնդում հարուցելու հետ: Իսկ 3.14-րդ կետի համաձայն՝ եթե նախաքննության ժամանակ հանցանք կատարած անձը չի հայտնաբերվում, ժամկետը հոսում է մինչև քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետի ավարտը:

Փաստորեն, ըստ էության, Հայեցակարգով առաջարկվում է հրաժարվել կասեցման քննարկվող հիմքից և քննությունը շարունակել այնքան ժամանակ, քանի դեռ չեն լրացել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները:

Քրեական հետապնդումը կասեցնելու քննարկվող հիմքը միանշանակ չի ընդունվում մաս դատավարագիտության մեջ և հանդիսանում է կասեցման ինստիտուտի առավել վիճահարույց հարցերից: Որոշ դատավարագետներ առաջարկում են վերացնել կասեցման քննարկվող հիմքը⁴: Հեղինակների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ անհրաժեշտ է պահպանել կասեցման նշված հիմքը⁵:

Կասեցման այս հիմքի վերացման կողմնակիցներն իրենց մոտեցումը հիմնավորում են քրեական պատասխանատվության անխուսափելիության տեսանկյունից և պնդում, որ նշված հիմքով գործի քննության կասեցումը չի նպաստում հանցագործության բացահայտմանը: Ըստ վերջիններիս՝ որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձի հայտնի չլինելու հիմքի վերացումը հնարավորություն կտա քննիչին, հետաքննության մարմնին ըստ անհրաժեշտության, առանց ընդմիջումների, նպատակամղված իրականացնելու դատավարական և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները, բացահայտելու հանցագործությունը և ի հայտ բերելու հանցանք կատարած անձին ու ենթարկելու նրան քրեական պատասխանատվության:

Կարծում ենք, որ նպատակահարմար չէ տվյալ ժամանակահատվածում վերացնել կասեցման նշված հիմքը, քանի որ քննարկվող հիմքի վերացումը կարող է առաջ բերել քաղաքացիների իրավունքների և օրինական շահերի լուրջ խախտումների: Բանն այն է, որ եթե մինչև անձին բացահայտելը վարույթը չկասեցվի, ապա քննիչը անսահմանափակ հնարավորություն է ունենում կատարելու տարբեր քննչական գործողություններ, այդ թվում՝ այնպիսի դատավարական գործողություններ, որոնք ակնհայտորեն պայմանավորված չեն հանցագործություն կատարող անձի բացահայտմամբ, ինչի արդյունքում չարդարացված կերպով կսահմանափակվի այլ անձանց իրավունքները: Ավելին, գործնականում սուկոդություն և վերահսկողություն իրականացնող մարմինների կողմից չկասեցված գործերով անգործություն դրսևորելու մեղադրանքից խուսափելու և կատարված աշխատանք ցույց տալու նպատակով քննիչը կարող է կատարել չարդարացված քննչական գործողություններ⁶:

Նախագծի 200-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում որպես քրեական հետապնդումը կասեցնելու ինքնուրույն հիմք նախատեսված է միայն մեղադրյալի վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու հան-

Քրեական դատավարութուն

գամանքը⁷: Գործող քր. դատ. օր-ի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում, բացի մեղադրյալի քննությունից թաքնվելու հիմքից, նախատեսված է նաև մեղադրյալի գտնվելու վայրը այլ պատճառներով պարզված չլինելու հանգամանքը: Կասեցման քննարկվող հիմքի վերաբերյալ Նախագծում տեղ գտած մոտեցման հիմնավոր լինել կամ չլինելու հարցին պատասխան տալու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է պարզաբանել «մեղադրյալի քննությունից խուսափել» և «մեղադրյալի գտնվելու վայրի այլ պատճառներով պարզված չլինել» հասկացությունների բովանդակությունը և դրանցից յուրաքանչյուրի հիման վրա քրեական հետապնդումը կասեցնելու դեպքում առաջացած իրավական հետևանքները:

Մեղադրյալի թաքնվելը վարույթն իրականացնող մարմնից: Մասնագիտական գրականության մեջ մեղադրյալի վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու վերաբերյալ տարբեր մոտեցումներ են արտահայտվել: Այսպես, Ա.Մ. Պոպովի կարծիքով. «Մեղադրյալի քննությունից թաքնվելու տակ պետք է հասկանալ հանցագործություն կատարած անձի դիտավորյալ, ակտիվ գործողությունները՝ ուղղված թաքնվելու իրավապահ մարմիններից՝ նպատակ ունենալով խուսափելու քրեական պատասխանատվությունից»⁸:

Է.Ֆ. Չակիրովը գտնում է. «Քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու մասին կարելի է խոսել միայն այն պայմաններում, երբ կասկածյալը կամ մեղադրյալը գիտակցաբար իրականացնում են ակտիվ գործողություններ ուղղված այն բանին, որպեսզի իրենց չգտնեն: Նշված անձինք պետք է հասկանան, որ իրենց որոնում են հանցագործության կատարման համար, իսկ իրենք, նպատակ ունենալով խուսափել քրեական պատասխանատվությունից, ձեռնարկում են միջոցներ, որպեսզի իրենց գտնվելու վայրը չպարզվի: Եթե անձը գտնում է, որ իր մասնակցությունը հանցագործության կատարմանը չի պարզվել և փոխում է իր բնակության վայրը, չի կարելի խոսել այն մասին, որ նա թաքնվում

է քննությունից»⁹:

Այսպիսով, վերոգրյալից հետևում է, որ մեղադրյալի՝ վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու բովանդակությունը կազմում են անձի կողմից կատարվող դիտավորյալ գործողությունները, որոնք ուղղված են քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի տեսադաշտից դուրս գտնվելուն: Այսինքն՝ թաքնվելը ենթադրում է անձի այնպիսի գործողություններ, որոնցով անձը փորձում է չնկատվել վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից, խափանել իրեն հայտնաբերելուն ուղղված գործողությունները:

Մեղադրյալի գտնվելու վայրը այլ պատճառներով պարզված չլինելը: ՀՀ գործող քր. դատ. օր-ը, նախատեսելով մեղադրյալի գտնվելու վայրը այլ պատճառներով պարզված չլինելու հիմքով վարույթը կասեցնելու հնարավորություն, չի բացահայտում «այլ պատճառ» եզրույթի բովանդակությունը: Մ.Գ. Ռեշնյակի կարծիքով՝ «այլ պատճառ» ասելով՝ պետք է հասկանալ այն օբյեկտիվ հանգամանքները, որոնք խոչընդոտում են ստանալ տեղեկություններ մեղադրյալի գտնվելու վայրի վերաբերյալ¹⁰:

Ըստ Է.Ֆ. Չակիրովայի. «Քրեական գործով վարույթը կասկածյալի կամ մեղադրյալի գտնվելու վայրը այլ պատճառներով պարզված չլինելու հիմքով կասեցվում է ոչ միայն այն դեպքում, երբ նախաքննության և հետաքննության մարմինները չունեն տեղեկություններ հանցագործություն կատարած անձի գտնվելու վայրի վերաբերյալ, այլ նաև այն դեպքում, երբ ինքը՝ հետախուզվողը, չի գիտակցում իրեն քրեական պատասխանատվության ենթարկելու իրական հնարավորության մասին»¹¹:

Վերոգրյալի հիման վրա կարելի է հետևություն անել այն մասին, որ ի տարբերություն մեղադրյալի քննությունից թաքնվելու հիմքի, այս դեպքում մեղադրյալը դիտավորյալ գործողություններ չի իրականացնում քննությունից խուսափելու նպատակ: Օրինակ՝ անձը, կատարելով հանցագործություն, հաստատապես հանձնված

լինելով, որ իր հանցավոր գործունեության մասին վարույթն իրականացնող մարմիններին հայտնի չի լինի, առանց քննությունից խուսափելու նպատակի փոխում է իր բնակության վայրը, մեկնում է երկարատև գործուղման և այլն:

Վերը նշված երկու հիմքերի հստակ տարանջատումն ունի ոչ միայն տեսական, այլ նաև գործնական կարևոր նշանակություն, քանի որ դրանցից յուրաքանչյուրի հիման վրա քրեական վարույթի կասեցումը կարող է առաջացնել **քրեախրավական և քրեադատավարական տարբեր հետևանքներ**: Այսպես, երբ քրեական վարույթը կասեցվում է այն պատճառաբանությամբ, որ մեղադրյալը թաքնվում է քննությունից, սպա այս դեպքում քրեական վարույթի կասեցման հետ միաժամանակ կասեցվում է և քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետը (ՀՀ քր. օր-ի 75-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Իսկ գործով վարույթը մեղադրյալի գտնվելու վայրն այլ պատճառաբանությամբ պարզված չլինելու հիմքով կասեցնելու դեպքում միաժամանակ չի կասեցվում քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետը, քանի որ մեղադրյալի գտնվելու վայրի պարզված չլինելը չի կարող մեկնաբանվել, որ մեղադրյալը թաքնվում է քննությունից, և հետևաբար չի կարող հիմք հանդիսանալ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետը կասեցնելու համար:

Մեղադրյալի՝ քննությունից թաքնվելը ունի նաև կարևոր քրեադատավարական նշանակություն: Այն փաստը, որ մեղադրյալը թաքնվում է քննությունից կարող է հիմք հանդիսանալ նրա նկատմամբ ավելի խիստ խափանման միջոց կիրառելու համար, իսկ գրավի ձևով խափանման միջոց կիրառված լինելու դեպքում՝ այն կարող է վերածվել պետության եկամտի (քր. դատ. օր-ի 143-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

Քանի որ Նախագծում մեղադրյալի գտնվելու վայրի այլ պատճառներով պարզված չլինելու հանգամանքը նախատեսված չէ որպես քրեական հետապնդումը

մը կասեցնելու ինքնուրույն հիմք, ուստի հարց է առաջանում՝ ո՞ր հիմքով պետք է կասեցվի քրեական հետապնդումը, եթե քննության ընթացքում ինչ-ինչ պատճառներով հնարավոր չի լինում պարզել մեղադրյալի գտնվելու վայրը: Ըստ Նախագծի որդեգրած մոտեցման՝ այս դեպքում քրեական հետապնդումը ևս պետք է կասեցվի մեղադրյալի՝ վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու հիմքով, ինչը, մեր կարծիքով, ճիշտ համարել չի կարելի, քանի որ, ինչպես արդեն նշեցինք, այդ երկու հիմքերով քրեական հետապնդման կասեցումն առաջ է բերում տարբեր իրավական հետևանքներ: Ուստի, գտնում ենք, որ այս տեսանկյունից գործող քր. դատ. օր-ի որդեգրած մոտեցումն ավելի ընդունելի է, քան Նախագծինք:

Եվ վերջապես, Նախագծի 201-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է. «Քրեական հետապնդումը կասեցնելու մասին միջնորդությունը այն հիմնավորող նյութերի հետ միասին քննիչն անհապաղ ուղարկում է հսկող դատախազին: Հսկող դատախազը միջնորդությունը ստանալու պահից ոչ ուշ, քան յոթ օրվա ընթացքում որոշում է կայացնում քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու մասին կամ որոշմամբ մերժում է միջնորդությունը: Այդ որոշումներն անհապաղ ուղարկվում են քննիչին»: Ավելի վաղ ՀՀ արդարադատության նախարարության ինտերնետային կայքէջում տեղադրված Նախագծի 200-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված էր, որ քրեական հետապնդումը կասեցնելու մասին որոշումը հաստատելու համար քննիչն այն հիմնավորող նյութերի հետ միասին անհապաղ ուղարկում է հսկող դատախազին: Հսկող դատախազը որոշումը ստանալու պահից ոչ ուշ, քան 24 ժամվա ընթացքում հաստատում է այն կամ հիմնավորող որոշմամբ մերժում է հաստատումը: Այդ որոշումներն անհապաղ ուղարկվում են քննիչին:

Փաստորեն, քննարկվող հիմնախնդրի վերաբերյալ Նախագծի սկզբնական և ներկայիս մոտեցումներն էապես տարբերվում են միմյանցից: Առաջին դեպքում քրեական հետապնդումը կասեցնելու մասին որոշում

Քրեական դատավարություն

կայացնում էր քննիչը, որը ենթակա էր հաստատման հսկող դատախազի կողմից, իսկ երկրորդ մոտեցման պայմաններում այդպիսի որոշում կայացնում է հսկող դատախազը՝ քննիչի կողմից ներկայացված քրեական հետապնդումը կասեցնելու անհրաժեշտությունը հիմնավորող նյութերի հիման վրա:

Դատախազի կողմից քրեական հետապնդումը կասեցնելու քննիչի որոշման հաստատման վերաբերյալ մոտեցումների կարելի է հանդիպել նաև մասնագիտական գրականության մեջ: Այսպես, Ա.Ս. Շահինյանը նշում է, որ գործով վարույթի կասեցման (վերսկսման) նկատմամբ դատախազական հսկողությունն ուժեղացնելու նպատակով անհրաժեշտ է սահմանել, որ այն թույլատրվի կասեցնել միայն դատախազի համաձայնությամբ¹²: Ն.Ա. Պատովի կարծիքով՝ քրեադատավարական օրենսգրքում անհրաժեշտ է նախատեսել նորմ, ըստ որի, որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձի հայտնի չլինելու հիմքով գործով վարույթը թույլատրել կասեցնել միայն դատախազի թույլտվությամբ¹³:

Ի հակադրություն ներկայացված մոտեցումների՝ Ն.Վ. Մոզինը և Ֆ.Ն. Ֆատկուլլինը¹⁴, Վ.Ե. Գուշևը¹⁵, Վ.Գ. Լոմովսկին¹⁶, Ա.Մ.Պոպովը¹⁷ գտնում են, որ կասեցման օրինակաբանությունն ստուգելու համար բավական է միայն դատախազին ուղարկել կասեցման որոշման պատճենը:

Ներկայիս խմբագրությամբ Նախագծի 201-րդ հոդվածի 2-րդ մասում տեղ գտած նշված դրույթն անհրաժեշտ է քննարկել քրեական հետապնդման հարուցման, քննության գործառույթի և քննիչի դատավարական ինքնուրույնության համատեքստում:

Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգի 3.3-րդ կետում նշվում է, որ քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է: Դատախազը պետության քրեական քաղաքականություն իրականացնող և դրա համար պատասխանատու պաշտո-

նատար անձ է, որին պատկանում է քրեական գործերով քրեական հետապնդման տնօրինման իրավասությունը, այսինքն՝ քրեական հետապնդում հարուցելու, ինչպես նաև դրանից ձեռնպահ մնալու բացառիկ լիազորությունները: Հայեցակարգում տեղ գտած նշված դրույթի վերլուծությունից հետևում է, որ քրեական հետապնդման տնօրինումը ենթադրում է **քրեական հետապնդում հարուցելու կամ դրանից ձեռնպահ մնալու լիազորություններ**: Գժվար չէ նկատել, որ ըստ Հայեցակարգի տրամաբանության, քրեական հետապնդման տնօրինման՝ որպես դատախազի բացառիկ լիազորություն, բովանդակության մեջ ներառված չէ դրա կասեցումը: Բացի այդ, Հայեցակարգում հռչակված է, որ մինչդատական վարույթում քննիչի միակ գործառույթը քննության իրականացումն է, նախաքննություն կատարելը: Այս գործառույթի իրականացման շրջանակներում քրեական վարույթի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության համար քննիչը լիազորված է ինքնուրույն ուղղություն տալ քննությանը, ընդունել անհրաժեշտ որոշումներ և իրականացնել համապատասխան քննչական և այլ դատավարական գործողություններ: Զննիչը պատասխանատու է նախաքննության ընթացքի, իր ընդունած որոշումների և իրականացրած գործողությունների համար (կետ 4.2-րդ): Վերոգրյալից հետևում է, որ նախաքննության ընթացքում քրեական հետապնդման կասեցումը քննություն իրականացնող սուբյեկտին բնորոշ լիազորություն է:

Նախագծի 201-րդ հոդվածի 2-րդ մասում տեղ գտած դրույթն անհրաժեշտ է դիտարկել նաև քննիչի դատավարական ինքնուրույնության տեսանկյունից: Կասեցումը, ինչպես հայտնի է, նախաքննության ավարտման ձև չէ, այլ ժամանակավոր ընդմիջում՝ պայմանավորված որոշակի օբյեկտիվ հանգամանքներով: Հետևաբար նպատակահարմար է քրեական հետապնդման կասեցման մասին որոշում կայացնի քննիչը, ինչպես դա նախատեսված է գործող քր. դատ. օր-ում: Զննիչի կողմից քրեական հե-

տապնդույնը կասեցնելու մասին որոշումը հսկողություն իրականացնող դատախազին ուղարկելը, կարծում ենք, լիարժեք բավական է դրա օրինականությունն ստուգելու համար:

Այսպիսով՝ ընդհանրացնելով կատարված ուսումնասիրության արդյունքները՝

պետք է նշել, որ մեր կողմից ներկայացվող առաջարկությունները միտված են դատավարական քննարկվող ինստիտուտն ավելի կատարյալ դարձնելուն և այն հնարավոր հիմնախնդիրների վերացմանը, որոնք կարող են ծագել այդ ինստիտուտի գործնական կիրառության ընթացքում:

1. Թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում դատավարական այս ինստիտուտին տրված է «քրեական հետապնդումը կասեցնել» անվանումը, սակայն կարծում ենք, որ ճիշտ կլինի որպեսզի դրան տրվի «քրեական հետապնդումը կասեցնելու ժամկետները» անվանումը, քանի որ տվյալ պարագայում խոսքը գնում է ոչ թե քրեական հետապնդումը կասեցնելու, այլ քրեական հետապնդման ժամկետները կասեցնելու մասին:

2. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգ (հաստատվել է ՀՀ կառավարության 2011թ. մարտի 10-ի թիվ 9 արձանագրային որոշմամբ), Երևան, 2011թ., էջ 55:

3. Նախագիծը տեղադրված է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության ինտերնետային կայքում www.morj.am:

4. *Строгович М.С.* Курс советского уголовного процесса. М., 1958, с. 336, *Черкасова Е.К.* Правовое регулирование приостановления и возобновления предварительного расследования. Дис. ... канд. юрид. наук, Омск, 2004, с. 68-77. *Кенжаев Х.Ж.* Актуальные проблемы приостановления предварительного следствия. Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1995, с. 43-44. *Клюкова М.Е.* Приостановление дела в советском уголовном процессе. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, Казань, 1990, с. 17-18. *Коврижных В.Н.* Деятельность органов прокуратуры по делам о нераскрытых убийствах. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, Харьков, 1969, с. 11-12, *Васильев Л.М.* К вопросу о регламентации уголовно-процессуальных отношений по приостановленным уголовным делам // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 21. М., 1974, с. 100-101 и др.

5. *Герасимов И.Ф.* Деятельность следователя по приостановленным делам о нераскрытых преступлениях // Методика и психология расследования преступлений: Межвуз. сб. науч. тр. — Вып. 52. Свердловск, 1977, с. 157. *Аксенов Р.Г., Кулеева И.Ю.* Совершенствование правового регулирования приостановления предварительного следствия в случае, когда лицо, подлежащее привлечению в качестве обвиняемого не установлено, как одно из условий оптимизации расследования нераскрытых преступлений прошлых лет // "Черные дыры" в Российском законодательстве, 2007, №6, с. 360-363.

6. *Բիշարյան Գ., Ղանրարյան Ա.* ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային առանձին դրույթների և քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի ընդհանուր մասի տեսագործական վերլուծություն. - Եր.: Վարդձրատ, 2012, էջ 65:

7. Չնայած Նախագծում մեղադրյալի գտնվելու վայրն այլ պատճառներով պարզված չլինելու հիմքն իր անբազումը չի ստացել, սակայն պետք է նշել, որ

Հայեցակարգում, ըստ էության, այդ հիմքից հրաժարվելու մասին ոչ մի նշում չկա: Գեո ավելին, Հայեցակարգի 3.14 կետում սահմանված է, որ եթե անձը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, սակայն բաքնվում է քննությունից կամ նրա գտնվելու վայրը հայտնի չէ, քրեական հետապնդման ժամկետը կարող է կասեցվել մինչև անձին հայտնաբերելը:

8. *Попов А.М.* Проблемы совершенствования оснований и условий приостановления предварительного следствия: Дисс. канд. юрид. наук. Саратов, 2004, с. 73.

9. *Закирова Э.Ф.* Приостановление предварительного следствия в случае, когда подозреваемый или обвиняемый скрылся от следствия либо место его нахождения не установлено по иным причинам: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Ижевск, 2004, с. 19.

10. *Решняк М.Г.* Деятельность следователя и органа дознания по розыску и установлению местопребывания обвиняемого. Дисс. канд. юрид. наук. М., 1998, с. 42.

11. *Закирова Э.Ф.* Приостановление предварительного следствия в случае, когда подозреваемый или обвиняемый скрылся от следствия либо место его нахождения не установлено по иным причинам: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Ижевск, 2004, с. 19-20.

12. *Шагинян А.С.* Приостановление предварительного следствия. Автореферат дисс. канд. юрид. наук. Томск, 2001, с. 9.

13. *Патов Н.А.* Процессуальные и организационные основы производства по уголовным делам, приостановленным в связи с неустановлением лица, подлежащего привлечению в качестве обвиняемого. Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1997, с. 21-22.

14. *Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н.* Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М., Юрид. лит., 1965, с. 282.

15. *Гущев В.Е.* Процессуальные вопросы приостановления производства по уголовному делу на предварительном следствии и суде: Автореф. канд. юрид. наук. М., 1971, с. 17.

16. *Ломовский В.Д.* Приостановление производства по уголовному делу в советском уголовном процессе: Автореф. канд. юрид. наук. Л., 1971, с. 19.

17. *Попов А.М.* Проблемы совершенствования оснований и условий приостановления предварительного следствия: Дисс. Канд. юрид. наук. Саратов, 2004, с. 188.

Անժեյիկա ԱՅՎԱԶՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, իրավունքի
և սոցիոլոգիայի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՂԱՏԱՂԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ԱՌԻՏՈՎՐԵՍԻՎ ՎԱՐՔԻ ԳՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Վերջին մի քանի տարվա ընթացքում հասարակության մեջ ագրեսիվ վարքի դրսևորումների նվազեցումը ձեռք է բերում առավել մեծ արդիականացում, քանի որ վերջիններիս ահագնացող չափերը կարող են վնասել ամենաարժեքավոր բարիքը՝ մարդկային կյանքը, նրա առողջությունն ու մարմնական անձեռնմխելիությունը:

Եվ եթե հաշվի առնենք պետության և նրա առանձին կառույցների հոգատարությունը համահասարակական արժեքների, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ, ապա քրեակատարողական ոլորտի աշխատակիցների առաջ կանգնում են որակապես նոր խնդիրներ, որոնք ուղղված են սոցիալական մեկուսացման պայմաններում գտնվող անձանց սահմանադրական այնպիսի հիմնարար իրավունքների ապահովմանը, ինչպիսիք են կյանքի իրավունքը, առողջության պահպանումը, պաշտպանվածությունը ցանկացած անօրինական ոտնձգություններից:

Ինչպես նշում է Յ.Մ.Բարանովը [1], ազատագրված պայմաններն արդեն հանդիսանում են էքստրեմալ՝ պայմանավորված մի շարք գործոններով, ինչպիսիք են կյանքի միապաղաղությունը, քնի և արթունության ռիթմերի խախտումները, տարածական և տեղեկատվական սահմանափակումները, միայնակությունը, խմբային մեկուսացումը, ինչպես նաև սեփական կյանքի և մարմնական անձեռնմխելիության նկատմամբ վտանգի մշտական սպասումը:

Մեր կարծիքով քրեակատարողական հիմնարկներում անձանց կողմից իրականացվող աուտոագրեսիայի պատճառ կա-

րող են հանդիսանալ կոնֆլիկտները ադմինիստրացիայի աշխատակիցների հետ, կոնֆլիկտները այլ դատապարտյալների հետ (ֆիզիկական, հոգեբանական բռնություն, հոմոսեքսուալ կապերի մեջ մտնելու հարկադրանք և այլն), այլ դատապարտյալների մոտ հեղինակություն ձեռք բերելու ձգտումը, անհամաձայնությունը դատավճռի հետ կամ, ընդհակառակը, արվածի համար գոջումը և այլն:

Շատ հեղինակներ այս գործոններով են մեկնաբանում այն փաստը, որ «ներկայումս ազատագրված վայրերում ինքնասպանությունների հաճախությունը ավելի բարձր է, քան ընդհանուր համախմբում» [2, էջ 167-174]: Քրեակատարողական հիմնարկներում որպես սուիցիդալ ռիսկի գործոն նշվում են նաև առանձնակի ծանր հանցագործություններ իրականացնելուց հետո երկարատև ազատագրվումը [3, էջ 1077-1080], ազատագրված պայմաններում հոգեկան խանգարումների զերտաբաժվածությունը [4, էջ 256-261], ինչպես նաև թմրանյութերի և ալկոհոլի չարաշահումը [5, էջ 218-221]:

Գիտական գրականության քննական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գոյություն ունեն մի շարք եզրույթներ՝ «աուտոագրեսիվ վարք», «աուտոդեստրուկտիվ վարք», «սուիցիդալ վարք», որոնք հաճախ կիրառվում են որպես հոմանիշներ, սակայն, իրականում իմաստային տարբեր նշանակություն ունեն:

Իհարկե, ձևական-սկզբունքային տեսակետից «աուտոագրեսիվ» (ագրեսիա բառի արմատը aggređi-ն է, որն առաջացել է adgradi բառից, «gradus» նշանակում է քայլ, «ad» վրա, այստեղից էլ՝ աուտոագ-

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՂԱՏԱՂԱՐՏ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒԹՅՈՒՆ

Իրավաբանական հոգեբանություն

րեսիա – քայլ ինքն իր վրա) երևույթի ստուգաբանությունն ինքնին հասկանալի է, բայց հոգեբանության տեսակետից առավել կարևոր է դրա բնութագրիչների առանձնացումը՝ բովանդակության որոշումը, ինչպես նաև ծավալի շրջանակումը:

Անձնային ագրեսիայի ուսումնասիրման շրջանակներում գոյություն ունի երկու հիմնական ուղղություն:

Առաջինը աուտագրեսիան դիտարկում է որպես մարդու գիտակցված բռնություն՝ ուղղված սեփական անձին (Յ.Մ.Անտոնյան, Ի.Բ.Բոյկո) [6, 7, 8, էջ 42-51, 9, էջ 27-31]: Այս տեսանկյունից աուտագրեսիան բնորոշվում է որպես տարաբնույթ սուիցիդալ արարքների դրսևորում և որպես գիտակցված ինքնավնասում:

Երկրորդ ուղղությունը (Է.Դյուրկիեյն, Կ.Լորենց, Կ. Մենինգեր, Ջ. Ֆրեյդ) [10, 11] աուտագրեսիան դիտարկում է որպես գիտակցված և չգիտակցված ինյուլսների դրսևորում, որոնք արտահայտվում են սուիցիդալ փորձերով, ինքնավնասումներով և տարաբնույթ գործողություններով՝ ուղղված սեփական առողջությանը վնաս հասցնելուն (թմրամոլություն, ալկոհոլամոլություն, նյարդային անորեքսիա՝ սննդի ընդունման կայուն և գիտակցված սահմանափակում, որը հանգեցնում է ծանր սոմատոէնդոկրին խանգարումների և այլն):

Իսկ Ա.Գ. Ամբրոսովան, Ե.Գ. Տրայնիան, Ն.Ա. Ռատինովան որպես աուտագրեսիվ վարք դիտարկում են այն գործողությունները, որոնք ուղղված են սեփական սոմատիկ կամ հոգեկան առողջությանը որոշակի վնաս հասցնելուն, այսինքն՝ վարք, որի դեպքում ագրեսիայի օբյեկտը և սուբյեկտը համընկնում են [12]:

Աուտագրեսիվ վարքի իմաստավորման այսպիսի տեսական տարածայնությունը պայմանավորում է նաև դատապարտյալների աուտոդեստրուկտիվ դրսևորումների ուսումնասիրության, վերլուծության և մեկնաբանման մոտեցումների բազմազանություն:

Այսպես, Յ.Մ. Անտոնյանը, Ի.Բ. Բոյկոն, Ն.Ա. Կաչնովան, Ա.Վ. Չոսմինենկոն ըստ

ուղղվածության առանձնացնում են աուտագրեսիվ վարքի երկու հիմնական, փոխկապակցված կատեգորիաներ՝ սուիցիդալ վարք (ինքնասպանություն, ինքնասպանության փորձ) և աուտոդեստրուկտիվ (ինքնաքայքայիչ) վարք (ինքնավնասումներ, ինքնախոշտանգումներ):

Սուիցիդալ վարքը ներառում է առավել վտանգավոր վարքային ակտերի ամբողջություն, որը հանգեցնում է տվյալ ակտն իրականացրած անձի մահվան և բացասաբար է անդրադառնում նաև ՔԿ հիմնարկի հոգեբանական մթնոլորտի վրա, կարող է սպակազմակերպել հիմնարկի գործունեության նորմալ ընթացքը, ինչպես նաև անբարենպաստ հոգեբանական ներգործություն թողնել իրենց պատիժը կրող մյուս դատապարտյալների վրա:

Մի շարք հեղինակներ առանձնացնում են սուիցիդալ վարքի արտաքին և ներքին ձևերը: Համապատասխանաբար՝ սուիցիդալ վարքի ներքին ձևերն են պասիվ սուիցիդալ մտքերը, սուիցիդալ մտայնությունները և սուիցիդալ որոշումը, իսկ արտաքին ձևերը՝ սուիցիդալ փորձերն ու ավարտված սուիցիդը [13]:

Աուտոդեստրուկտիվ (ոչ սուիցիդալ) վարքը բնորոշվում է որպես կանխամտածված գործողությունների ամբողջություն, որը հանգեցնում է անձի ֆիզիկական կամ հոգեբանական քայքայման, որը, սակայն, չի կրում սեփական կյանքին վերջ տալու գիտակցված նպատակադրում: Աուտոդեստրուկտիվ վարքը կարող է լինել ուղղակի և անուղղակի:

Որպես անուղղակի աուտոդեստրուկտիվ վարքի գիտակցված տեսակ կարող են հանդիսանալ ծխելը, ալկոհոլի և թմրանյութերի օգտագործումը, էքստրեմալ սպորտաձևերով զբաղվելը, իսկ որպես անուղղակի ագրեսիայի չգիտակցված տարատեսակ՝ հոգեհամառիկ հիվանդություններ ձեռք բերելը:

Վ.Ա.Ռուժենկովը, Գ.Ա.Լորովը և Ա.Վ.Բոևան առանձնացրել են ուղղակի աուտոդեստրուկտիվ վարքի յոթ հիմնական տիպ [14].

Իրավաբանական Հոգեբանություն

Աղյուսակ

Աուտոդեատրուկտիվ վարքի դասակարգումը՝ ըստ նպատակի

Աուտոդեատրուկտիվ վարքի տեսակները	Հոգեբանական էությունը
Ռեկաքսացիոն	Հուզական լարվածության թուլացում
Մանիպուլյատիվ	Շրջապատող միջավայրի նկատմամբ մանիպուլյացիաներ իրականացնելու նպատակով ինքնավնասումների դրսևորում (սեփական նպատակներին հասնելու համար)
Ինֆանտիլ-ցուցադրական	Սեփական սերը կամ ինքնահաստատումը ապացուցելու նպատակով
Կանչ	Ինքնավնասում սեփական անձի նկատմամբ ուշադրություն գրավելու նպատակով
Ինֆանտիլ-մմանակող	Նմանակելով առավել մեծերին՝ կատարել են ինքնավնասումներ՝ սեփական «կամքի ուժը» ցուցաբերելու նպատակով
Ինֆանտիլ-մագոխիստական	Հաճույք են ստանում սեփական ինքնավնասումներից
Սիմուլյատիվ	Կենսագործունեության պայմանները բարելավելու նպատակով

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

Ինչպես երևում է ներկայացված աղյուսակից, աուտոդեատրուկտիվ վարքի ռեկաքսացիոն տարատեսակի նպատակն է հոգեհուզական լարվածության թուլացումը և տրամադրության բարելավումը: Դատապարտյալները որևէ կոնֆլիկտային իրադրությունից հետո նախաբազկային շրջանում մակերեսային կտրվածքներ էին արել, այրել էին իրենց մաշկը ծխախոտով, որպեսզի հանգստանային և հանդիման չհանգեցնեին հիստերիայի: Նրանցից գրեթե բոլորը նշում էին ցավի զգայության թթացում:

Աուտոդեատրուկտիվ վարքի մյուս տեսակը մանիպուլյատիվ տիպն է, երբ սեփական ինքնավնասումը ցուցադրելով՝ մարդ նպատակ է հետապնդում մանիպուլյացիայի ենթարկել շրջապատողներին (առավել հաճախ իրականացնում են դեռահասները ծնողների վեճերը կամ ամուսնալուծությունը կանխելու նպատակով):

Ինֆանտիլ ցուցադրական տիպի աուտոագրեսիայի հիմնական նպատակը սեփական սիրտ կամ կամքի ուժի ապացույցն է: Նման անձինք իրենց նախաբազկի շրջանում կտրվածքներ են հասցրել սիրտ օբյեկտի ներկայությամբ, որպեսզի ապացուցեն սեփական զգացմունքի անկեղծությունն ու ճշմարտացիությունը կամ խմբի ներկայությամբ՝ ապացուցելու ցավադիմացկունության իրենց կարողությունը: Այս բոլոր դեպքերը սովորաբար տեղի են ունենում ակոհոլային հարբածության վիճակում:

Օգնության կանչի նպատակը, հարազատ և մտերիմ մարդկանց ուշադրությունը սեփական այրողեմների վրա գրավելն է:

Ինֆանտիլ-մմանակող աուտոդեատրուկտիվ վարք է դիտվում, երբ ինքնավնասումները կատարվում են որոշակի խաղի կանոններից ելնելով. «պարտվողը» պետք է ինքնախոշտանգումներ իրականացնի:

Ինֆանտիլ-մագոխիստական աուտոդեատրուկտիվ վարքի հիմնական նպատակը ինքնավնասումներից (կտրվածքներ, այրվածքներ սեփական մաշկի վրա) հաճույք ստանալն է:

Սիմուլյատիվ աուտոդեատրուկտիվ վարքի դեպքում ազատագրվածները կուլ են տալիս գրպաներ, սուր առարկաներ, պտուտակներ, ոսկորներ, շնչում են թունավոր նյութեր՝ փորձելով բարելավել իրենց կեցության պայմանները:

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՋԵՆԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Տեսական գրականության, ինչպես նաև մեր փորձարարական աշխատանքների արդյունքների հիման վրա կարելի է անել հետևյալ եզրակացությունները.

1. դատապարտյալների մոտ աուտոագրեսիվ վարքի ձևավորման և իրականացման մոտիվացիան սոցիալ-հոգեբանական և հոգեֆիզիոլոգիական պատճառների հետևանք է, պատճառներ, որոնք ակտիվանում են կոնկրետ կենսական իրադրությունում.

2. աուտոագրեսիվ վարքի մոտիվացիան և դինամիկան սոցիալ-հոգեբանական են, որոնք բերում են սոցիալական ակտիվության ոչ ադապտիվ ձևերի.

3. դատապարտյալների աուտոագրեսիվ վարքը հիմնականում կամային ակտ է, որում սովորաբար առկա են նպատակադրումը, պլանավորումը և իրականացումը.

4. ազատագրված վայրերում աուտոագրեսիվ վարքակիրների մեջ գերակշռում է ռելաքսացիոն տիպի վարքը, երբ դատապարտյալն իրեն վնասում է՝ լարվածությունը և հոգեկան դիսկոմֆորտը թուլացնելու նպատակներից ելնելով:

Որպես ամփոփում ամիրաժեշտ է նշել, որ ազատագրվածն հետևանքով առաջացած հոգեբանական սթրեսը, անբարենպաստ կենսասոցիալական միջավայրը հանդիսանում են հզոր ստիգիդալ գործոններ: Այդ իսկ պատճառով դատապարտյալների շրջանում ինքնասպանությունների կանխարգելման գործընթա-

ցին ակտիվորեն պետք է մասնակցեն քրեակատարողական հիմնարկի բոլոր ծառայությունների աշխատակիցները՝ սոցիալ-հոգեբանական, անվտանգության ծառայության, բուժապասարկման, հատուկ բաժնի և այլ աշխատակիցները: Դատապարտյալների միջև ծագած կոնֆլիկտներն անհրաժեշտ է օպերատիվ կերպով բացահայտել և ձեռնարկել կանխարգելիչ միջոցառումներ, իսկ վերոնշյալ անձանց նկատմամբ կիրառվող կարգապահական ներգործության միջոցները պետք է լինեն կատարված արարքի չափին համապատասխան:

Իհարկե, հորվածը չի հավակնում քննարկվող թեմայի սպառիչ լուսաբանմանը: Այստեղ դիտարկվել են միայն հիմնական, մեր կարծիքով, տեսական և պրակտիկ հետաքրքրություն ներկայացնող դրույթները: Հորվածի նպատակն է ցույց տալ, որ չնայած սոցիալական մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալների աուտոագրեսիվ վարքի պատճառների տարբերական դժվարություններին՝ յուրաքանչյուր աուտոագրեսիվ վարք ունի բացառապես իր գերիշխող պատճառը և իր յուրաքանչյուր մարդուն հատուկ՝ դրա իրականացմանը նպաստող պայմանները: Այդ պատճառով նպատակահարմար ենք գտնում սոցիալական մեկուսացման պայմաններում ի հայտ եկող աուտոագրեսիվ վարքի դրսևորման ինչպես ստիգիդալ, այնպես էլ ոչ ստիգիդալ ձևերը դիտարկել փոխկապակցվածության մեջ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. *Баранов Ю. В.* Стадии ресоциализации осужденных в свете новых социолого-антропологических воззрений и социальной философии. СПб., Юрид. Центр. Пресс, 2006, с. 275.
 2. *Joukamaa M.* Prison suicide in Finland, 1969-1992 / *Forensic Science International*, 1197, p. 167-174.
 3. A quarter century of suicide in a major urban jail: implications for community psychiatry / C. DuRand, G. J. Burtka, E. J. Federman et al. // *American Journal of Psychiatry*, 1995, p. 1077-1080.
 4. Marcus P. & Alcabes P. Characteristics of suicides by inmates in an urban jail // *Hospital and Community Psychiatry*. — 1993. — p. 256-261.
 5. *Backett S. A.* Suicide in Scottish Prisons // *British Journal of Psychiatry*. 1987, p. 218-221.
 6. *Антоян Ю. М., Бородин С. В.* Преступное поведение и психические аномалии / под ред. В. Н. Кудрявцева. М., Спарк, 1998, с. 215.
 7. *Антоян Ю. М.* Насилие. Человек. Общество. М., ВНИИ МВД России, 2001, с. 282.
 8. *Бойко И. Б.* Психологические методики ис-

следований агрессивности преступников // *Насильственные преступления: природа, расследование, предупреждение: сб. науч. тр. М., ВНИИ МВД России, 1994, с. 42-51.*
 9. *Бойко И. Б.* Проявления агрессивности несовершеннолетних осужденных женского пола // *Вопросы психологии*, 1993, №4, с. 27-31.
 10. *Лоренц К., Агрессия. М.* Директ-Медия, 2008. — 485 с.
 11. *Фрейд З.* Психология бессознательного. - М.: Директ-Медия, 2008. — 551 с.
 12. *Амбрумова А. Г., Тихоненко В. А.* Диагностика суицидального поведения: Методические рекомендации. М., 1980, с. 42.
 13. *Губенкова Е. В.* Юридическо-психологические аспекты аутоагрессивного поведения осужденных в исправительных учреждениях России // *Вестник АГТУ*. 2011. - ? 1 (51). — с. 64-68
 14. *Руженков В. А., Лобов Г. А., Боева А. В.* К вопросу об уточнении содержания понятия “аутоагрессивное поведение” / [http:// www.vsmas.ru/](http://www.vsmas.ru/).

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՈՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վահրամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ,
իրավագիտության թեկնածու

**ԿՈՐՊՈՐԱՅԻԱՅԻ ՄԱՍՆԱԿՅԻ (ԲԱԺՆԵՏԻՐՈՋ)
ԲԱՅԱՐՉԱԿ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ**

Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսդրությունը կորպորացիայի մասնակցի (բաժնետիրոջ) կորպորատիվ իրավունքների հասկացությունը չի բանաձևում, իսկ տեսական գրականության մեջ կորպորատիվ իրավունքների բնորոշման հարցում միասնական մոտեցումը բացակայում է: Օրինակ՝ Ն.Ս. Գլուսի կարծիքով, սուբյեկտիվ առումով կորպորատիվ իրավունքները իրենցից ներկայացնում են կորպորացիայի բաժնետիրոջ կամ մասնակցի մոտ բաժնետոմսի, բաժնեմասի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման արդյունքում ծագող իրավունքների ամբողջություն, որոնք ամրագրված են օրենքով և այլ իրավական ակտերով: Վ. Ա. Վասիլևան նշում է, որ սուբյեկտիվ իմաստով կորպորատիվ իրավունքն իր կապիտալը և ուժերը համախմբած անձի իրավունքն է լինելու կորպորացիայի (իրավաբանական անձի) մասնակից: Վ.Մ. Կրավչուկը կորպորատիվ իրավունքը բնութագրում է որպես կոնկրետ իրավաբանական անձի մասնակցի իրավական հնարավորությունների ամբողջությունը, որի բովանդակությունը պայմանավորված է այդ իրավաբանական անձի կազմակերպարարական ձևով¹, Ս.Գ. Մոզիսյանին գտնում է, որ բաժնետիրոջ իրավունքներ ասելով՝ կարելի է հասկանալ պետության կողմից պահպանվող բաժնետիրոջ հնարավորությունը, օրենքով, այլ իրավական ակտերով և բաժնետիրական ընկերության հիմնադիր փաստաթղթերով ամրագրված սահմաններում և կարգով, կատարել որոշակի գործողություններ կամ ձեռնպահ մնալ

որոշակի գործողությունների կատարումից² և այլն:

Կան երկրներ, որոնց օրենսդրությամբ փորձ է կատարվել տալ կորպորատիվ իրավունքների բնորոշումը, օրինակ՝ Ուկրաինայի Հանրապետության Տնտեսական օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին կետը կորպորատիվ իրավունքները բնութագրում է որպես այն անձանց իրավունքները, որոնց բաժնեմասի չափը որոշվում է տնտեսական ընկերության կանոնադրական կապիտալում (գույքում) նրանց ունեցած մասնակցությամբ, որն իր մեջ ներառում է այդ անձի՝ տնտեսական ընկերության կառավարմանը մասնակցելու, տվյալ կազմակերպության շահույթից որոշակի մաս (դիվիդենդներ) և ընկերության լուծարման դեպքում մնացած գույքից, օրենքով սահմանված կարգով, որոշակի մաս ստանալու, ինչպես նաև օրենքով և կանոնադրային փաստաթղթերով նախատեսված այլ իրավագործությունները³: Կորպորատիվ իրավունքներ ունենալը Ուկրաինայի Հանրապետության օրենսդրությամբ ձեռնարկատիրական գործունեություն չի համարվում (Ուկրաինայի Հանրապետության Տնտեսական օրենսգրքի 167-րդ հոդված, կետ 1)⁴: «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» Ուկրաինայի Հանրապետության օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետի 8-րդ ենթակետի համաձայն՝ կորպորատիվ իրավունքներն ընկերության բաժնետոմսերի սեփականատիրոջ՝ բաժնետիրոջ, գույքային և ոչ գույքային իրավունքների համախմբն է, որոնք բխում են բաժնետոմսի նկատմամբ նրա ունեցած սեփականության

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կորպորատիվ իրավունք

իրավունքից և ընդգրկում են բաժնետիրական ընկերության կառավարմանը մասնակցելու, շահույթից և ընկերության լուծարման դեպքում դրա ակտիվներից մաս ստանալու, ինչպես նաև կանոնադրային փաստաթղթերով կամ օրենքներով նախատեսված այլ իրավունքներ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ կորպորացիայի մասնակցի (բաժնետիրոջ) կորպորատիվ իրավունքներն այն իրավագործությունների ամբողջությունն են, որոնք օրենքով, այլ իրավական ակտերով և կորպորացիայի կանոնադրությամբ պատկանում են կորպորացիայի մասնակցին՝ որպես կորպորատիվ սուբյեկտիվ իրավունքի կրող: Կարծում ենք, որ այս բնորոշումն առավել ամբողջական է և կիրառելի ինչպես բաժնետիրական, այնպես էլ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների պարագայում:

Կորպորացիայի մասնակցի (բաժնետիրոջ) մոտ կորպորատիվ իրավունքները ծագում են կորպորացիայի մասնակցների (բաժնետերերի) գրանցամատյանում (ռեեստրում) գրանցելու պահից⁵: Որպես ընկերության մասնակցից (բաժնետեր) կարող են հանդես գալ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք, Հայաստանի Հանրապետությունն ու համայնքները: Սակայն օրենքով նախատեսված դեպքերում ընկերությունում որոշ անձանց մասնակցությունը կարող է արգելվել կամ սահմանափակվել⁶:

Դառնալով բաժնետոմսի կամ բաժնեմասի սեփականատեր՝ մասնակցը (բաժնետերը) պայմանագիր չի կնքում ընկերության հետ, այլ դառնում է կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակցից, որոնք ունեն բարդ և համալիր բնույթ⁷: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կորպորատիվ հարաբերությունները կրում են ինչպես գույքային, այնպես էլ կազմակերպակառավարչական բնույթ, դրանց շրջանակներում ընկերության պարտավորությունները չեն սահմանափակվում կոնկրետ պայման-

ներում բաժնետիրոջը (մասնակցին) գումար վճարելով, այլ ընդգրկում են նաև այլ գործողություններ, որոնք անհրաժեշտ են բաժնետերերի իրավունքներն ապահովելու համար:

Տնտեսական ընկերությունում կատարված կապիտալ ներդրումները, դրանց պահպանությունը, բազմապատկումը և դրանցից շահույթի ստացումը հանդիսանում է բաժնետիրոջ (մասնակցի) հիմնական շահը, ինչի պաշտպանության համար էլ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված են բազում իրավունքներ:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքն ընկերության մասնակցի իրավունքների դասակարգում չի տալիս, այլ բավարարվում է այդ իրավունքների ոչ սպառնիչ ցանկը սահմանելով («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդված), իսկ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը բավարարվում է բաժնետիրոջ իրավունքները հասարակ և արտոնյալ բաժնետոմսի սեփականատիրոջ իրավունքներ բաժանելով («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք 37-րդ, 38-րդ հոդվածներ):

Տեսական գրականության մեջ, 19-րդ դարից սկսած, փորձեր են արվում տալ բաժնետիրոջ կամ մասնակցի կորպորատիվ իրավունքների դասակարգումները: Այսպես, Ի. Տ. Տարասովը բաժնետիրոջ իրավունքները բաժանում է երկու խմբի՝ հիմնականի և հատուկի: Հիմնական իրավունքների շարքը նա դասում է ընկերության լուծարման դեպքում մնացած գույքից մաս ստանալու, շահույթ ստանալու, ընկերության կառավարմանը մասնակցելու, ընկերության գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու, ընկերության մարմինների որոշումները բողոքարկելու, հայց և առարկություններ ներկայացնելու իրավունքները: Իսկ հատուկ իրավունքների

Կորպորատիվ իրավունք

շարքին դասում էր մնացած բոլոր իրավունքները⁸:

Գ. Ֆ. Շերշենևիչը բաժնետերերի իրավունքները բաժանում է երկու խմբի՝ գույքային իրավունքների և ընկերության գործերի վարմանը անմիջականորեն մասնակցելու իրավունքի: Երկրորդ խմբում նա ներառում էր կառավարման մարմիններում ընտրվելու, ընդհանուր ժողովին մասնակցելու, օրենքների և այլ իրավական ակտերի խախտմամբ ընդունված որոշումների բողոքարկման իրավունքները⁹:

Ի.Ս. Շիտկինան առաջարկում է ընկերության մասնակցի (բաժնետիրոջ) իրավունքները բաժանել 3 խմբի. իրավունքներ, որոնք կապված են ընկերության գործերի կառավարմանը մասնակցելու հետ, իրավունքներ, որոնք կապված են ընկերության կառավարման մարմինների գործունեության և ընկերության ֆինանսատնտեսական գործերի նկատմամբ հսկողություն կրականացնելու հետ, իրավունքներ, որոնք կապված են ընկերության շահույթի կամ ընկերության լուծարման դեպքում մնացած գույքի բաշխման հետ¹⁰:

Սեր կողմից առաջարկվել է բաժնետիրոջ իրավունքները բաժանել 4 խմբի՝ բաժնետիրոջ բացարձակ, բաժնետիրոջը պատկանող բաժնետոմսի տեսակով պայմանավորված, բաժնետիրոջ՝ բաժնետիրական ընկերության տեսակով պայմանավորված իրավունքների և բաժնետիրոջ իրավունքների, որոնց ծագումն ու իրականացումը պայմանավորված են որոշակի հանգամանքների ի հայտ գալով:

Ընդհանրացնելով վերոգրյալը, ցանկանալով տալ կորպորատիվ իրավունքների առավել ընդգրկուն դասակարգում՝ առաջարկում ենք կորպորացիայի մասնակիցների իրավունքները բաժանել.

- կորպորացիայի մասնակցի բացարձակ իրավունքներ¹¹,

- կորպորացիայի մասնակցի՝ կորպոր-

րացիայի տեսակով պայմանավորված իրավունքներ,

- կորպորացիայի մասնակցի իրավունքներ, որոնց ծագումն ու իրականացումը պայմանավորված են որոշակի հանգամանքների ի հայտ գալով:

Բացարձակ իրավունքները կորպորացիայի մասնակցին (բաժնետիրոջը) պատկանում են այն հանգամանքի ուժով, որ նա կորպորացիայի հանդեպ գտնվում է կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մեջ, և այդ իրավունքների առկայությունը պայմանավորված չէ ոչ կորպորացիայի տեսակի առանձնահատկություններով, ոչ մասնակցին (բաժնետիրոջը) պատկանող բաժնետոմսի (բաժնեմասի) դասով և ոչ էլ քանակությամբ:

Կորպորացիայի մասնակցի (բաժնետիրոջ) բացարձակ իրավունքների թվին են դասվում.

- կորպորացիայի կառավարմանը մասնակցելու,

- կորպորացիայի գործունեության մասին տեղեկատվություն ստանալու,

- շահույթի բաշխմանը մասնակցություն ունենալու,

- կորպորացիայի լուծարման դեպքում ընկերության գույքից որոշակի բաժին ստանալու իրավունքները:

Սի շարք բաժնետիրական ընկերություններում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին մասնակցելու բաժնետիրոջ իրավունքը պայմանավորվում էր բաժնետիրոջը պատկանող բաժնետոմսի տեսակով և դասով, որն անթույլատրելի է և ուղղակիորեն հակասում է բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին մասնակցելու բաժնետիրոջ իրավունքին: Որպեսզի առավել հստակ ընդգծենք մյուս մտեցման անթույլատրելիությունը՝ անհրաժեշտ է ընդհանուր ժողովին մասնակցելու բաժնետիրոջ իրավունքը սահմանազատել ընդհանուր ժողովում քվեարկելու իրավունքից: Ընդհանուր ժողովում քվեարկելու բաժնետիրոջ իրա-

վունքին դեռ կանոնադաշտնանք, իսկ մինչ այդ փորձենք առավել մանրամասն քննարկել բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին բաժնետիրոջ մասնակցելու իրավունքը:

Ժողովին մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմվում է խորհրդի կողմից սահմանված տարվա, ամսվա, ամսաթվի դրությամբ ընկերության ռեստորի տվյալների հիման վրա: Ժողովին մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմելու տարին, ամիսը, ամսաթիվը չի կարող սահմանվել ավելի վաղ, քան ժողով գումարելու ամսին որոշման ընդունումը, և ոչ ուշ, քան մինչև ժողովի գումարումը 60 օր առաջ: Եթե ժողովը գումարվում է հեռակա քվեարկությամբ, ապա դրան մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմելու տարին, ամիսը, ամսաթիվը սահմանվում է ժողովի գումարման ամսաթվից առնվազն 35 օր առաջ:

Ժողովին մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը պետք է տվյալներ պարունակի յուրաքանչյուր բաժնետիրոջ անվան (անվանման), գտնվելու (բնակության) վայրի և նրան պատկանող բաժնետոմսերի, ըստ դասերի և տեսակների մասին (Օրենքի 70-րդ հոդվածի, կետ 4): Այստեղից հետևում է, որ բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին բաժնետիրոջ մասնակցելու իրավունքը բաժնետոմսերի քանակի, տեսակի և դասի հետ որևէ կապ չունի: Ավելին, Օրենքի 76-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին մասը սահմանում է, որ ընկերության բաժնետերը ժողովին մասնակցելու իր իրավունքը կարող է իրականացնել ինչպես անձամբ, այնպես էլ լիազորված ներկայացուցչի միջոցով:

Բացի դրանից, Օրենքը սահմանելով ընկերության կառավարման մարմինների իրավասությունները, որևէ նորմ չի պարունակում այն մասին, որն այդ մարմիններին իրավասություն կտար սահմանափակել ժողովին մասնակցելու բաժնե-

տիրոջ իրավունքը: Այսպիսով, Օրենքը հատկ սահմանում է բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին բաժնետիրոջ մասնակցելու իրավունքը՝ այն չպայմանավորելով ոչ բաժնետիրոջ ունեցած բաժնետոմսերի քանակով, ոչ էլ բաժնետոմսերի դատով կամ տեսակով: Երրորդ՝ ինչպես անձամբ, այնպես էլ ներկայացուցչի միջոցով ընդհանուր ժողովին մասնակցելու իրավունք («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» 76-րդ հոդվածի 1-ին մաս, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին») չէ օրենքի 40-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Չ՛ է վճռաբեկ դատարանը 26.01.2007թ. թիվ 3-12 (ՏԳ) քաղաքացիական գործով կայացված որոշմամբ արձանագրել է, որ ընկերության մասնակիցներն իրավունք ունեն ներկա գտնվել ընդհանուր ժողովին, մասնակցել օրակարգի հարցերի քննարկմանը և քվեարկել որոշումներ ընդունելիս: Ընկերության յուրաքանչյուր մասնակից ընդհանուր ժողովում ունի ընկերության կանոնադրական կապիտալում իր բաժնեմասին համապատասխան ձայների քանակ: Ընկերության հիմնադրման մասին պայմանագրով կամ կանոնադրությամբ կամ ընկերության մարմինների կողմից մասնակիցների այս իրավունքները սահմանափակող դրույթներն անվավեր են, այսինքն՝ այդ իրավունքը բացարձակ է, և որևէ հանգամանք չի կարող այն սահմանափակելու հիմք հանդիսանալ: Իսկ այդ բացարձակ իրավունքի իրականացման հնարավորությունը օրենսդիրը պայմանավորել է ընդհանուր ժողովի աշխատանքներին ընկերության մասնակցի մասնակցությամբ¹²:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ բաժնետիրական ընկերությունների պարագայում այս ընդհանուր կանոնից կամ մեկ բացառություն. մասնավորապես, եթե ընկերության բաժնետոմսերը փոխանցվել են ժողովին մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմելու տարվանից, ամսից, ամսաթվից հետո, բայց մինչև ժողովի գումարման

Կորպորատիվ իրավունք

տարին, ամիսը, ամսաթիվը, ապա նշված ցուցակում ընդգրկված բաժնետերը պարտավոր է իր բաժնետոմսերը ձեռք բերած անձանց տրամադրել քվեարկելու լիազորագիր կամ ժողովում քվեարկել բաժնետոմսերի նոր սեփականատիրոջ ցուցումների համաձայն: Նշված կարգը գործում է նաև բաժնետոմսերի յուրաքանչյուր հաջորդ փոխանցման ժամանակ:

Կորպորացիայի մասնակցի հաջորդ բացարձակ իրավունքը կորպորացիայի գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքն է¹³ («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 37-րդ հոդված, կետ 1, ենթակետ «ե»), («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի, 1-ին մասի, «բ» ենթակետ):

Ինչպես գիտենք, «տեղեկատվություն» եզրույթն ունի լայն իմաստ: «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի¹⁴ 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ տեղեկատվությունն անձի, առարկայի, փաստի, հանգամանքի, իրադարձության, եղելության, երևույթի վերաբերյալ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ստացված և ձևավորված տվյալներ են՝ անկախ դրանց տնօրինման ձևից կամ նյութական կրիչից (տեքստային, էլեկտրոնային փաստաթղթեր, ձայնագրություններ, տեսագրություններ, լուսաձայավեկներ, գծագրեր, սխեմաներ, նոտաներ, քարտեզներ): Բացի այդ, տեղեկատվությունը հանդիսանում է քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտ (ՀՀ քաղ. օր. 132-րդ հոդված) և տեղեկատվություն ստանալու անձի սահմանադրական իրավունքը ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության¹⁵ 27-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի խոսքի ազատության իրավունք, ներառյալ՝ տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու, տարածելու ազատություն, տեղեկատվության ցանկացած միջոցով՝

անկախ պետական սահմաններից:

Սակայն կորպորատիվ օրենսդրությամբ կորպորացիայի մասնակցին վերապահված իրավագործությամբ մասնակիցը կարող է ստանալ այնպիսի տեղեկատվություն, որը, որպես կանոն, հասանելի չէ երրորդ անձանց և անհրաժեշտ է նրա կորպորատիվ իրավունքների լիարժեք իրականացման համար:

Ընկերության գործունեության մասին տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը բաժնետոմսի սեփականատիրոջ կարևորագույն իրավունքներից է: Ընկերությունը պարտավոր է իր բաժնետերերին հնարավորություն ընձեռել ծանոթանալու հետևյալ փաստաթղթերին. ընկերության պետական գրանցման վկայականին, կանոնադրությանը, կանոնադրությունում կատարված լրացումներին և փոփոխություններին, նոր խմբագրությամբ կանոնադրությանը, ընկերության հիմնադրման մասին որոշմանը և պայմանագրին, ընկերության հաշվեկշռում արտացոլված գույքի նկատմամբ ընկերության գույքային իրավունքները հավաստող փաստաթղթերին, ժողովի և կառավարման այլ մարմինների հաստատած՝ ընկերության ներքին փաստաթղթերին, ընկերության առանձնացված ստորաբաժանումների և հիմնարկների կանոնադրություններին, ընկերության տարեկան հաշվետվություններին, ընկերության բաժնետոմսերի թողարկման ազդագրերին, հաշվապահական հաշվառման փաստաթղթերին (հաշվապահական հաշվեկշիռ, շահույթի և վնասների հաշիվներ, հաշվեքննչական (աուդիտորական) եզրակացություններ և այլն), պետական կառավարման մարմիններին ներկայացվող ֆինանսական և վիճակագրական հաշվետվություններին, ժողովների, խորհրդի, վերստուգող հանձնաժողովի նիստերի արձանագրություններին, հաշվիչ հանձնաժողովի արձանագրություններին և քվեաթերթիկներին, ընկերության վերստուգող հանձնաժողովի, ընկերության հաշվեքննությունն

(աուդիտն) իրականացնող անձի, պետական և տեղական ինքնակառավարման ֆինանսական վերահսկողությունն իրականացնող մարմինների եզրակացություններին, ընկերության փոխկապված անձանց (նրանց պատկանող բաժնետոմսերի քանակի մասին նշումով), ինչպես նաև նշանակալից և խոշոր բաժնետերերի¹⁶ ցուցակին, ընկերության կնքած պայմանագրերին, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով, «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքով, այլ օրենքներով և իրավական ակտերով, ընկերության կանոնադրությամբ, ներքին փաստաթղթերով, ժողովի, խորհրդի և ընկերության կառավարման այլ մարմինների որոշումներով նախատեսված այլ փաստաթղթերին:

Բաժնետիրոջ պահանջով ընկերությունը պարտավոր է նրան տրամադրել վերը նշված փաստաթղթերի պատճենները, ընդ որում, պատճենները տրամադրելու համար վճարի չափը չի կարող դրանց պատրաստման և փոստային առաքման ծախսերից ավելին լինել:

Բաժնետերն իրավունք ունի անվճար ստանալու վերջին տարեկան հաշվետվության և վերստուգող հանձնաժողովի եզրակացության պատճենները:

Բաժնետերն իրավունք չունի ծանոթանալու այնպիսի փաստաթղթերի, որոնք պարունակում են գաղտնի տեղեկություններ, ինչպես նաև կոլեգիալ գործադիր մարմնի նիստերի արձանագրություններին, միանձնյա գործադիր մարմնի հրամաններին և հրահանգներին:

Կոլեգիալ գործադիր մարմնի նիստերի արձանագրությունները և միանձնյա գործադիր մարմնի հրամանները և հրահանգները, ինչպես նաև այլ գաղտնի փաստաթղթերը տրամադրվում են միայն խորհրդի անդամներին և վերստուգող հանձնաժողովին՝ վերջիններս պահանջով:

Այսպիսով, օրենքով սահմանված են բաժնետիրոջ՝ այնպիսի փաստաթղթերի ծանոթանալու իրավունքը, որոնցում պա-

րունակվող տեղեկատվությունը բաժնետիրոջը հնարավորություն կտա տեղեկություն ստանալ ընկերության գործունեության, ֆինանսական վիճակի մասին և դրանց հիման վրա կայացնել անհրաժեշտ որոշումներ:

Շահույթի բաշխմանը մասնակցություն ունենալու կորպորացիայի մասնակցի (բաժնետիրոջ) իրավունքը հանդիսանում է մասնակցի առանցքային իրավունքներից մեկը¹⁷: Որպես կանոն, կորպորացիայում ներդրում կատարելով, անձը նպատակ է հետապնդում դրա գործունեության արդյունքում առաջացած շահույթից ստանալ որոշակի մասնաբաժին:

Շահույթի բաշխմանը մասնակցություն ունենալու իրավունքը բաժնետերն իրականացնում է իրեն պատկանող բաժնետոմսերին համապատասխան շահութաբաժին ստանալու միջոցով¹⁸: Իսկ բաժնեմասի սեփականատերերի միջև՝ ըստ ընկերության կանոնադրական կապիտալում նրանց բաժնեմասերի չափերի:

Հարկ ենք համարում նշել, որ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի տալիս «շահույթ» եզրույթի հասկացությունը, իսկ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքն օգտագործում է զուտ շահույթ և կուտակված շահույթ հասկացությունները: Սովորաբար շահութաբաժին են անվանում զուտ շահույթի (այսինքն՝ շահույթ, որը մնացել է բոլոր տեսակի հարկերը և պարտադիր վճարումները կատարելուց հետո) այն մասը, որը բաժնետերերի միջև ենթակա է բաշխման բաժնետիրական ընկերությունում նրանց ունեցած մասնակցության բաժիններին համապատասխան և հաշվարկվում է մեկ բաժնետոմսի դիմաց¹⁹: Բացի այդ, բաժնետիրական ընկերությունների պարագայում թույլատրվում է շահույթի մեջ ներառել նաև նախորդ տարիներին գոյացած, սակայն չվճարված շահույթը («Բաժնետիրական ընկերու-

Կորպորատիվ իրավունք

թյունների մասին» ՀՀ օրենքը 49-րդ հոդված, կետ 2):

Դիվիդենտ ստանալու կորպորացիայի մասնակցի սուբյեկտիվ իրավունքը առաջանում է կորպորացիայի համապատասխան մարմնի կողմից շահույթը կորպորացիայի մասնակիցների միջև բաշխելու մասին որոշում կայացնելուց հետո, քանի որ վճարման ենթակա է միայն հայտարարված շահույթը:

Դիվիդենտ վճարելու մասին ընդհանուր ժողովի կամ տնօրենների խորհրդի որոշումը հանդիսանում է այն միակ իրավաբանական փաստը, որի հետ կապված է դիվիդենտ ստանալու կորպորացիայի մասնակցի իրավունքը և կորպորացիայի՝ որոշմամբ սահմանված ժամկետներում և կարգով վճարում կատարելու պարտականությունը:

Վ.Վ. Լապտևը գտնում է, որ նախքան կորպորացիայի կողմից համապատասխան որոշում կայացնելը, բաժնետերը (մասնակիցը) շահութաբաժին ստանալու սուբյեկտիվ իրավունք չունի, ինչն էլ նրան թույլ է տալիս խոսելու այս իրավունքի պայմանական լինելու մասին²⁰: Իսկապես, մինչև համապատասխան որոշման կայացումը կորպորացիայի մասնակիցը շահութաբաժին ստանալու իրավունք չունի. իրավունք, որը կարելի է կլինի իրագործել ռեգուլյատիվ իրավահարաբերությունների շրջանակներում, իրավունք, որը կարելի է կլինի պաշտպանել դատական կարգով, իսկ կորպորացիան էլ չի կրում շահութաբաժին վճարելու պարտականություն: Սակայն, բաժնետիրական ընկերություններում շահութաբաժնի չափը, կախված բաժնետոմսի տեսակից ու դասից, կարող է տարբերվել: Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ բաժնետիրական ընկերության արտոնյալ բաժնետոմսերի դեպքում, որոնց դիմաց վճարման ենթակա շահութաբաժնի չափը կանխորոշված է ընկերության կանոնադրությամբ, որևէ որոշման ընդունում չի պահանջվում: Ենթադրվում է, որ նման բաժնետոմսերի դեպքում ընկերությունը

պարտավոր է դրանց սեփականատերերին վճարել շահութաբաժին: Այն ընկերությունը, որը կիրառարվի նման բաժնետոմսերով վճարել տարեկան շահութաբաժիններ, կհամարվի իրավախախտ, իսկ բաժնետիրոջ մոտ կառաջանա չհայտարարված դիվիդենտ բռնագանձելու պահանջ ներկայացնելու իրավունք, բացառությամբ եթե շահույթը վճարվել է մասնակի կամ որոշում է կայացվել ընդհանրապես շահութաբաժին վճարելու մասին²¹: Մինչև «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՌԴ օրենքի ընդունումը, ՌԴ-ում գործում է Ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության կողմից 1992թ. հունվարի 10-ին հաստատված Կանոնակարգը բաժնետոմսերի դիմաց շահութաբաժինների և օբլիգացիաների դիմաց տոկոսների վճարման կարգի մասին, որով նույնպես սահմանված էր, որ հասարակ բաժնետոմսերով շահութաբաժնի վճարումը չի համարվում ընկերության պարտականություն, իսկ շահույթի առկայության դեպքում, որը բավարար է արտոնյալ բաժնետոմսերով ֆիքսված շահութաբաժին վճարելու համար, ընկերությունն իրավունք չունի հրաժարվել այն բաժնետոմսերի սեփականատերերին վճարելուց: ՀՀ կառավարության 2001 թվականի դեկտեմբերի 5-ի N 1194 որոշմամբ պետության սեփականություն հանդիսացող բաժնեմաս ունեցող ընկերություններում պետական բաժնեմասից ստացվող շահութաբաժինների վճարման գործընթացը կանոնակարգելու նպատակով կառավարությունը սահմանել է այն դեպքը, երբ տարեկան շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշման կայացումն ընդհանուր ժողովի կողմից պարտադիր է, օրինակ՝ 50 տոկոսից ավելի պետության սեփականություն հանդիսացող բաժնեմաս ունեցող ընկերություններում բաժնետերերի ընդհանուր ժողովների քվեարկությանն ու հաստատմանն է դրվում պետության մասնակցության դիմաց ստացված գուտ շահույթի 20 տոկոսը որպես տարեկան շահութաբա-

Կորպորատիվ իրավունք

ժին Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջե վճարելու հարցը:

Կարծում ենք, որ ՀՀ-ում գործող իրավակարգավորման պայմաններում շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշում չկայացնելու դեպքում բաժնետերը գրկված է դատական կարգով ընկերությունից շահութաբաժիններ պահանջելու իրավունքից: Ավելին, արտոնյալ բաժնետոմսերի սեփականատիրոջը օրենքը հնարավորություն է տալիս նման դեպքերում հասարակ բաժնետոմսերի սեփականատերերի հետ հավասար հիմունքներով մասնակցել ընկերության կառավարմանը, իսկ եթե երեք հաջորդ տարիների ընթացքում արտոնյալ բաժնետոմսերին հասանելիք չառաքարբաժինները չեն վճարվում, բաժնետերը կարող է ընկերությունը դատական կարգով լուծարելու պահանջով դիմել դատարան («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը 38-րդ հոդված, կետ 7): Այս խնդրի հետ կապված ՀՀ վճարելի դատարանը թիվ 3-789 (ՏԴ) գործով կայացված որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը. սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության բաշխման ենթակա շահույթի չափը որոշելը ընկերության բարձրագույն կառավարման մարմնի՝ ընդհանուր ժողովի բացառիկ լիազորությունն է²²: Իսկ տվյալ գործով՝ առաջին ատյանի դատարանը բավարարել էր հայցվորի պահանջը, որոշել բաշխման ենթակա շահույթի չափը (ըստ էության ժողովի փոխարեն որոշում էր կայացրել շահութաբաժիններ վճարելու մասին) և ընկերությանը պարտադրել վճարել այն, այնինչ նշված հարցերի վերաբերյալ որոշում կայացնելու իրավունքը ընկերության ընդհանուր ժողովի բացառիկ լիազորությունն է: Նշված գործով, ՀՀ վճարելի դատարանը, ըստ էության, պատասխանել է նաև այն հարցին, թե ընկերության մասնակցի մոտ երբ է ծագում շահութաբաժին ստանալու իրավունքը, այն պայմանավորելով լիազոր մարմնի կողմից համապատասխան

որոշում կայացնելու հանգամանքով:

Կան երկրներ, որոնց օրենսդրությունն այս հարցում ցուցաբերել է այլ մոտեցում, օրինակ՝ Անգլիայում և ԱՄՆ-ում բաժնետերն իրավունք ունի դատական կարգով պահանջել վճարել իրեն հասանելիք շահութաբաժինը նույնիսկ այն դեպքում, եթե ընկերությունը շահութաբաժիններ չի հայտարարել, սակայն կորպորացիայի գործունեությունից շահույթ է գոյացել: Նշված կատեգորիայի գործերով հայցվորները պետք է ապացուցեն, որ կորպորացիայում շահութաբաժիններ վճարելու համար անհրաժեշտ ֆոնդը առկա է, այդ ֆոնդերի օգտագործման արդյունավետությունը, շահութաբաժիններ հայտարարելիս տնօրենների կամ հսկիչ փաթեթի սեփականատիրոջ կողմից իրավունքի չարաշահում թույլ տալը²³:

Կարծում ենք, որ նման խնդիրների պատճառ է հանդիսանում շահութաբաժինների վճարման հարցում ՀՀ օրենսդրության անկատար լինելը: Մասնավորապես, չի կարելի ընկերության կառավարման մարմիններին հնարավորություն տալ, օրինակ, 10 տարի անընդմեջ շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշում չկայացնել և գոյացած շահույթն ուղղել այս կամ այն ծրագրի իրականացման, քանի որ նման իրավիճակում կարող է ոտնահարվել փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքները: Պատկերացնենք մի իրավիճակ, երբ խոշոր բաժնետերը միաժամանակ հանդիսանում է ընկերության գործադիր տնօրեն, խորհրդի նախագահ և շահագրգռված չէ շահույթի բաշխման մասին որոշման կայացմանը, առանց այդ որոշման ստանում է պարզավճարներ, գնում է իրեն սպասարկող թանկարժեք ավտոմեքենա, ծառայողական բնակարան և այլն, իսկ փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերը, գործող օրենսդրության պայմաններում, գրկված են նրա այդ գործողությունները վիճարկելու հնարավորությունից:

Կորպորատիվ իրավունք

Առաջարկում ենք, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» և «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքներում կատարել համապատասխան փոփոխություններ և շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշման չկայացման ժամկետը սահմանափակել երկու տարով: Դրանից հետո, ընկերության զարգացմամբ շահագրգռված բաժնետերերը կարող են ստանալ իրենց դիվիդենդները, թողարկել լրացուցիչ բաժնետոմսեր և կրկին իրենց ներդրումը կատարել ընկերության զարգացման գործում: Կարծում ենք, որ այս եղանակով հնարավոր կլինի հավասարակշռել ինչպես կորպորացիայի, այնպես էլ փոքրամասնություն կազմող և խոշոր բաժնետերերի շահերը:

Բաժնետիրական ընկերությունն իրավունք ունի որոշում ընդունել (հայտարարել) տեղաբաշխված բաժնետոմսերի դիմաց եռամսյակային, կիսամյակային կամ տարեկան շահութաբաժինների վճարման մասին («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 49-րդ հոդված, կետ 1, մաս 1): Իսկ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը կարող է շահույթի բաշխման մասին որոշում ընդունել բացառապես տարեկան մեկ անգամ («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդված, կետ 1):

Ընկերությունը պարտավոր է վճարել բաժնետոմսերի յուրաքանչյուր տեսակի (դասի) համար հայտարարված շահութաբաժինները: Որպես կանոն, շահութաբաժինները վճարվում են դրամով, սակայն կանոնադրությամբ սահմանված դեպքերում շահութաբաժինները կարող են վճարվել նաև այլ գույքով, այդ թվում՝ ընկերության բաժնետոմսերով: Եթե ընկերության կանոնադրությամբ նախատեսվում է շահութաբաժիններն այլ գույքով վճարելու հնարավորություն, ապա անհրաժեշտ է կանոնադրությամբ հստակ սահմանել բաժնետերերին շահու-

թաբաժիններն այլ գույքով վճարելու դեպքերը և կարգը: Կարծում ենք, որ բաժնետիրոջը շահութաբաժնի փոխարեն վճարվող այլ գույք ասելով պետք է հասկանալ շրջանառությունից չհանված և սահմանափակ շրջանառություն չունեցող ցանկացած գույք: Կարծում ենք, որ այլ գույքով վճարումներ կատարելու իրավունքի տրամադրումը կարող է բազմաթիվ չարաշահումների տեղիք տալ, օրինակ, այդ եղանակով ընկերության սեփականությունը հանդիսացող գույքը կարող է դառնալ բաժնետիրոջ կամ բաժնետերերի սեփականությունը, կամ գույքով դիվիդենտ վճարելու մասին որոշումը կայացնելիս կարող է որոշվել բաժնետերերի մի խմբին դիվիդենտ վճարել գույքի մի տեսակով, մյուս խմբին՝ մեկ այլ տեսակով, օրինակ՝ պատրաստի արտադրանքը հանձնել խոշոր բաժնետիրոջը, իսկ կիսաֆաբրիկատները՝ փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերին:

Նման իրավիճակները բացառելու նպատակով առաջարկում ենք գույքով շահութաբաժին վճարելու հնարավորությունը բացառել:

Շահութաբաժինները վճարվում են ընկերության գուտ շահույթից կամ կուտակված շահույթից: Իսկ որոշակի դասի արտոնյալ բաժնետոմսերի դիմաց շահութաբաժինները կարող են վճարվել ընկերության՝ հատուկ այդ նպատակով ստեղծված հիմնադրամների հաշվից:

Ըստ բաժնետոմսերի տեսակների և դասերի՝ միջանկյալ (եռամսյակային և կիսամյակային) շահութաբաժինների վճարման, շահութաբաժնի չափի և դրա վճարման ձևի մասին որոշումն ընդունում է խորհուրդը, իսկ տարեկան շահութաբաժինների վճարման, շահութաբաժնի չափի և դրա վճարման ձևի մասին որոշումն ընդունում է բաժնետերերի ընդհանուր ժողովը՝ խորհրդի առաջարկությամբ: Միջանկյալ շահութաբաժնի չափը չի կարող գերազանցել նախորդ ֆինանսական տարվա արդյունքներով բաշխված շահութաբաժնի 50 տոկոսը:

Իսկ տարեկան շահութաբաժինների չափը չի կարող լինել ավելին խորհրդի առաջարկածից և պակաս՝ արդեն վճարված միջանկյալ շահութաբաժինների չափից: Եթե ժողովի որոշմամբ տարեկան շահութաբաժինների չափը՝ ըստ բաժնետոմսերի առանձին տեսակների և դասերի, սահմանվում է արդեն վճարված միջանկյալ շահութաբաժինների չափին հավասար, ապա այդ տեսակների և դասերի բաժնետոմսերի դիմաց տարեկան շահութաբաժիններ չեն վճարվում: Իսկ եթե ժողովի որոշմամբ տարեկան շահութաբաժինների չափը ըստ բաժնետոմսերի առանձին տեսակների և դասերի, սահմանվում է արդեն վճարված միջանկյալ շահութաբաժինների չափերից ավելի, ապա այդ տեսակների և դասերի բաժնետոմսերի դիմաց տարեկան շահութաբաժիններ վճարվում են սահմանված տարեկան շահութաբաժնի և տվյալ տարում արդեն վճարված միջանկյալ շահութաբաժինների գումարի տարբերությամբ:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» օրենքը չի պատասխանում այն հարցին, թե ինչպես պետք է վարվել այն դեպքում, երբ տարեկան արդյունքներն ամփոփելիս պարզվում է, որ եռամսյակային շահութաբաժինները վճարելուց հետո ֆինանսական տարվա արդյունքներով, ընկերությունը շահույթ չունի կամ աշխատել է վնասով: Գործող իրավակարգավորման պայմաններում շահութաբաժինները ստացած բաժնետերերի որևէ պահանջներ կայացվել չի կարող, բացառությամբ այն դեպքի, երբ կպարզվի, որ որոշումը կայացվել է տվյալ բաժնետիրոջ պարտադիր կատարման ենթակա ցուցումները կատարելու արդյունքում և ընկերությունը հայտնվել է սնանկության եզրին: Նման իրավիճակում ոտնահարվում են կորպորացիայի պարտատերերի, ինչու չէ՞ նաև կորպորացիայի շահերը:

Վերը նշված իրավիճակների առաջացման հնարավորությունը բացառելու նպատակով, առաջարկում ենք, միջանկյալ շա-

հութաբաժիններ վճարելու մասին որոշման կայացման խորհրդի իրավասությունը սահմանափակել և բաժնետիրական ընկերությանը հնարավորություն ընձեռել շահութաբաժինների վճարման մասին որոշում կայացնել միայն ֆինանսական տարվա արդյունքները ամփոփելուց հետո:

Տարեկան շահութաբաժինների վճարման ժամկետը սահմանվում է կանոնադրությամբ կամ ժողովի՝ շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշմամբ: Միջանկյալ շահութաբաժինների վճարման ժամկետը սահմանվում է խորհրդի՝ միջանկյալ շահութաբաժինների վճարման մասին որոշմամբ, բայց ոչ ուշ, քան տվյալ որոշման ընդունման պահից 30 օր անց:

Շահութաբաժինների յուրաքանչյուր վճարման համար խորհուրդը կազմում է շահութաբաժիններ ստանալու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակ, որում պետք է ընդգրկվեն՝ միջանկյալ շահութաբաժիններ վճարելու դեպքում՝ ընկերության այն բաժնետերերը, որոնք ընդգրկվել են ընկերության բաժնետերերի ռեեստրում՝ խորհրդի միջանկյալ շահութաբաժիններ վճարելու մասին որոշման կայացման օրվանից առնվազն 10 օր առաջ, տարեկան շահութաբաժիններ վճարելու դեպքում՝ ընկերության այն բաժնետերերը, որոնք ընդգրկվել են ընկերության բաժնետերերի ռեեստրում՝ ընկերության բաժնետերերի տարեկան ընդհանուր ժողովին մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմելու օրվա դրությամբ («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 49-րդ հոդված, կետ 4):

Խորհրդին, միջանկյալ շահութաբաժինների վճարման մասին որոշումը կայացնելուց 10 օր առաջ, շահութաբաժիններ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց ցուցակ կազմելու իրավասության տրամադրում, մեր կարծիքով, կարող է խորհրդի անդամներին տարատեսակ չարաշահումներ թույլ տալու հնարավորություն ընձեռել: Օրինակ՝ խորհրդի նախագահը

Կորպորատիվ իրավունք

կամ նրա ընկերը, ազգականը միջանկյալ շահութաբաժին վճարելու մասին որոշումը կայացնելուց 7 օր առաջ վաճառել է իր բաժնետոմսերը կամ դրանց մի մասը և առաջարկում է շահութաբաժիններ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց ցուցակը կազմել որոշումը ընդունելուց 9 օր առաջ: Արդյունքում շահութաբաժինը ստանում է ոչ թե բաժնետոմսի նոր սեփականատերը, այլ նախկին սեփականատերը, ինչը, մեր կարծիքով, անընդունելի է: Այդ իսկ պատճառով առաջարկում ենք միջանկյալ շահութաբաժիններ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց ցուցակը կազմել խորհրդի կողմից համապատասխան որոշումը կայացնելուց հետո ընկած ամսաթվի դրությամբ:

Օրենքը հստակ սահմանում է այն հիմքերը, որոնց առկայության պայմաններում շահութաբաժիններ չեն կարող վճարվել: Մասնավորապես, ընկերությունն իրավունք չունի որոշում ընդունել (հայտարարել) տեղաբաշխված բաժնետոմսերով շահութաբաժինների վճարման մասին, եթե լրիվ չի վճարվել կանոնադրական կապիտալը, ընկերությունը հետ չի գնել բոլոր բաժնետոմսերը, որոնք բաժնետիրոջ պահանջով ենթակա են հետգնման ընկերության կողմից, շահութաբաժիններ վճարելու որոշումն ընդունելու պահի դրությամբ ընկերության վիճակը համապատասխանում է օրենքով սահմանված անվճարունակության (սնանկության) հատկանիշներին կամ դրանք ի հայտ կգան շահութաբաժինների վճարման հետևանքով, ընկերության գուտ ակտիվների արժեքը պակաս է կանոնադրական կապիտալից կամ կպակասի շահութաբաժինների վճարման հետևանքով:

Ընկերությունն իրավունք չունի որոշում ընդունել (հայտարարել) վճարման մասին տեղաբաշխված հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի և այն արտոնյալ բաժնետոմսերի դիմաց շահութաբաժինների վճարման մասին, որոնց համար սահմանված չէ շահութաբաժնի

չափը, եթե որոշում չի ընդունվել արտոնյալ բաժնետոմսերի բոլոր այն դասերի դիմաց շահութաբաժիններն ամբողջությամբ վճարելու մասին, որոնց համար շահութաբաժնի չափը սահմանված է կանոնադրությամբ:

Ընկերությունն իրավունք չունի որոշում ընդունել (հայտարարել) շահութաբաժինների վճարման մասին նաև այն դեպքում, եթե տեղաբաշխված այն արտոնյալ բաժնետոմսերի դիմաց, որոնց համար շահութաբաժնի չափը սահմանված է կանոնադրությամբ, շահութաբաժիններն ամբողջությամբ վճարելու որոշում չի ընդունվել արտոնյալ բաժնետոմսերի բոլոր այն դասերի դիմաց, որոնք վերոհիշյալ արտոնյալ բաժնետոմսերի նկատմամբ շահութաբաժիններ ստանալու առաջնահերթության իրավունք են տալիս:

Ընկերության լուծարման դեպքում ընկերության գույքից որոշակի բաժին ստանալու իրավունքը ևս բաժնետիրոջ կարևորագույն իրավունքներից է: Պարտատերերի հանդեպ լուծարվող ընկերության պարտավորությունները բավարարելուց հետո մնացած գույքը լուծարային հանձնաժողովը, ժողովի կողմից հաստատված պարտատերերի պահանջների բավարարումից հետո մնացած գույքի բաշխման կարգին համապատասխան («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդված, կետ 2, մաս 2), բաժնետերերի միջև բաշխում է հետևյալ հաջորդականությամբ. առաջին հերթին կատարվում են վճարումներն այն բաժնետոմսերի դիմաց, որոնք պետք է հետ գնվեն բաժնետերերի պահանջով, երկրորդ հերթին վճարվում են արտոնյալ բաժնետոմսերի համար հաշվարկված, բայց չվճարված շահութաբաժինները, երրորդ հերթին կատարվում են արտոնյալ բաժնետոմսերի լուծարային արժեքի վճարումները, չորրորդ հերթին կատարվում է լուծարվող ընկերության մնացած գույքի բաշխումը հասարակ (սովորական) և բոլոր տեսակների արտոնյալ

բաժնետոմսերի սեփականատերերի միջև:

Օրենքով ընդհանուր ժողովին պարտատերերի պահանջների բավարարումից հետո մնացած գույքի բաշխման կարգի հաստատման հնարավորության վերապահումը կարող է հանգեցնել փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքների ոտնահարման: Մասնավորապես, այդ կարգով, ընկերությունում 76 տոկոս մասնակցություն ունեցող բաժնետերը կարող է սահմանել, որ, օրինակ, անշարժ գույքը անցնում է խոշոր բաժնետիրոջը, իսկ մնացած շարժական իրերը՝ (անսարք սարքավորումներ, արտադրական ցիկլում օգտագործվող նյութեր և այլն) փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերին:

Առաջարկում ենք պարտատերերի պահանջների բավարարումից հետո մնացած գույքի բաշխման կարգը սահմանել օրենքով: Մասնավորապես՝ սահմանել որ նշված կարգը պետք է հաստատվի ժողովի մասնակիցների ձայների միաձայնությամբ: Միաձայն համաձայնություն չկայացնելու դեպքում գույքը պետք է հրապարակային սակարկություններով վաճառվի, իսկ գոյացած դրամական միջոցները օրենքում նշված համամասնությամբ բաժանվի

բաժնետերերի միջև:

Գույքի բաշխումը՝ յուրաքանչյուր հերթով, իրականացվում է նախորդ հերթի բաշխումը լիովին ավարտելուց հետո: Կանոնադրությամբ սահմանված արտոնյալ բաժնետոմսերի առանձին դասերի լուծարային արժեքի վճարումներն իրականացվում են կանոնադրությամբ սահմանված հերթականությամբ, և յուրաքանչյուր հերթի արտոնյալ բաժնետոմսերի լուծարային արժեքի լիովին վճարումից հետո:

Եթե ընկերության տրամադրության տակ գտնվող գույքը չի բավարարում արտոնյալ բաժնետոմսերի համար հաշվարկված, բայց չվճարված շահութաբաժինները բոլոր բաժնետերերին վճարելու համար, ապա գույքը բաշխվում է բաժնետերերի միջև՝ նրանց պատկանող նման տեսակի բաժնետոմսերի քանակին համամասնորեն: Իսկ եթե ընկերության տրամադրության տակ գտնվող գույքը չի բավարարում կանոնադրությամբ սահմանված արտոնյալ բաժնետոմսերի լուծարային արժեքը բոլոր բաժնետերերին վճարելու համար, ապա գույքը բաշխվում է բաժնետերերի միջև՝ նրանց պատկանող նման տեսակի բաժնետոմսերի քանակին համամասնորեն:

1. www.utsb.kiev.ua/news/98-ponyatic-korporativnyx-prav-problematoreticheskogo-i-zakonodatel'nogo-opredeleniya.html.

2. **Могилевский Д. С.** Правовые основы деятельности акционерных обществ. М., 2004, с. 101.

3. <http://www.yurist-online.com/ustugi/yuristam/kodeks/016/165.php>.

4. Կործում ենք, որ ՀՀ օրենսդրությամբ ևս ամրապնդել և ամրապնդել նման իրավունքով, որը էական կլուծի ձեռնարկատիրական գործունեության մեկնման բանձնա հետ կապված բազմաթիվ արևմտյան խնդիրներ:

5. **Ավետիսյան Վ. Վ.** Բաժնետիրական իրավունք, ուսումնական ձեռնարկ, Եր., 2005, էջ 125:

6. Օրինակ՝ Կենտրոնական դեպոզիտարիայի ղեկավարը կամ աշխատակիցը (բացառությամբ դիտորդ խորհրդի անդամից կամ նախագահից) իրավունք չունեն լինելու ներդրումային ծառայություններ մատուցող որևէ անձի դեկալար, պաշտոնատար անձ, աշխատակից կամ մասնակից («Լրժերթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք, հոդվ. 179, կետ 2), Հայաստանի Հանրապետությունում վիճակահաղորդի կազմակերպման գործունեություն կարող են իրականացնել միայն Հայաստանի Հանրապետության ըստարացի և (կամ) Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցված իրավաբանական անձ հանդիսացող հիմնադիրներ ունեցող Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցված առևտրային կազմակերպությունները՝ համապատասխան լիցենզիայի հիման վրա («Վիճակահաղորդի մասին» ՀՀ օրենք հոդվ. 4, կետ 1), այսինքն՝ օտարերկրացիները և ոչ ռեզիդենտ իրավաբանական անձինք չեն կարող հանդիսանալ ՀՀ-ում վիճակահաղորդի կազմակերպման գրառվող կորպորացիայի մասնակից:

7. **Шаткина И. С.** Корпоративное право: М., 2007, с. 387. **Ավետիսյան Վ. Վ.** Կորպորատիվ իրավաբանությունների առանձնահատկությունները, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2011, N 134.3, էջ 27-38:

8. **Тарасов И.Т.** Учение об акционерных компаниях: Классика российской цивилистики. М., 2000, с. 411.

9. **Шершеневич Г. Ф.** Курс торгового права: Классика российской цивилистики, Т. 1. М., 2003, с. 436.

10. **Шаткина И. С.**, там же, с. 389.

11. Սույն աշխատության շրջանակներում մեր կողմից կրճատվել են միայն կորպորացիայի մասնակցի բացարձակ իրավունքները:

12. ՀՀ վճարելի դատարանի 26.01.2007 թ. թիվ 3-12 (ՏԳ) քաղաքացիական գործով որոշում:

13. Այս իրավունքի իրականացման առանձնահատկությունները քննարկվում են բաժնետիրոջ օրինակով, բաժնետիրական ընկերությունների մասին օրենքի շրջանակներում, քանի որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին օրենսդրությունը այս հարցը մանրակրկիտ կարգավորման չի ենթարկում, այլ բավարարվում է միայն մասնակցին նման իրավունք վերապահելով:

14. ՀՀ ՊՏ 2003/55 (290), 05.11.03:

15. ՀՀ ՊՏ 2005 (հատ. բող.), 05.12.05:

16. «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի սահմանում այն չափորոշիչները, որոնց օգնությամբ մենք կկարողանայինք նշանակալից բաժնետիրոջը տարբերել սովորական բաժնետիրոջից, իսկ խոշոր բաժնետիրոջը՝ նշանակալից:

17. Այս իրավունքի իրականացման առանձնահատկությունները աշխատանքում քննարկվում են առավելապես բաժնետիրոջ օրինակով, բաժնետիրական ընկերությունների մասին օրենքի շրջանակներում, քանի որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին օրենսդրությունը այս հարցը մանրակրկիտ կարգավորման չի ենթարկում:

18. **Могилевский С.Д.** Акционерные общества. Изд-во "Дело". М., 1998, с. 83.

19. Комментарий к федеральному закону об акционерных обществах. Изд-во "Юринформцентр". М., 2002, с. 240.

20. **Латтев В. В.** Акционерное право. М., 1999, с. 67.

21. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ (Акционерное право) Под ред. Е. П. Губина. М., 1998, с. 152; Управление и корпоративный контроль к акционерном обществе/ Под ред. Е. П. Губина.-1999, с. 70-74 (автор главы Д. В. Ломакин).

22. ՀՀ վճարելի դատարանի 18.05.2007 թիվ 3-789 (ՏԳ) քաղաքացիական գործով որոշում:

23. **Мозовин В. П.** Корпорации, монополии и право в США. М., 1996, с. 349.

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԵՆԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏՉ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2012 թվականի դեկտեմբերի 5-ին

Երևան քաղաքում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Սուրեն Ռոմիկի Հակոբյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2012 թվականի սեպտեմբերի 13-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Ս.Հակոբյանի պաշտպան Ա.Ավագյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Քրեական գործը հարուցվել է 2011 թվականի հոկտեմբերի 26-ին:

2012 թվականի հունվարի 18-ին Սուրեն Ռոմիկի Հակոբյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 325-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

2012 թվականի մարտի 2-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հունիսի 28-ի դատավճռով Սուրեն Ռոմիկի Հակոբյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 325-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և դատապարտվել է՝

առաջին դրվագով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ ազատազրկման 4 (չորս) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով՝ 5.000.000 (հինգ միլիոն) ՀՀ դրամի չափով գույքի բռնագրավմամբ,

երկրորդ դրվագով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ ազատազրկման 4 (չորս) տարի ժամկետով՝ 3.000.000 (երեք միլիոն) ՀՀ դրամի չափով գույքի բռնագրավմամբ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 2-րդ մասով Ս.Հակոբյանի նկատմամբ նշանակվել է տուգանք՝ 500.000 (հինգ հարյուր հազար) ՀՀ դրամի չափով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիման վրա՝ նշանակված պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով Ս.Հակոբյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 5 (հինգ) տարի ժամկետով՝ 6.000.000 (վեց միլիոն) ՀՀ դրամի չափով գույքի բռնագրավմամբ և 400.000 (չորս հարյուր հազար) ՀՀ դրամ տուգանք:

3. Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի դեմ ամբաստանյալ Ս.Հակոբյանի պաշտպան Ա.Ավագյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2012 թվականի սեպտեմբերի 13-ին որոշում է կայացրել պաշտպանի բողոքը մերժելու և բողոքարկված դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին:

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

4. Վերաքննիչ դատարանի որոշման դեմ ամբաստանյալ Ս.Հակոբյանի պաշտպան Ա.Ավագյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 23-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար եական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Ս.Հակոբյանին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման համաձայն. «Սուրեն Հակոբյանը 2010թ. դեկտեմբեր ամսին, տեղեկանալով, որ Երևան քաղաքի բնակիչ Արմեն Սայադյանը մտադիր է վաճառել աճուրդային կարգով գնված, Երևան քաղաքի Սարյան 27-33 հասցեի բնակարանը, նպատակադրվել է այդ պատրվակով խարդախությամբ գումար վաստակել:

Ս.Հակոբյանը, 2010թ. դեկտեմբեր ամսին, ծանոթանալով Իրանի Իսլամական Հանրապետության քաղաքացի Ֆարաջուլլահ Ասադոլլահի Նաջաֆիի հետ և տեղեկանալով, որ վերջինս ցանկություն ունի ՀՀ-ում բնակարան գնել, նպատակադրվել է այդ առիթն օգտագործելով խաբեությամբ վերջինիս գումարները հափշտակել: Ս.Հակոբյանը մտադրությունն իրականացնելու նպատակով Ֆ.Նաջաֆի[ի]ն հայտնել է, թե իբր 50.000 ԱՄՆ դոլարով կարող է նրան վաճառել Երևան քաղաքի Սարյան փողոցի 27 շենքի թիվ 33 բնակարանը, որի ձևակերպումները հնարավոր կլինի կազմակերպել 2 ամսվա ընթացքում, ինչին վերջինը համաձայնել է:

Գրանից հետո Ս.Հակոբյանը, չարաշահելով Ֆ.Նաջաֆիի վստահությունը, 2010թ. դեկտեմբերին 11-ին և 2011թ. մարտին Երևան քաղաքում գործող «Տաշիր» առևտրի կենտրոնի դիմաց Ֆ.Նաջաֆի[ի]ց մաս-մաս ստացել և խարդախությամբ հափշտակել է վերջինիս պատկանող առանձնապես խոշոր չափի՝ 18.679.500 ՀՀ դրամին համարժեք 50.000 ԱՄՆ դոլար գումարը:

Այսինքն՝ Սուրեն Ռոմիկի Հակոբյանը կատարել է ՀՀ քր. օր-ի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործություն:

Այնուհետև 2011թ. մարտի վերջերին, երբ Ֆ.Նաջաֆին պահանջել է ավարտել բնակարանի առուվաճառքի գործարքը, Ս.Հակոբյանը, ինքնությունը չպարզված անձնավորության հետ նախնական համաձայնության գալով, պատրաստել է իրավունք վերապահող ակնհայտ կեղծ փաստաթուղթ հանդիսացող՝ Երևան քաղաքի Սարյան փողոցի 27 շենքի թիվ 33 բնակարանի նկատմամբ իր սեփականության իրավունքի պետական գրանցման վերաբերյալ ՀՀ ԿԱ անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի կողմից տրված վկայական, որը 2011թ. ապրիլ ամսին հանձնելով Ֆ.Նաջաֆի[ի]ն՝ իրացրել է:

Այսինքն՝ Սուրեն Ռոմիկի Հակոբյանը կատարել է ՀՀ քր. օր-ի 325-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործություն:

2011թ. հուլիս ամսին Ս.Հակոբյանը, ՀՀ ԱՆ դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության ինտերնետային կայքէջից տեղեկանալով, որ Երևան քաղաքի Հ.Էմին փողոցի 42 շենքի թիվ 9 բնակարանը աճուրդային կարգով վաճառվում է, նպատակադրվել է հիշյալ բնակարանը քաղաքացիներին վաճառելու պատրվակով գումարներ հափշտակել: Ս.Հակոբյանը հանցավոր մտադրությունն իրականացնելու նպատակով, առանց իր կողմից պլանավորած խաբեության մասին տեղյակ պահելու, հիշյալ բնակարանը 30.000 ԱՄՆ դոլարով առաջարկել է իր ընկեր Կոլյա Շավարշի Սիմոնյանի ծանոթին՝ Գնել Թաթուլի Արզումանյանին: Վերջինս համաձայնել է, ապա Ս.Հակոբյանը, չարաշահելով Գ.Արզումանյանի վստահությունը, 2011թ. հուլիս ամսին, Երևան քաղաքի Տերյան փողոցում վերջինից ստացել ու խարդախությամբ հափշտակել է Գ.Արզումանյանին պատկանող առանձնապես խոշոր չափի՝ 11.004.300 ՀՀ դրամին համարժեք 30.000 ԱՄՆ

Դատական պրակտիկա

դրվար գումարը:

Այսինքն՝ Սուրեն Ռոմիկի Հակոբյանը կատարել է ՀՀ քր. օր-ի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործություն:

Այսպիսով, Սուրեն Ռոմիկի Հակոբյանը կատարել է ՀՀ քր. օր-ի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 325 հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործություններ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 232-235):

6. Առաջին ատյանի դատարանում մեղադրողը միջնորդել է Ս.Հակոբյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 325-րդ հոդվածի 2-րդ մասով (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթ 120-121):

7. Անդրադառնալով Համաներման ակտը Ս.Հակոբյանի նկատմամբ կիրառելու վերաբերյալ պաշտպանի խնդրանքին՝ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ «(...) համաձայն նույն որոշման 15-րդ մասի, ՀՀ ԱԺ 26.05.2011թ. որոշումը կիրառվում է այն անձանց նկատմամբ, որոնք հանցագործություն են կատարել մինչև 01.05.2011թ.-ը, այնինչ ամբաստանյալը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178 հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով (երկրորդ դրվագ) նախատեսված հանցանքը կատարել է 2011թ. հուլիս ամսին: Համաձայն նույն որոշման 9-րդ մասի, համաներմում չի կիրառվում մի քանի հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ, եթե հանցագործություններից թեկուզ մեկի համար նույն որոշմամբ համաներմում չի կիրառվում, հետևաբար ամբաստանյալ Սուրեն Հակոբյանի նկատմամբ ՀՀ ԱԺ 26.05.2011թ. որոշումը կիրառելի չէ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 46-50):

3. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում մերքոհիշյալ հիմնավորումներով.

8. Բողոքաբերի պնդմամբ՝ Ս.Հակոբյանի վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի որոշումը կայացվել են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսդրության նորմերի էական խախտումներով:

9. Ի հիմնավորումն իր վերոշարադրյալ փաստարկի՝ բողոքի հեղինակը նշել է, որ սույն գործով նախաքննության ընթացքում Ս.Հակոբյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ երկու առանձին դրվագով խարդախություն կատարելու համար մեղադրանք առաջադրված չի եղել, սակայն Առաջին ատյանի դատարանը Ս.Հակոբյանի նկատմամբ պատիժ է նշանակել առանձին դրվագներով խարդախություն կատարելու համար:

10. Բողոք բերած անձը նշել է, որ իր պաշտպանյալի նկատմամբ պետք է կիրառվեին «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներմում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թվականի մայիսի 26-ի որոշման (այսուհետ նաև՝ Համաներման ակտ) պահանջները, մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 2-րդ մասով Ս.Հակոբյանը ենթակա է պատժից ազատման, քանի որ նրա խնամքին է գտնվում 2011 թվականի մայիսի 7-ին ծնված երեխան, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նշանակված պատիժը ենթակա է կրճատման մեկ քառորդով:

Բողոքաբերը նշել է նաև, որ Ս.Հակոբյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի հիման վրա՝ չպետք է կիրառվեր, ինչպես նաև նրա նկատմամբ չպետք է նշանակվեր լրացուցիչ պատիժ՝ գույքի բռնագրավում, քանի որ նա

սեփականություն չունի, հետևաբար այդ պատժի կատարումն անհնար է:

11. Վերոգրյալի հիման վրա՝ բողոք բերած անձը խնդրել է Ս.Հակոբյանի վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հունիսի 28-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 13-ի որոշումը պատժի մասով բեկանել և փոփոխել:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով պատիժ նշանակելիս՝ Ս.Հակոբյանի նկատմամբ կիրառել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը, իսկ լրացուցիչ պատիժը՝ 6.000.000 դրամի չափով անձնական գույքի բռնագրավումը՝ վերացնել:

Կիրառել «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թվականի մայիսի 26-ի որոշումը, և Ս.Հակոբյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նշանակված պատժաչափը կրճատել մեկ քառորդով, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ քրեական գործի վարույթը կարճել:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Սույն գործով բողոքաբերն ըստ էության երկու հարց է բարձրացրել, որոնցից առաջինը վերաբերում է Ս.Հակոբյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ երկու առանձին դրվագով պատիժ նշանակելու վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի որոշման հիմնավորվածությանն ու օրինականությանը, երկրորդը՝ Ս.Հակոբյանի նկատմամբ նշանակված պատժին, մասնավորապես՝ Ս.Հակոբյանի նկատմամբ Համաներման ակտի կիրառմանը, նրա նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելուն և նրա նկատմամբ լրացուցիչ պատիժ՝ գույքի բռնագրավում չնշանակելուն:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վերոնշյալ հարցերից երկրորդին հնարավոր է անդրադառնալ միայն բողոքաբերի կողմից բարձրացված առաջին հարցին պատասխանելուց հետո: Ուստի, ելնելով վերոգրյալից, ինչպես նաև հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով՝ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքին հետադարձ ուժ տալու անթույլատրելիության կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր՝ Վճռաբեկ դատարանը քննության է առնում սույն գործով բողոքաբերի կողմից բարձրացված առաջին հարցը:

1. Հանցագործությունների համակցությունը.

13. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյոք Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հունիսի 28-ի դատավճիռն օրինական ուժի մեջ թողնելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 13-ի որոշումը:

14. Մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում առանձնապես խոշոր չափերով, կազմակերպված խմբի կամ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-182-րդ, 222-րդ, 234-րդ, 238-րդ, 269-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքների համար երկու կամ ավելի դատվածություն ունեցող անձի կողմից կատարված խարդախության համար:

Մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն. «Հանցագործությունների

Դատական պրակտիկա

համակցություն է համարվում սույն օրենսգրքի տարբեր հոդվածներով կամ նույն հոդվածի տարբեր մասերով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը, որոնցից ոչ մեկի համար անձը դատապարտված չի եղել»:

Մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հանցագործությունների կրկնակիություն է համարվում սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի միևնույն հոդվածով կամ հոդվածի մասով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը»:

Սեջբերված քրեաիրավական դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելն անձի կողմից առավել ծանրացնող հանգամանքներում կատարված երկու և ավելի խարդախությունը չէր կարող դիտվել որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված իրական համակցություն և ենթակա էր որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի որևէ կետով:

15. «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով խմբագրված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն. «Հանցագործությունների համակցություն է համարվում սույն օրենսգրքով (տարբեր հոդվածներով կամ միևնույն հոդվածով կամ հոդվածի միևնույն կամ տարբեր մասերով կամ կետերով) նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը, որոնցից ոչ մեկի համար անձը դատապարտված չի եղել»:

«ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով հանցագործությունների կրկնակիությունը սահմանող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածն ուժը կորցրած է ճանաչվել:

Սեջբերված քրեաիրավական դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքը որպես հանցագործությունների բազմակիության տեսակ նախատեսում էր կրկնակիությունը և այն սահմանում որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի միևնույն հոդվածով կամ հոդվածի մասով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանքի կատարում:

«ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխություններից հետո կրկնակիությունը՝ որպես հանցագործությունների բազմակիության տեսակ, վերացվեց, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի միևնույն հոդվածով և հոդվածի միևնույն մասով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը դիտվեց որպես հանցագործությունների իրական համակցություն:

16. «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխություններից հետո գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում առանձնապես խոշոր չափերով և կազմակերպված խմբի կողմից կատարված խարդախության համար:

Սեջբերված քրեաիրավական դրույթը վերլուծելով սույն որոշման 15-րդ կետում շարադրված վերլուծության համատեքստում՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո անձի կողմից առավել ծանրացնող հանգամանքներում կատարված երկու և ավելի խարդախությունը պետք է դիտվի որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատես-

ված իրական համակցություն և առանձին դրվագներով որակվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի որևէ կետով:

17. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Արարքի հանցավորությունը սահմանող, պատիժը խստացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խմատով՝ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքն այն օրենքն է, որը քրեական պատասխանատվության և պատժի նշանակման, քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու կարգի ու պայմանների հետ կապված՝ ոչ նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցանք կատարած անձի համար:

18. Մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սանկցիայով նախատեսված էր ազատագրելու՝ չորսից ութ տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

«ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. «Եթե հանցանքների համակցությունն ընդգրկում է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքներ, ապա վերջնական պատիժը նշանակվում է պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելու միջոցով: Ընդ որում, ազատագրվման ձևով վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել քսանհինգ տարին: (...):»:

Մեջբերված քրեաիրավական դրույթները գնահատելով սույն որոշման 14-րդ և 16-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը կատարված առանձնապես խոշոր չափերով երկու խարդախության համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով անձի նկատմամբ կարող էր նշանակվել առավելագույնը 8 տարի ժամկետով ազատագրելու: Իսկ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո կատարված առանձնապես խոշոր չափերով երկու խարդախության համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ անձի նկատմամբ կարող է նշանակվել առավելագույնը 16 տարի ժամկետով ազատագրելու:

19. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ս.Հակոբյանին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման համաձայն՝ իրեն մեղսագրված խարդախություններից առաջինը Ս.Հակոբյանը կատարել է 2011 թվականի մարտ ամսին, իսկ երկրորդը՝ 2011 թվականի հուլիս ամսին:

Մեջբերված փաստական տվյալների վերլուծությունից երևում է, որ իրեն մեղսագրված խարդախություններից առաջինը Ս.Հակոբյանը կատարել է մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը, իսկ երկրորդը՝ դրանից հետո:

Ս.Հակոբյանին մեղսագրված երկու խարդախությունները նախաքննության ընթացքում որակվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, և Ս.Հակոբյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ առանձնապես խոշոր չափերով խարդախություն կատարելու համար: Նույն մեղադրանքով գործն ուղարկվել է Առաջին ատյանի դատարան (տե՛ս սույն որոշման 1-ին և 5-րդ կետերը):

Դատական պրակտիկա

Առաջին ատյանի դատարանում մեղադրողը միջնորդել է մեղաագրված երկու դրվագով խարդախության համար Ս.Հակոբյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը): Առաջին ատյանի դատարանը բավարարել է մեղադրողի միջնորդությունը և Ս.Հակոբյանին մեղավոր է ճանաչել երկու դրվագով խարդախության համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը): Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 13-ի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը թողնվել է անփոփոխ (տե՛ս սույն որոշման 3-րդ կետը):

20. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 14-18-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով խմբագրված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը հանդիսանում է Ս.Հակոբյանի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենք, քանի որ դրանում սահմանված են նրա նկատմամբ պատժի նշանակման ոչ նպաստավոր պայմաններ: Այլ խոսքով, մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ և 21-րդ հոդվածների իմաստով՝ Ս.Հակոբյանի նկատմամբ կարող էր պատիժ նշանակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ առավելագույնը 8 տարի ժամկետով: «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի իմաստով՝ Ս.Հակոբյանի նկատմամբ պատիժ կարող է նշանակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով երկու առանձին դրվագով՝ առավելագույնը 16 տարի ժամկետով:

21. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ Առաջին ատյանի դատարանը բավարարել է մեղադրողի միջնորդությունը, Ս.Հակոբյանին մեղավոր է ճանաչել երկու դրվագով խարդախության համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և նշված հոդվածներով պատիժ է նշանակել՝ դրանով իսկ հետադարձ ուժ տալով Ս.Հակոբյանի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքին: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել նյութական իրավունքի խախտում, որն արտահայտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտմամբ, և այդ առումով Վերաքննիչ դատարանի որոշումն իրավաչափ չէ:

22. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն որոշման 20-21-րդ կետերում ամրագրված մոտեցումները կիրառելի չեն այն դեպքում, երբ անձին մեղաագրված արարքներից մեկը կատարվել է նախքան «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը, իսկ մնացած՝ մեկից ավելի դրվագներով արտահայտված արարքները կատարվել են վկայակոչված օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ պայմանով, որ վերոնշյալ արարքներն ընդգրկված չեն եղել մեկ միասնական դիտավորության մեջ:

II. Դատարանում մեղադրանքը փոխելը.

23. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ նաև այն հարցին, թե Առաջին ատյանի դատարանն իրավատ՞ էր արդյոք մեղադրողի միջնորդության հիման վրա փոփոխել Ս.Հակոբյանի մեղադրանքը և նրան մեղավոր ճանաչել եր-

կու դրվագով խարդախության համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

24. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Գործի քննությունը դատարանում կատարվում է միայն ամբաստանյալի նկատմամբ և միայն այն մեղադրանքի սահմաններում, որով նրան մեղադրանք է առաջադրվել»:

Մեջբերված դրույթը Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Ա. Պապյանի* գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) գործի դատական քննությունը սահմանափակված է այն անձանց շրջանակով, որոնց նկատմամբ կայացվել է դատական քննություն նշանակելու մասին որոշում և այդ անձանց նկատմամբ առաջադրված մեղադրանքի ծավալով: Սա պայմանավորված է, մի կողմից, մեղադրյալի (ամբաստանյալի) պաշտպանության իրավունքն իրական և արդյունավետ կազմակերպելու անհրաժեշտությամբ, իսկ մյուս կողմից, այն հանգամանքով, որ դատարանը, որպես արդարադատություն իրականացնող մարմին, չի կարող ինքնուրույն ձևակերպել նոր մեղադրանք՝ փոխարինելով քրեական հետապնդման մարմիններին: (...)» (տե՛ս Արկադի Պատվականի Պապյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի նոյեմբերի 5-ի թիվ ՏԳ/0115/01/09 որոշման 23-րդ կետը):

25. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Եթե առաջին ատյանի դատարանում դատական քննության ընթացքում մեղադրողը գտնում է, որ առաջադրված մեղադրանքը խստացման կամ մեղմացման առումով ենթակա է լրացման կամ փոփոխման, քանի որ ի հայտ են եկել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հայտնի չեն եղել և չէին կարող հայտնի լինել մինչդատական վարույթում, և եթե գործի փաստական հանգամանքները հնարավորություն չեն տալիս մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու առանց դատական քննությունը հետաձգելու, ապա դատարանին ներկայացնում է առաջադրված մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու համար դատական քննությունը հետաձգելու վերաբերյալ միջնորդություն: Մեղադրողը նման միջնորդությամբ կարող է հանդես գալ մինչև դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը:

2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում դատարանը դատախազի միջնորդությամբ հետաձգում է նիստը՝ անհրաժեշտ քննչական և այլ դատավարական գործողություններ կատարելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու համար: (...):

3. Մեղադրողը կարող է մինչև դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը փոխել մեղադրանքը, այդ թվում նաև խստացման առումով, եթե դատական քննության ընթացքում հետազոտված ապացույցներն անհերքելիորեն վկայում են, որ ամբաստանյալը կատարել է այլ հանցանք, քան այն, որը նրան մեղաագրվում է:

(...):»:

Մեջբերված քրեադատավարական դրույթները Վճռաբեկ դատարանը համակարգային վերլուծության է ենթարկել *Ս. Նալբանդյանի* գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված իրավական ռեժիմներով մեղադրանքը փոփոխելու համար հիմք է մեղադրանքի փաստական հանգամանքների այնպիսի փոփոխությունը, որի հետևանքով փոխվում է արարքի իրավաբանական որակումը կամ երբ նման փոփոխման դեպքում արարքի որակումը թեև մնում է նույնը, սակայն փոխվում է հանցակազմի հատկանիշների բովանդակությունը, օրինակ՝ փոփոխվում է միևնույն հանցակազմի դիսպոզիցիայում նկարագրված այլընտրանքային արարքը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված իրավական ռեժիմների գործողությունը տարածվում է նաև այն դեպ-

Դատական պրակտիկա

քերի վրա, երբ միևնույն իրավաբանական որակման շրջանակներում մեղադրանքի մեջ ավելացվում կամ մեղադրանքի ծավալից հանվում են առանձին դրվագներ: Նման դեպքերում, եթե հանցագործության բնույթն այնպիսին է, որ հնարավոր չէ դատաքննության ընթացքում նոր դրվագի վերաբերյալ կատարել քննություն, ապա մեղադրողը, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, պետք է առաջադրված մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու նպատակով միջնորդի հետաձգել գործի դատական քննությունը: Սինչեռ այն դեպքում, երբ հանցագործության բնույթն այնպիսին է, որ հնարավոր է դատաքննության շրջանակում նոր դրվագի վերաբերյալ քննություն կատարել, ապա մեղադրողը, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, պետք է որոշում կայացնի առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու մասին:

(...)

(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ մասերով սահմանված իրավական ռեժիմներով դատարանում մեղադրանքը փոփոխելիս մեղադրողի կողմից պետք է կայացվի ինչպես մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու մասին որոշում, այնպես էլ կազմվի նոր մեղադրական եզրակացություն» (տե՛ս Սուրեն Կարոյի Նալբանդյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ՀՅԶԲԴ-2/0144/01/09 որոշման 21-րդ և 25-րդ կետերը):

26. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ս.Հակոբյանին մեղադրված երկու խարդախությունները նախաքննության ընթացքում որակվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, և Ս.Հակոբյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ առանձնապես խոշոր չափերով խարդախություն կատարելու համար: Նույն մեղադրանքով գործն ուղարկվել է Առաջին ատյանի դատարան (տե՛ս սույն որոշման 1-ին և 5-րդ կետերը):

Առաջին ատյանի դատարանում մեղադրողը միջնորդել է մեղադրված երկու դրվագով խարդախության համար Ս.Հակոբյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը): Առաջին ատյանի դատարանը բավարարել է մեղադրողի միջնորդությունը և Ս.Հակոբյանին մեղավոր է ճանաչել երկու դրվագով խարդախության համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը): Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 13-ի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը թողնվել է անփոփոխ (տե՛ս սույն որոշման 3-րդ կետը):

27. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական տվյալները վերլուծելով սույն որոշման 24-25-րդ կետերում շարադրված և, համապատասխանաբար, *Ա.Պասպյանի* և *Ս.Նալբանդյանի* գործերով կայացված որոշումներում ձևավորված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատարանը՝ որպես արդարադատություն և ոչ թե քրեական հետապնդում իրականացնող մարմին, սահմանափակված է ամբաստանյալի նկատմամբ նախաքննության ընթացքում առաջադրված մեղադրանքի ծավալով: Դատարանն իրավասու չէ ո՛չ սեփական նախաձեռնությամբ, ո՛չ դատախազի միջնորդության կամ որևէ այլ հիմքով խստացման առումով փոփոխել անձին նախաքննության ընթացքում առաջադրված մեղադրանքը: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ նման դեպքերում գործում է *Ս.Նալբանդյանի* գործով որոշման մեջ ձևավորված կանոնը, որի համաձայն՝ եթե հանցագործության բնույթն այնպիսին է, որ հնարավոր չէ դատաքննության ընթացքում նոր դրվագի վերաբերյալ կատարել քննություն, ապա մեղադրողը, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-

րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, պետք է առաջադրված մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու նպատակով միջնորդի հետաձգել գործի դատական քննությունը: Մինչդեռ այն դեպքում, երբ հանցագործության բնույթն այնպիսին է, որ հնարավոր է դատաքննության շրջանակում նոր դրվագի վերաբերյալ քննություն կատարել, ապա մեղադրողը, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, պետք է որոշում կայացնի առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու մասին:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանն իրավասու չէր մեղադրողի միջնորդության հիման վրա փոփոխել Ս.Հակոբյանի մեղադրանքը և նրան մեղավոր ճանաչել երկու դրվագով խարդախության համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, քանի որ նման դեպքում դատարանը, փաստորեն, ինքնուրույն ձևակերպել է նոր մեղադրանք՝ դրանով իսկ թույլ տալով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի խախտում: Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ մեղադրողի միջնորդության հիման վրա Ս.Հակոբյանի մեղադրանքը փոփոխելով Առաջին ատյանի դատարանը ոչ միայն նոր մեղադրանք է առաջադրել, այլև հետադարձության կարգով Ս.Հակոբյանի նկատմամբ կիրառել է նրա վիճակը վատթարացնող օրենքը (տե՛ս սույն որոշման 21-րդ կետը):

28. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն որոշման 21-րդ և 27-րդ կետերում նշված՝ նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումները ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ, 398-րդ և 406-րդ հոդվածների հիման վրա Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու հիմք են, ուստի, Ս.Հակոբյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 13-ի որոշումն անհրաժեշտ է բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

29. Ինչ վերաբերում է բողոքարկի կողմից սույն գործով բարձրագույն երկրորդ հարցին, այն է՝ Ս.Հակոբյանի նկատմամբ նշանակված պատժին, մասնավորապես՝ Ս.Հակոբյանի նկատմամբ Համաներման ակտի կիրառմանը, նրա նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելուն և նրա նկատմամբ լրացուցիչ պատիժ՝ գույքի բռնագրավում նշանակելուն (տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը), ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դրան հնարավոր է անդրադառնալ միայն սույն որոշման 21-րդ և 27-րդ կետերում արձանագրված խախտումները վերացնելուց հետո:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Մ Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Սուրեն Ռոմիկի Հակոբյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 13-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՄՎԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ` ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2012 թվականի դեկտեմբերի 25-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով Պարույր Հայրիկյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վե-
րաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 12.07.2012 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի
Գեղամ Գալստյանի, Նորիկ Պետրոսյանի ընդդեմ Պարույր Հայրիկյանի՝ պատիվը, ար-
ժանապատվությունը և գործարար համբավն արատավորող տեղեկությունները հերքելու
և գումարը փոխհատուցելու պահանջների մասին,

ՊԱՐՁԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Գեղամ Գալստյանը և Նորիկ Պետրոսյանը պահանջել են պար-
տավորեցնել Պարույր Հայրիկյանին «հերքելու Գեղամ Խաչատուրի Գալստյանի և Նո-
րիկ Խաչիկի Պետրոսյանի պատիվն արատավորող, վիրավորող և զրպարտող տեղեկու-
թյունները՝ զետեղված «Հրապարակ» օրաթերթում: Հայկական պետությունը և պետա-
կան այրերին վարկաբեկելու տեղեկությունները «Հայկական ժամանակ» օրաթերթում:
Պարտավորեցնել պատասխանողին «Հրապարակ» օրաթերթում տպագրելու սույն գոր-
ծով դատարանի վճռի եզրափակիչ մասը:

09.02.2012 թվականի նախնական դատական նիստի ընթացքում Գեղամ Գալստյանը
և Նորիկ Պետրոսյանը, ավելացնելով հայցային պահանջի չափը, պահանջել են պար-
տավորեցնել Պարույր Հայրիկյանին «սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-
ապատիկի չափով փոխհատուցում վճարել Գեղամ Խաչատուրի Գալստյանին և Նորիկ
Խաչիկի Պետրոսյանին, յուրաքանչյուրին 50-ապատիկի չափով, որպես կատարված վի-
րավորանքի փոխհատուցում, (այն է՝ պատասխանողը հայցվորներին պետք է վճարի
նվազագույն աշխատավարձ՝ 32.500x100=325.000 ՀՀ դրամ, որը բաժանվում է 2 հայց-
վորների միջև, յուրաքանչյուրին՝ 162.500 ՀՀ դրամ): Պատասխանող Պարույր Արշավիրի
Հայրիկյանին պարտավորեցնել սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-ապա-
տիկի չափով փոխհատուցում վճարել Գեղամ Խաչատուրի Գալստյանին և Նորիկ
Խաչիկի Պետրոսյանին, յուրաքանչյուրին 50-ապատիկի չափով, որպես կատարված
փոխհատուցում, (այն է՝ պատասխանողը հայցվորներին պետք է վճարի նվազագույն
աշխատավարձ 32.500x100=325.000 ՀՀ դրամ, որը բաժանվում է 2 հայցվորների միջև յու-
րաքանչյուրին 162.500 ՀՀ դրամ): Պարտավորեցնել Պարույր Արշավիրի Հայրիկյանին
«Հրապարակ» օրաթերթում տալ հերքում վերոնշված 2 հոդվածների կապակցությամբ:
Հերքման տեղակայման չափը ու տեսակը չպետք է զիջի վերոնշված հոդվածների ծա-
վալներին: Խնդրել դատարանին մասնակի որոշմամբ պարտավորեցնել հեռուստապե-
տկոմին Հ1 ծրագրով «Հայոց հարց» հաղորդաշարով նոր հաղորդում պատրաստել Ս.Շա-
հումյանի վերաբերյալ՝ մասնակից դարձնելով պատմական գիտնականներին», ինչպես
նաև պահանջը բավարարվելու դեպքում պահանջել են «նշված գումարի 2%-ի չափով
փոխանցել որպես դատական ծախսեր, իսկ մնացած գումարը փոխանցել Պարույր Հայ-

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

րիկյանի միջնորդությամբ սեփականաշնորհման գործընթացի ժամանակ տուժած Բարձրաշենի գյուղական համայնքի մանկապարտեզի վերագործարկման հաշվին»:

09.02.2012 թվականի դատական նիստի ժամանակ Նորիկ Պետրոսյանը հրաժարվել է իր կողմից ներկայացված ավելացված հայցային պահանջի չափից:

13.02.2012 թվականին Գեղամ Գալստյանը և Նորիկ Պետրոսյանը, ավելացնելով հայցային պահանջի չափը, արդյունքում պահանջել են Պարույր Հայրիկյանին «պարտավորեցնել սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 100-ապատիկի չափով փոխհատուցում վճարել Գեղամ Խաչատուրի Գալստյանին 100-ապատիկի չափով, որպես կատարված փոխհատուցում, (այն է՝ պատասխանողը հայցվորին պետք է վճարի նվազագույն աշխատավարձ՝ 32.500x100=325.000 ՀՀ դրամ): Պարտավորեցնել Պարույր Արշավիրի Հայրիկյանին «Հրապարակ» օրաթերթում տալ հերքում վերոնշյալ 2 հոդվածների կապակցությամբ: Հերքման տեղակայման չափը ու տեսակը չպետք է զիջի վերոնշյալ 2 հոդվածների ծավալներին», ինչպես նաև պահանջը բավարարվելու դեպքում պահանջել են «նշված գումարի 2%-ի չափով փոխանցել որպես դատական ծախսեր, իսկ մնացած գումարը փոխանցել Պարույր Հայրիկյանի միջնորդությամբ սեփականաշնորհման գործընթացի ժամանակ տուժած Բարձրաշենի գյուղական համայնքի մանկապարտեզի վերագործարկման հաշվին»:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (դատավոր՝ Գ.Խանդանյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 04.05.2012 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ վճռվել է. «Պարույր Արշավիրի Հայրիկյանին պարտավորեցնել «Հրապարակ» օրաթերթում հրապարակելու սույն վճռի եզրափակիչ՝ վճռեց մասը: Պարույր Արշավիրի Հայրիկյանից հոգուտ Գեղամ Խաչատուրի Գալստյանի բռնագանձել 40.000 (քառասուն հազար) ՀՀ դրամ՝ որպես վիրավորելու հետևանքով փոխհատուցման ենթակա գումար: Պարույր Արշավիրի Հայրիկյանից հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի բռնագանձել 5.500 (հինգ հազար հինգ հարյուր) ՀՀ դրամ՝ որպես պետական տուրքի գումար: Գեղամ Խաչատուրի Գալստյանից և Նորիկ Խաչիկի Պետրոսյանից համապարտության կարգով հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի բռնագանձել 4.000 (չորս հազար) ՀՀ դրամ՝ որպես պետական տուրքի գումար: Գեղամ Խաչատուրի Գալստյանից հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի բռնագանձել 5.700 (հինգ հազար յոթ հարյուր) ՀՀ դրամ՝ որպես պետական տուրքի գումար: Հայցը մնացած մասերով մերժել՝ անհիմն լինելու հիմքով»:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 12.07.2012 թվականի որոշմամբ Պարույր Հայրիկյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 04.05.2012 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Պարույր Հայրիկյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ, 27-րդ, 43-րդ հոդվածները, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 13-րդ կետը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ կետերը, 48-րդ հոդվածի 6-րդ կետը, 51-րդ, 53-րդ, 54-րդ հոդվածների 1-ին, 2-րդ կետերը.

Դատական պրակտիկա

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ Գեղամ Գալստյանը և Նորիկ Պետրոսյանը բաց են թողել օրենքով սահմանված դատարան դիմելու ժամկետը, քանի որ Գեղամ Գալստյանը և Նորիկ Պետրոսյանը հայցադիմումում նշել են. «Հուլիսի 9-ին (խոսքը գնում է 2011 թվականի ժամանակահատվածին) Պարույր Հայրիկյանն արձագանքեց՝ «Հայիոյելը թուլութեան խոստովանութիւն է» և «Դատի տալ, թե չտալ այս է խնդիրը», փաստորեն Գեղամ Գալստյանը և Նորիկ Պետրոսյանն իրենց իրավունքների խախտման մասին իմացել են դեռևս նշված հոդվածների հրատարակման ժամանակ՝ 09.07.2011 թվականին, սակայն դատարան են դիմել 16.12.2011 թվականին՝ բաց թողնելով օրենքով սահմանված դատարան դիմելու ժամկետը:

Ստորադաս դատարաններն անտեսել են այն հանգամանքը, որ Պարույր Հայրիկյանի կողմից հրատարակված նյութերն իրենց մեջ որևէ վիրավորական կամ այլ բնույթի տեղեկություններ չեն պարունակում, և դրանով այլ անձի իրավունքներ չեն խախտվում: Մինչդեռ, վիճարկվող նյութն ընդամենը Պարույր Հայրիկյանի կարծիքն է, որը պարունակում է քննադատություն և ուղղված է կոնկրետ գաղափարախոսությունը, սակայն այն ստորադաս դատարանների կողմից համարվել է որպես վիրավորանք՝ սահմանափակելով ազատ խոսքի արտահայտման իրավունքը:

Բացի այդ, ստորադաս դատարաններն անտեսել են այն հանգամանքը, որ դատական ակտերը կայացվել են փաստաթղթերի պատճենների հիման վրա:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 12.07.2012 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ մերժել հայցադիմումի բավարարված մասը, իսկ վճռով հայցադիմումի մերժված մասը թողնել անփոփոխ, կամ բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 12.07.2012 թվականի որոշման՝ հայցադիմումի բավարարված մասը, և գործն այդ մասով ուղարկել նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1. Հայցադիմումը Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան մուտքագրվել է 16.12.2011 թվականին (հատոր 1-ին, գ.թ. 1-8,21-25):

2. «Հրապարակ» օրաթերթի 07.07.2011 թվականի հերթական համարի յոթերորդ էջում «Մշակույթ» խորագրի ներքո «Հունիսի 12-ի «Հայոց հարց» հաղորդաշարի թեմայով» կոմունիստներ Գեղամ Գալստյանի և Նորիկ Պետրոսյանի անունից տպագրվել է «Չնչին, ինչպես Արարատին նետած քար» հոդվածը (հատոր 1-ին, գ.թ. 15):

3. «Հրապարակ» օրաթերթի 09.07.2011 թվականի հերթական համարի յոթերորդ էջում «Պատասխան» խորագրի ներքո «Հրապարակի» հուլիսի 7-ի համարում «Չնչին, ինչպես Արարատին նետած քար» հոդվածի կապակցությամբ Պարույր Հայրիկյանի անունից տպագրվել է «Հայիոյելը թուլութեան խոստովանութիւն է» հոդվածը (հատոր 1-ին, գ.թ. 16):

4. «Հրապարակ» օրաթերթի 20.07.2011 թվականի հերթական համարի յոթերորդ էջում «Մշակույթ» խորագրի ներքո Պարույր Հայրիկյանի անունից տպագրվել է «Դատի տա՞լ, թե՛ Չտալ, այս է խնդիրը» հոդվածը (հատոր 1-ին, գ.թ. 17):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքը հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Ձանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անձն իրավունք ունի լրատվական գործունեություն իրականացնողից պահանջել հերքելու իր իրավունքները խախտող փաստացի անճշտությունները, որոնք տեղ են գտել լրատվական գործունեություն իրականացնողի տարածած տեղեկատվության մեջ, եթե վերջինս չի ապացուցում, որ այդ փաստերը համապատասխանում են իրականությանը: Հերքման պահանջը կարող է ներկայացվել մեկամսյա ժամկետում՝ հաշված այն տեղեկատվության տարածման օրվանից, որին վերաբերում է հերքումը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 13-րդ կետի համաձայն՝ նույն հոդվածով սահմանված կարգով իրավունքի պաշտպանության հայց կարող է ներկայացվել դատարան՝ վիրավորանքի կամ գրպարտության մասին անձին հայտնի դառնալու պահից հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, սակայն ոչ ուշ, քան վիրավորանքի կամ գրպարտության պահից վեց ամսվա ընթացքում:

Նշված իրավական դրույթների վերաբերյալ իր իրավական մեկնաբանությունը և դիրքորոշումն է արտահայտել Վճռաբեկ դատարանը: Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ իրավունքի պաշտպանության միջոցի ընտրությունը բոլոր դեպքերում կատարում է տուժողը: Վերջինս էլ կարող է մի դեպքում նախապատվություն տալ անմիջապես զանգվածային լրատվության միջոցին հերքման պահանջ ներկայացնելուն, մյուս դեպքում՝ իրավունքի պաշտպանության հայց ներկայացնելուն: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ արտադատական կարգով խախտված իրավունքի վերականգնման համար զանգվածային լրատվամիջոցին դիմելը թեև պարտադիր պայման չէ իրավունքի պաշտպանության հայց ներկայացնելու համար, այդուհանդերձ դատարանները յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է գնահատեն առարկա դարձնեն այն, թե արդյոք անձը մինչև դատարան հայց ներկայացնելը դիմել է համապատասխան լրատվամիջոցին հերքում հրապարակելու պահանջով, և այդ պահանջին զանգվածային լրատվության միջոցը որևէ ընթացք տվել է, թե ոչ:

Օրենսդիրը հնարավորություն է տվել շահագրգիռ անձին դատարան դիմել բոլոր դեպքերում ոչ ուշ, քան մինչև վիրավորանքի կամ գրպարտության պահից վեց ամիսը լրանալը՝ դրանում ներառելով նաև զանգվածային լրատվամիջոցին հերքման պահանջ ներկայացնելու համար նախատեսված մեկամսյա ժամկետը: Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ հայցային վաղեմության ժամկետի հոսքը սկսվում է այն պահից, երբ անձին հայտնի է դարձել վիրավորանքը կամ գրպարտությունը: Հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ անձը տեղեկանում է գրպարտության կամ վիրավորանքի մասին վեց ամիսը լրանալուց հետո, բաց է թողնվում հայցային վաղեմության ժամկետը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ վերոնշյալ ժամկետները այնպիսի ժամկետներ են, որոնց ընթացքում հայցվորը կարող է հայց ներկայացնելու միջոցով ակնկալել խախտված իրավունքների պաշտպանություն: Հետևաբար, այդ ժամկետներն իրենց բնույթով համապատասխանում են հայցային վաղեմության ժամկետին, և դրանց նկատմամբ կիրառելի են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի՝ հայցային վաղեմության վերաբերյալ կանոնակարգումները (*տես Վանո Եղիազարյանի հայցն ընդդեմ Բորիս Աշրաֆյանի՝ պատվին, արժանապատվությանը և գործարար համբավին պատճառված վնասի հատուցման պահանջների մասին թիվ LՂ/0749/02/10 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի ապրիլի 27-ի որոշումը*):

Չարգացնելով վերոնշյալ դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մեկամսյա ժամկետը, որպես հայցային վաղեմության ժամկետ ներառված լինելով, վեցամսյա ժամկետում ենթակա է վերականգնման ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածով սահմանված կարգով: Մինչդեռ վեցամսյա ժամկետի բացթողնման դեպքում այն վերականգնման ենթակա չէ: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ օրենսդրական նման

Դատական պրակտիկա

ձևակերպումը ենթադրում է, որ վիրավորանքի և գրպարտության դեպքում դրա տարածման մակարդակը նվազում է որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում, որից հետո առարկայագուրկ է դառնում նման պահանջի ներկայացումը: Մյուս կողմից հատկանշական է այն, որ բոլոր դեպքերում վեցամսյա ժամկետում հայցի ներկայացումը դեռևս չի նշանակում հայցային վաղեմության ժամկետի պահպանում, քանի որ այդ դեպքում իմաստագուրկ է դառնում մեկամսյա ժամկետի նախատեսումը:

Ընդհանրացնելով վերոնշյալ եզրահանգումը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հայցային վաղեմության հարց բարձրացնելիս դատարանները նախ և առաջ պետք է գնահատեն վեցամսյա ժամկետի պահպանված լինելու հանգամանքը, ապա շրջանակներում անդրադարձնան մեկամսյա ժամկետի պահպանված լինելու հարցին:

Սույն գործի շրջանակներում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ այն հարցին, թե ով է կրում հայցային վաղեմության ժամկետում հայց ներկայացված լինելու փաստն ապացուցելու բեռն այն դեպքում, երբ պատասխանող կողմը միջնորդել է կիրառել հայցային վաղեմություն:

Հայցային վաղեմության ժամկետը բաց թողած լինելու կամ չլինելու փաստի ապացուցումը վիրավորանքի և գրպարտության հետևանքով պատճառված վնասների հատուցման գործերով առանձնահատուկ է այնքանով, որքանով ժամկետի հաշվարկման սկիզբը կապված է տուժողի՝ տեղեկացված լինելու հետ: Այս առումով գրեթե անհնար է պատասխանողի (հայցային վաղեմություն վկայակոչող անձի) կողմից այնպիսի ապացույցների ներկայացումը, որոնք կհաստատեն նշված փաստերի առկայությունը: Այսինքն՝ օբյեկտիվորեն տուժողին է հայտնի կոնկրետ տեղեկատվությունն իրեն հասու լինելու ժամանակը, հետևաբար տուժողի կողմից այլ բան ապացուցված չլինելու դեպքում հայցային վաղեմության սկիզբ է համարվում համապատասխան տեղեկատվության հրապարակման օրը:

Միաժամանակ հարց է առաջանում, արդյոք բացարձակ առումով պետք է դիտարկել փաստը չապացուցելու հետևանքը նմանատիպ գործերով: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հայցային վաղեմության ժամկետի հաշվարկման համար անհրաժեշտ փաստերի ապացուցումը կարող է իրականացվել այնպիսի ապացույցներով, որոնք առավել հավանական են դարձնում կոնկրետ փաստի գոյությունը: Եթե ապացուցման պարտականություն կրող կողմը ներկայացրել է բացառապես անուղղակի ապացույցներ, որոնք իրենց համակցության մեջ առավել հավաստի են դարձնում հայցային վաղեմության ժամկետի հաշվարկման սկիզբը, ապա նման ապացույցները չպետք է մերժվեն զուտ այն հիմքով, որ ուղղակի ապացույցներ չեն:

Սույն գործով Վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքը մերժելիս պատճառաբանել է, որ «Ինչ վերաբերում է բողոքի մյուս փաստարկին, որ հայցվոր կողմը բաց է թողել օրենքով նախատեսված հայցային վաղեմության ժամկետը, նույնպես անհիմն է: Մասնավորապես՝ հաստատվել է, որ վիճարկվող հողվածը հրապարակվել է 2011 թվականի հուլիսի 20-ին, իսկ հայցադիմումը Գատարան մուտք է եղել 2011 թվականի դեկտեմբերի 16-ին, այսինքն՝ հայցվոր կողմը տվյալ դեպքում պահպանել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 13-րդ կետով նախատեսված վիրավորանքի պահից առավելագույնը վեցամսյա ժամանակահատվածում դատարան հայց ներկայացնելու օրենսդրական պահանջը»:

Մինչդեռ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 13-րդ կետը հայցային վաղեմության մեկամսյա ժամկետի հաշվարկի սկիզբը պայմանավորում է անձի՝ վիրավորանքի կամ գրպարտության մասին տեղեկացված լինելու հետ:

Սույն գործով բողոքաբերը որպես հայցային վաղեմության ժամկետի սկիզբ վկայակոչել է 09.07.2011 թվականը և 20.07.2011 թվականը՝ «Հրապարակ» օրաթերթում վիճարկվող հողվածների հրապարակվելու օրը:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Գեղամ Գալստյանի և Նորիկ Պետրոսյանի կարծիքով իրենց պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավն արատավորող արտահայտությունները կատարվել են «Հրապարակ» օրաթերթում հրապարակվելու եղանակով՝ 09.07.2011 թվականին և 20.07.2011 թվականին: Իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ Գեղամ Գալստյանը և Նորիկ Պետրոսյանը հայցը դատարան են ներկայացրել **16.12.2011 թվականին:**

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հայցային վաղեմության ժամկետի հոսքը սկսվում է այն պահից, երբ անձին հայտնի է դարձել վիրավորանքը կամ գրպարտությունը, որպիսի պահից մեկամսյա ժամկետում իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ հայցադիմումը ենթակա է ներկայացման դատարան: Մինչդեռ ստորադաս դատարանները սույն քաղաքացիական գործով չեն պարզել, թե Գեղամ Գալստյանին և Նորիկ Պետրոսյանին երբ են հայտնի դարձել «Հրապարակ» օրաթերթում 09.07.2011 թվականին և 20.07.2011 թվականին հրապարակված հոդվածներով արտահայտված վերջիններիս ենթադրյալ վիրավորանքի կամ գրպարտության մասին: Նշված փաստի գնահատման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև այն, որ 09.07.2011 թվականին և 20.07.2011 թվականին հրապարակված հոդվածները հաջորդել են հայցվորների կողմից 07.07.2011 թվականին հրապարակված հոդվածին, իսկ վերջինս լույս է տեսել 12.06.2011 թվականին «Հայոց հարց» հաղորդաշարում պատասխանողի հնչեցրած կարծիքներից հետո: Սույն փաստերը անհրաժեշտ է գնահատել դրանց փոխկապվածության մեջ՝ հաշվի առնելով ժամանակագրական առումով միմյանց հաջորդելու հանգամանքը: Նշվածն անհրաժեշտ է եզրահանգելու, թե արդյոք հավանական է, որ պատասխանողի վերջին հոդվածի հրապարակումից (20.07.2011 թվական) սկսած շուրջ հինգ ամիս հետո են համահայցվորները տեղեկացել իրենց իրավունքի խախտման մասին:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ինչպես Դատարանի, այնպես էլ Վերաքննիչ դատարանի կողմից խախտվել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 13-րդ կետով նախատեսված հայցային վաղեմության ժամկետի հաշվարկման կարգը:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը մասնակիորեն բեկանելու համար, որպիսի պայմաններում վճռաբեկ բողոքի մյուս փաստարկներին Վճռաբեկ դատարանը չի անդրադառնում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 12.07.2012 թվականի որոշման՝ հայցը բավարարելու մասով վճիռն անփոփոխ թողնելու մասը և գործն այդ մասով ուղարկել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին (այդ թվում՝ վճռաբեկ բողոքի համար սահմանված և հետաձգված պետական տուրքի հարցին) անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF REFUGEES

GOR NIKOGHOSYAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE ACADEMY OF STATE ADMINISTRATION

The article is devoted to study of international and internal mechanisms of protection of the rights of refugees. The legislative fixing of the rights of refugees does not mean their effective protecting. Provide and guarantee the protection of the rights of refugees must the special mechanisms both on international and on national levels.

International legal mechanism for the protection of the rights of refugees is part of the international protection of human rights and works in two directions: development of conventions and declarations, containing international obligations in the field of the rights of refugees and international verification of the compliance of States with international human rights obligations.

However, the protection of refugees is primarily the duty of States. Those States which have signed the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, is legally obliged to protect the refugees in accordance with the conditions set out in the Convention. They are required to comply with these conditions, without discrimination with regard to race, religion or country of origin, as well as to respect the fundamental principles of protection, such as non-refoulement.

We want to mark, that only acting together, complementing the strong points of each other, separate states and international organizations can provide effective protection which refugees need and deserve.

FEATURES OF THE WORLD EXPERIENCE OF MEDIATION INSTITUTE

ANDRANIK BEJANYAN
MASTER OF THE SECOND COURSE
FACULTY OF CIVIL LAW AND ARBITRATION PROCEEDINGS
SAINT-PETERSBURG STATE UNIVERSITY OF ECONOMICS

The use of mediators to resolve disputes celebrated since ancient times, historians say such cases are to trace the Phoenicians and Babylon. In ancient Greece, the practice of intermediaries, Roman law, from the Code of Justinian Recognized mediation. The Romans used a variety of terms to refer to the concept of “intermediary» - internuncios, medium, intercessor, philanthropies, interpolator, conciliator, interlocutor, interprets, and, finally, mediator. In some traditional cultures, the figure mediator treated with great respect and honor, along with the priests and the leaders of the tribe. Mediation in the modern sense began to develop in the second half of the 20th century, especially in the Anglo-Saxon law - the U.S., Australia, Great Britain, and then began to spread in Europe. The first attempts to use mediation as a rule, concerned disputes in the family. Subsequently been recognized mediation to resolve a wide range of conflicts and disputes, ranging from conflicts in local communities to complex multilateral conflicts in the commercial and the public sphere.

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

THE ACTS OF THE COURT OF APPEAL: THE PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF THE ESSENTIAL REQUIREMENTS

VAHE HOVHANNISYAN
PhD IN LAW, DOCENT OF THE YSU

The legal requirements posed on the judicial acts are the peremptory provisions and legal terms stipulated in the legislation of Armenia which guarantee the sustainability, the legal force and certainty of the judicial act. As a result of the systematic analysis of Armenian legislation both formal and substantial requirements of judicial acts of the Court of Appeal can be separated. The latter once contain basic principles pertaining to the essence and content of the judicial act foreclosing the tangibility of them.

The utmost importance standing out from the requirements referring to the essence or content of judicial acts have the once referring to the lawfulness and substantiation of them.

In the presented article the author analysis the legal expressions of the lawfulness and substantiation of the aforementioned judicial acts. Based on the analysis the author concludes that each unsubstantiated judicial act is illegal, though substantiation isn't a precondition of lawfulness, and additionally the legal requirement on the reasoning of the judicial act should be separated from the legal content of its substantiation.

The article covers all the essential legal terms necessary to secure the requirements on lawfulness and substantiation of judicial acts of the Court of Appeal.

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

105

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

COMPETENCE OF THE COURT REVISING JUDICIAL ACTS BY THE FORCE OF NEWLY DISCOVERED CIRCUMSTANCES

TIGRAN MARKOSYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

The productivity of the proceeding of revision of judicial acts by the force of newly discovered circumstances mostly depends on the competence of the courts revising the judicial acts. In this publication the author has made thorough comparative analysis of present and former legislation regulating the competence of the court revising judicial acts by the force of newly discovered circumstances. In addition, the circle of conditions which allows the court to revoke judicial acts is specially discussed in the context of scientific approaches formed in the doctrine of civil procedure law, decisions of the Constitutional court of the RA and international practice.

As a result of the research, a number of defects in the current legislation have been detected and suggestions concerning the removal of these defects have been made by the author.

THE PROBLEM OF MOTIVATION AND PURPOSE IN HOOLIGANISM

ANDRANIK MNATSAKANYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CRIMINAL LAW
OF THE LAW FACULTY OF YSU*

The following article is devoted to the comprehensive study of motivation and purpose in hooliganism envisaged by the article 258 of the RA Criminal Code. In reference to that various approaches to the descriptions of general motivation and purpose of the crime in legal literature. Based on the conclusions made in the result of the research professional viewpoints expressed about the motivation and purpose of hooliganism, as well as legal standpoints of Cassation Court have been studied. Practical suggestions aimed to the solution of the problem of motivation and purpose in hooliganism have been made based on the above mentioned research.

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

THE LEGITIMATE GROUNDS OF DAMAGE THE PERSON HAS COMMITTED A CRIME

ANDRANIK MANUKYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CRIMINAL LAW OF THE LAW FACULTY OF YSU

To damage the person has committed a crime is legitimate during his catching in the case, when the grounds and conditions of catching are legitimate simultaneously, and one of them even if it is not legitimate that excludes the legitimation of indicated Institute generally. This article relates to the one of two mandatory elements forming the legitimation of indicated Institute, it's the bases of the legitimation damaging the person has committed a crime during the catching.

It is Presented the basic, theoretical, available approaches about the discussed problem in the literature, it is subjected to the separate analysis each of the bases. Contentious issues, which have emerged at the time of legal assessment of their presence or absence in the practice, expound the author's approaches for its solution. Connecting with the discussed problem it is referred also to the rations and differences of criminal procedure and legal Institutes, which are about the catching the person suspected in the committing the crime, and the damaging the person has committed a crime during the catching.

THE KEY ISSUES OF CONDITIONAL EARLY RELEASE FROM PUNISHMENT" INTERNATIONAL EXPERIENCE AND MODERN APPROACH OF ITS INVESTIGATIONS

ROZA ABRAHAMYAN
ASSISTANT OF JUDGE AT CRIMINAL APPELLATE COURT OF RA" YSU FACULTY OF LAW" MASTER'S DEGREE 2ND YEAR STUDENT

The system of early conditional release is regulated by Article 76 of the RA Criminal Code" Article 434 of the RA Criminal Procedure Code" Articles 114 to 116 of the RA Penitentiary Code" as well as the RA President's Decree NH163N of July 31" 2006" the RA Government's Decision 1304N of August 24" 2006" and the RA Minister of Justice Order QH46N of September 8" 2005.

Procedures for the administration of the penitentiary to discuss issues related to recommending a prisoner for early conditional releaser for replacement of his remaining sentence with a softer sentence are defined in accordance with the RA Government's Decision 1304-Nof August 24" 2006.

The RA President's Decree NH-163-N of July 31" 2006 defines procedures for the formation and activities of independent commissions" their composition and financing. Independent commissions include representatives of the relevant agencies and the public. The actual lists of members of independent commissions (by individual penitentiaries they are going to serve) is approved by the RA President.

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

INSTITUTE OF SUSPENDING CRIMINAL PROSECUTION ACCORDING TO THE DRAFT OF THE NEW CRIMINAL PROCEDURE CODE OF RA

ARSEN MARTIROSYAN
*SENIOR LECTURER OF THE POLICE ACADEMY
OF CRIMINAL PROCEDURE,
PhD IN LAW, POLICE CAPTAIN*

The article is dedicated to the study of separate issues constituting the content of the institute for suspending criminal prosecution set out in the draft of the new Criminal Procedure Code of RA. Within the present article new approaches to the procedural institute set forth in the draft of the new Criminal Procedure Code were analyzed, in particular the issues related to a person liable to be involved as an accused being not identified, appropriateness of eliminating the grounds for not identifying the whereabouts of the accused due to other reasons as well as granting the prosecutor the power to take a decision on suspending criminal prosecution. In the result of analyzing the procedural institute a number of theoretical and practical proposals have been presented.

SOME ISSUES OF THE PRISONERS' AUTOAGGRESSIVE BEHAVIOUR DEMONSTRATION

ANJELIKA AYVAZIAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF THE NAS*

A host of variables associated with self-harm (such as, substance abuse, anxiety and depressive disorders) has been found to be highly prevalent in social researches agenda. Because of the social stigma attached to it, auto aggressive behavior cognition may develop policies in response to the control missions of correction institutions.

The paper deals with some taxonomy of auto aggressive behavior. It is argued that people who self injure may not have a diagnosed disorder: in fact, they may be mentally healthy.

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (165)

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

ABSOLUTE RIGHTS OF THE CORPORATION PARTICIPANT (SHAREHOLDER)

VAHRAM AVETISYAN
PhD IN LAW, DOCENT OF THE YSU

The contemporary issue of the corporate law is the formulation of corporation participant's rights, their classification and the discoveries of problems emerging from the implementation of these rights.

Within this research was given the definition of the corporate rights, their classification (absolute rights of the corporation participant, rights of the corporation participant given by the type of the corporation, rights of the corporation participant the origin and implementation of which depends on the emergence of specific circumstances) and have been thoroughly studied the absolute rights of the corporation participant to participate in the management of the corporation, to receive information about the activities of the corporation, to participate in the distribution of profits, to get certain property of the corporation in case of liquidation.

The impedimental circumstances during implementation of these rights were discovered, conclusions of theoretical and practical significance, various proposals towards amendment and replenishment of the RA legislation were made.

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

109

Թեւավոր խոսքեր

Քչախոս մարդուն շատերը երկար ժամանակ համարում են խելացի, մման այն բանին, ինչպես հանդարտ բնավորությունը հաճախ համարում են ուժեղ:

Լ. ԲՅՈՈՆԵ

Լռակյացությունն ու համեստությունը խոսակցության համար շատ պետքական հատկանիշներ են:

Մ. ՄՈՆՏԵՆ

Քանի դեռ մարդը չի խոսել, անհայտ է նրա ձիրքը, թաքնված է նրա արատը:

ՄԱԱԴԻ

Ով չի կարողանում լռել, քանի դեռ չի հասել խոսելու և գործելու ժամանակը, նա իսկական մարդ չէ:

Թ. ԿԱՐԼԱՅԼ

ԱՊՐԻԼ 2013 4 (165)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

110

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արովյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am